Μηνιαία νομική επιθεώρηση

Αρμενόπουλος

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ Δ.Σ.Θ.
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΑΡΙΣ Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ Α.Π.Θ.

ΕΤΟΣ 80ο ΙΟΥΝΙΟΣ 2026 ΤΕΥΧΟΣ 6

Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΜΕ ΤΟΝ Ν. 5303/2026*

Γεώργιος-Αλέξανδρος Γεωργιάδης
Επίκουρος Καθηγητής Νομικής Σχολής Α.Π.Θ.

Ι. Προλογικά

Το Κληρονομικό Δίκαιο, ως κλάδος του Αστικού Δικαίου, ρυθμίζει τις συνέπειες που επιφέρει ο θάνατος ενός προσώπου στο σύνολο της περιουσίας που αυτό είχε όσο ζούσε. Η σημασία του για την οικονομική και κοινωνική ζωή είναι διαχρονική, δεδομένου ότι η μόνη σταθερά στη ζωή των ανθρώπων είναι, παραδόξως, ο θάνατος. Η διαχρονικότητα αυτή εξηγεί σε μεγάλο βαθμό για ποιον λόγο οι ρυθμίσεις του σύγχρονου Κληρονομικού Δικαίου δεν παρεκκλίνουν ουσιωδώς από τις αντίστοιχες ρυθμίσεις του κλασικού ρωμαϊκού δικαίου[1]. Πράγματι, σε αντίθεση με τους λοιπούς κλάδους του Αστικού Δικαίου, οι οποίοι έχουν προσαρμοστεί στις σύγχρονες οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις, οι διατάξεις του Κληρονομικού Δικαίου χαρακτηρίζονται από την έντονη τυπικότητα και στρυφνότητα του ρωμαϊκού δικαίου, με αποτέλεσμα η ερμηνεία τους να καθίσταται ιδιαίτερα δυσχερής[2].

Εξάλλου, εξαιτίας του ίδιου χαρακτηριστικού ελλοχεύει ο κίνδυνος να ερμηνεύονται οι διατάξεις του Κληρονομικού Δικαίου τυπολογικά-εννοιοκρατικά και, άρα, εκτός της σύγχρονης δημογραφικής, οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας, η οποία διαρκώς μεταβάλλεται[3]. Η αύξηση του προσδόκιμου ζωής και η υπογεννητικότητα, η δημιουργία οικογένειας εκτός γάμου ή συμφώνου συμβίωσης, η αύξηση του αριθμού των διαζυγίων και η ύπαρξη παιδιών από προηγούμενους συζύγους ή συντρόφους, η οικονομική και τραπεζική κρίση και η εξ αυτής δημιουργία υπερχρεωμένων κληρονομιών αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων μεταβολών[4].

Η αδυναμία του αμετάβλητου επί 80 χρόνια Κληρονομικού Δικαίου να ανταποκριθεί πλήρως και με

---

* Η παρούσα μελέτη αφιερώνεται στον Ομότιμο Καθηγητή της Νομικής Σχολής του Ε.Κ.Π.Α. και Ακαδημαϊκό Απόστολο Γεωργιάδη, Πρόεδρο της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής για την αναμόρφωση του Κληρονομικού Δικαίου, καθώς και στα μέλη αυτής, την Ομότιμη Καθηγήτρια της Νομικής Σχολής του Ε.Κ.Π.Α. Δήμητρα Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, τους Καθηγητές της Νομικής Σχολής του Ε.Κ.Π.Α. Αντώνη Καραμπατζό και Γιώργο Λέκκα, την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια της Νομικής Σχολής του Α.Π.Θ. Λένα Ζερβογιάννη και τον Επίκουρο Καθηγητή της Νομικής Σχολής του Α.Π.Θ. Σωτήρη Κοτρώνη για την τιμή και τη χαρά της αγαστής πολύμηνης συνεργασίας μας.

1. *Λιτζερόπουλος*, Κληρονομικόν Δίκαιον Α², 1957, σελ. 16.

2. *Παπαντωνίου* σε ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, Εισαγ. στο ΚληρΔ, αριθ. 11· *Απ. Γεωργιάδης*, Κληρονομικό Δίκαιο³, 2023, § 2 αριθ. 2.

3. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, Κατάχρηση δικαιώματος στο Κληρονομικό Δίκαιο, 2022, αριθ. 1.

4. *Απ. Γεωργιάδης*, Το Σχέδιο Νόμου για τον εκσυγχρονισμό του Κληρονομικού Δικαίου, ΧρΙΔ 2026.3.

επάρκεια στις σύγχρονες προκλήσεις ταλανίζει τους πολίτες, τις κληρονομικές διαφορές των οποίων συχνά καλούνται να επιλύσουν τα δικαστήρια μετά από χρονοβόρους και πολυδάπανους δικαστικούς αγώνες. Σημειώνεται δε ότι πολλά από τα ευρωπαϊκά κράτη, περιλαμβανομένης της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Αυστρίας, της Ελβετίας, εκσυγχρόνισαν τις πρώτες δύο δεκαετίες του 21ου αιώνα τη νομοθεσία τους για τις κληρονομικές σχέσεις.

Οι παραπάνω συνθήκες δικαιολόγησαν την πρωτοβουλία του Υπουργείου Δικαιοσύνης για σύσταση Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής με την εντολή της υποβολής πρότασης για μεταρρύθμιση του ισχύοντος Κληρονομικού Δικαίου. Η Επιτροπή παρέδωσε στις αρχές του Δεκεμβρίου του 2025 την πρότασή της, η οποία προέβλεπε μια εκτεταμένη αναθεώρηση όλων των κεφαλαίων του πέμπτου βιβλίου του ΑΚ, η οποία, μάλιστα, επέβαλε και την αναρίθμηση όλων των άρθρων του.

Μετά τη δημόσια διαβούλευση και τον δημόσιο επιστημονικό διάλογο που αναπτύχθηκε, η Επιτροπή επεξεργάστηκε και πάλι την πρότασή της, η οποία κατατέθηκε ως σχέδιο νόμου στη Βουλή στις 08.05.2026. Προϊόν της κοινοβουλευτικής διαδικασίας αποτέλεσε ο ν. 5303/2026, ο οποίος δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ Α΄ 81/22.05.2026).

Με τον εν λόγω νόμο αντικαταστάθηκαν και αναριθμήθηκαν τα άρθρα 1710-2035 του ΑΚ και πλέον το ακροτελεύτιο άρθρο του ΑΚ είναι το άρθρο 2000. Ειδικότερα, καταργήθηκαν ολόκληρα κεφάλαια, όπως λ.χ. το κεφάλαιο για τον κληρονόμο με απογραφή και το κεφάλαιο για την εκποίηση κληρονομίας, ενώ εισήχθησαν δύο νέα που αφορούν στην κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου και στη σύμβαση εκ των προτέρων παραίτησης από δικαιώματα στην κληρονομία.

Οι τέσσερις ριζοσπαστικές αλλαγές αφορούν στην εισαγωγή των κληρονομικών συμβάσεων, τον εκσυγχρονισμό της εξ αδιαθέτου διαδοχής, την αναμόρφωση της νόμιμης μοίρας και την αναθεώρηση της ευθύνης του κληρονόμου για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας. Περαιτέρω, πολλές και σημαντικές αλλαγές γνώρισαν οι διατάξεις για τη σύνταξη, ανάκληση και δημοσίευση διαθηκών και για το περιεχόμενο της διαθήκης· για την κληρονομική αναξιότητα, η οποία εμπλουτίστηκε και με την εισαγωγή της κληρονομικής ανικανότητας· για τη δικαστική εκκαθάριση της κληρονομίας· για τη συνεισφορά· για τις σχέσεις περισσότερων κληρονόμων. Επίσης, λιγότερες ή πάντως όχι τόσο ρηξικέλευθες είναι οι τροποποιήσεις στα κεφάλαια για την αγωγή περί κλήρου, το καταπίστευμα, το κληρονομητήριο, τις κληροδοσίες, τον εκτελεστή διαθήκης, τον τρόπο και τη δωρεά αιτία θανάτου.

Στις σελίδες που έπονται θα παρουσιαστεί το σημαντικότερο τμήμα των αλλαγών που επέφερε ο ν. 5303/2026 στον Αστικό Κώδικα, συμπεριλαμβανομένων και των μεταβατικών διατάξεων, και θα επιχειρηθεί μια σύντομη ερμηνευτική προσέγγιση των νέων διατάξεων.

Προτού, όμως, παρουσιαστούν οι ρυθμίσεις του νέου νόμου, σκόπιμο κρίνεται να τονιστεί εξ αρχής ότι το νέο Κληρονομικό Δίκαιο θα εφαρμόζεται στις κληρονομικές σχέσεις προσώπων, των οποίων ο θάνατος επέρχεται μετά τη 16η Σεπτεμβρίου 2026, όπως προβλέπεται στο άρθρο 41 παρ. 1 του ν. 5303/2026. Τούτο σημαίνει ότι για θανάτους μέχρι την ημερομηνία αυτή θα ισχύει και θα εφαρμόζεται το παλαιό/προγενέστερο δίκαιο. Για τον λόγο αυτόν, στην παρούσα μελέτη θα αναφέρονται οι διατάξεις του Κληρονομικού Δικαίου του Αστικού Κώδικα πριν από την τροποποίησή τους με τον ως άνω νόμο με την ένδειξη «παλαιά» (λ.χ. παλαιά ΑΚ 1835), ενώ οι διατάξεις του νέου Κληρονομικού Δικαίου, όπως θα ισχύουν από 16.09.2026 θα αναφέρονται με την ένδειξη «νέα» (λ.χ. νέα ΑΚ 1820).

II. Αλλαγές στο δίκαιο των διαθηκών

Α. Ικανότητα προς σύνταξη διαθήκης

1. Ανήλικοι άνω των 16 ετών

Βασική καινοτομία του νέου δικαίου είναι η επέκταση της δυνατότητας σύνταξης δημόσιας διαθήκης και σε ανηλίκους που έχουν συμπληρώσει το 16ο έτος (νέα ΑΚ 1719). Η νέα αυτή ρύθμιση απηχεί την ευρύτερη αντίληψη του νομοθέτη για ενίσχυση της θέσης των ανηλίκων στην οικονομική και πολιτική ζωή, η οποία είχε ήδη αποτυπωθεί νομοθετικά με την αναγνώριση του δικαιώματος του εκλέγειν στους ανηλίκους που συμπληρώνουν το 17ο έτος μέχρι το τέλος του έτους διενέργειας των εκλογών.

Πάντως, για τη διαφύλαξη της γνησιότητας της τελευταίας βούλησης του ανηλίκου και προκειμένου να εξασφαλιστεί η δυνατότητα λήψης νομικής καθοδήγησης ή συμβουλή ως προς τη διαμόρφωση της τύχης της περιουσίας του μετά τον θάνατό του, η ελευθερία σύνταξης διαθήκης περιορίζεται μόνο στον τύπο της δημόσιας διαθήκης. Συνεπώς, κάθε ανήλικος είναι ανίκανος για σύνταξη ιδιόγραφης ή μυστικής διαθήκης (νέες ΑΚ 1723 και 1749 αντιστοίχως).

2. Διαθέτης που έχει υποβληθεί σε δικαστική συμπαράσταση

Στις περιπτώσεις υποβολής του διαθέτη σε δικαστική συμπαράσταση διατηρείται η πρόβλεψη ότι, αν ο συμπαραστατούμενος, από τον οποίον είχε αφαιρεθεί ρητά η ικανότητα να συντάσσει διαθήκη, συνέταξε διαθήκη προτού καταστεί τελεσίδικη η απόφαση που τον υπέβαλε σε δικαστική συμπαράσταση, η μεταγενέστερη τελεσιδικία της απόφασης δεν επιδρά στο κύρος της διαθήκης, αν ο διαθέτης αποβίωσε πριν από την τελεσιδικία (νέα ΑΚ 1720 εδ. α). Για παράδειγμα, αν ο Κ υποβλήθηκε με οριστική απόφαση σε πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση, κατά της οποίας άσκησε έφεση και αποβίωσε πριν από την έκδοση της απόφασης του εφετείου, η διαθήκη που είχε συντάξει μετά την έκδοση της οριστικής απόφασης είναι έγκυρη.

Διαφοροποίηση σε σχέση με το προγενέστερο δίκαιο εισάγει, όμως, το εδ. β της νέας ΑΚ 1720. Συγκεκριμένα, αν ο συμπαραστατούμενος συνέταξε διαθήκη μετά την υποβολή της αίτησης για άρση της δικαστικής συμπαράστασης ή την έκδοση της πράξης, με την οποία εισάγεται αυτεπαγγέλτως η υπόθεση της άρσης στο δικαστήριο, και αποβίωσε πριν από την τελεσιδικία της απόφασης με την οποία το δικαστήριο προέβη στην άρση της συμπαράστασης, θεωρείται ότι ήταν ικανός προς σύνταξη διαθήκης (νέα ΑΚ 1720 εδ. β). Για παράδειγμα: Ο Κ κηρύχθηκε με τελεσίδικη απόφαση σε στερητική συμπαράσταση που δεν του επέτρεπε να συντάσσει διαθήκη. Στη συνέχεια υπέβαλε αίτηση προς άρση της δικαστικής συμπαράστασης, η οποία έγινε δεκτή με οριστική απόφαση, και ακολούθως συνέταξε διαθήκη. Κατά της οριστικής απόφασης που ήρε τη συμπαράσταση άσκησε έφεση ο συμπαραστάτης, αλλά πριν από την έκδοση της απόφασης του εφετείου ο Κ αποβίωσε. Η διαθήκη του είναι έγκυρη. Τούτο δεν θα ίσχυε αν είχε συντάξει διαθήκη προτού καν εκδοθεί οριστική απόφαση επί της αίτησης για άρση της συμπαράστασης.

Β. Ιδιόγραφη διαθήκη

1. Διασφάλιση της γνησιότητας της ιδιόγραφης διαθήκης

Σε σχέση με την ιδιόγραφη διαθήκη πολλά ακούστηκαν κατά το διαρρεύσαν χρονικό διάστημα, μεταξύ των οποίων και η ανακρίβεια περί κατάργησής της. Αληθεύει ότι το φαινόμενο σύνταξης πλαστών ιδιόγραφων διαθηκών έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις και οφείλεται σε δύο παράγοντες: Πρώτον, στην επιδίωξη των εξ αδιαθέτου κληρονόμων να διανείμουν ανέξοδα την κληρονομία αποφεύγοντας φόρους διανομής, συμβολαιογραφικά και άλλα έξοδα. Δεύτερον, στο ότι, καθώς η δημοσίευση μιας διαθήκης αφετηριάζει την προθεσμία αποποίησης της κληρονομίας, οι εξ αδιαθέτου κληρονόμοι, οι οποίοι ανακάλυψαν μετά την αποδοχή της ότι η κληρονομία είναι κατάχρεη, μεθοδεύουν τη δημιουργία λόγου επαγωγής εκ διαθήκης, που συνεπάγεται και τη δημιουργία νέας προθεσμίας αποποίησης. Η κατάργηση της ιδιόγραφης διαθήκης θα ήταν πράγματι ένα αποτελεσματικό μέσο αντιμετώπισης αυτού του φαινομένου, πλην όμως θα προσέκρουε στη συνταγματική κατοχύρωση της ελευθερίας του διατιθέναι. Και τούτο, ιδίως σε περιπτώσεις που ο διαθέτης δεν μπορούσε να απευθυνθεί άμεσα σε συμβολαιογράφο για σύνταξη δημόσιας ή μυστικής διαθήκης ή που για λόγους μυστικότητας δεν επιθυμούσε να γνωρίζει κάποιος την πρόθεση σύνταξης διαθήκης.

Έτσι, λοιπόν, το νέο δίκαιο προβλέπει τη διατήρηση της ιδιόγραφης διαθήκης, αλλά με τους εξής σημαντικούς περιορισμούς:

Πρώτον, στη νέα ΑΚ 1722 προβλέφθηκε ότι η ιδιόγραφη διαθήκη μπορεί να κατατεθεί προς φύλαξη σε συμβολαιογράφο μόνο αυτοπροσώπως από τον διαθέτη, αποκλειομένης της δυνατότητας κατάθεσης μέσω αντιπροσώπου. Έτσι, δεν καταλείπεται περιθώριο αμφισβήτησης ότι μια κατατεθειμένη προς φύλαξη σε συμβολαιογράφο ιδιόγραφη διαθήκη προέρχεται πράγματι από τον ίδιο τον διαθέτη.

Δεύτερον, για την παραγωγή έννομων αποτελεσμάτων δημοσιευθείσας ιδιόγραφης διαθήκης, η οποία δεν είχε κατατεθεί σε συμβολαιογράφο προς φύλαξη, τα εδ. γ και δ της νέας ΑΚ 1763 προβλέπουν ότι, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις οι οποίες θα αναλυθούν παρακάτω, προϋποτίθεται η κήρυξή της ως κυρίας κατά τη διαδικασία της ΚΠολΔ 808Α, όπως αυτή τροποποιήθηκε με το άρθρο 18 ν. 5303/2026.

2. Λοιπά ζητήματα κύρους ιδιόγραφης διαθήκης

Αξιοσημείωτη αλλαγή επιφέρει η νέα ΑΚ 1721 παρ. 3, κατά την οποία η ελλιπής χρονολογία της ιδιόγραφης διαθήκης επιφέρει δυνητική μόνο ακυρότητα, όπως συμβαίνει και επί εσφαλμένης ή ψευδούς χρονολογίας. Η διάταξη αποβλέπει στην αποφυγή ατέρμονων ερίδων ως προς το κύρος της διαθήκης, επειδή λ.χ. ο διαθέτης παρέλειψε να αναφέρει την ακριβή ημέρα σύνταξης της διαθήκης. Η ακυρότητα, επομένως, θα ανακύψει αν τεθεί ζήτημα ανάκλησης προγενέστερης έγκυρης διαθήκης με την ιδιόγραφη δια-

θήκη που φέρει ελλιπή ημερομηνία. Αντιθέτως, η παντελώς ελλείπουσα ημερομηνία, εφόσον δεν μπορεί να αναπληρωθεί από το περιεχόμενο της ιδιόγραφης διαθήκης, εξακολουθεί να οδηγεί σε απόλυτη ακυρότητα της διαθήκης.

Περαιτέρω, για την προστασία της πραγματικής βούλησης ευάλωτων διαθετών προβλέφθηκε στη νέα ΑΚ 1724[5] ότι ιδιόγραφη διαθήκη, η οποία καταρτίζεται από πρόσωπα που περιθάλπονται σε φορείς παροχής υπηρεσιών υγείας ή κοινωνικής φροντίδας (λ.χ. νοσοκομεία, κλινικές, γηροκομεία, μονάδες φροντίδας ηλικιωμένων, κέντρα απεξάρτησης τοξικοεξαρτημένων, μονάδες αποκατάστασης και άλλα θεραπευτήρια) κατά τη διάρκεια της περίθαλψής τους ή εντός τριών μηνών από τη διακοπή της για οποιονδήποτε λόγο, είναι άκυρη κατά το μέρος που με αυτήν εγκαθίστανται κληρονόμοι πρόσωπα τα οποία συνδέονται με τα ως άνω ιδρύματα, εκτός αν τα πρόσωπα αυτά περιλαμβάνονται στους εξ αδιαθέτου κληρονόμους του διαθέτη. Το ίδιο ισχύει και αν τιμώμενοι είναι συγγενείς των προσώπων αυτών σε ευθεία γραμμή απεριόριστα ή έως τον τρίτο βαθμό σε πλάγια γραμμή εξ αίματος ή εξ αγχιστείας ή ο σύζυγος ή ο σύντροφος με σύμφωνο συμβίωσης.

Σκοπό της διάταξης αποτελεί η προστασία ευάλωτων διαθετών από πιέσεις που ενδεχομένως μπορεί να δεχθούν από πρόσωπα που συνδέονται με τέτοιους φορείς κατά τη διάρκεια της περίθαλψής τους, από τα οποία άλλωστε συχνά νιώθουν εξαρτημένοι. Για την πραγμάτωση του εν λόγω σκοπού, ο νομοθέτης προβλέπει απόλυτη ακυρότητα των διατάξεων διαθήκης, με τις οποίες τιμώνται τα αναφερόμενα στη νέα ΑΚ 1724 πρόσωπα.

Είναι προφανές ότι άλλες διατάξεις της ιδιόγραφης διαθήκης του περιθαλπόμενου διαθέτη δεν θίγονται, όπως επίσης δεν είναι άκυρες διατάξεις με τις οποίες τιμώνται άλλα πρόσωπα πλην των αναφερομένων στη νέα ΑΚ 1724. Σε κάθε περίπτωση, ο περιθαλπόμενος διαθέτης μπορεί να συντάξει δημόσια ή μυστική διαθήκη, αν επιθυμεί να τιμήσει κάποιο από τα παραπάνω πρόσωπα. Ζήτημα, ωστόσο, γεννάται ως προς το αν η ακυρότητα καταλαμβάνει διατάξεις της ιδιόγραφης διαθήκης, εφόσον συντρέχουν οι όροι της εν λόγω ρύθμισης, ακόμα και αν η ιδιόγραφη διαθήκη κατατέθηκε αυτοπροσώπως προς φύλαξη σε συμβολαιογράφο. Μάλλον ορθότερη θα ήταν μια τελολογική συστολή του γράμματος της νέας ΑΚ 1724.

Αποτιμώντας τη ρύθμιση, θα μπορούσε κάποιος να αμφιβάλλει ως προς το αν η εξαγγελία της απόλυτης ακυρότητας των διατάξεων της ιδιόγραφης διαθήκης, με την οποία τιμώνται τα αναφερόμενα στη διάταξη πρόσωπα, αποτελεί το κατάλληλο μέτρο για την αποφυγή της νόθευσης της πραγματικής βούλησης του διαθέτη. Καθώς, εν προκειμένω, ο νόμος αποσκοπεί στην αποτροπή επηρεασμού της βούλησης του διαθέτη και, εντεύθεν, στην αποφυγή του ελαττωματικού σχεδιασμού της δικαιοπρακτικής του βούλησης, θα αρκούσε η εφαρμογή των διατάξεων περί ακυρωσίας της ιδιόγραφης διαθήκης λόγω πλάνης, απάτης ή –κυρίως– απειλής, όπως γενικώς προβλέπεται όταν η δικαιοπραξία πάσχει από ελάττωμα της βούλησης. Κατά συνέπεια, ο σκοπός του νομοθέτη δεν φαίνεται να ικανοποιείται πλήρως αν ληφθεί υπόψη ότι η τελευταία βούληση του διαθέτη μπορεί να είναι προϊόν υποβολής ή απειλής ακόμα και όταν αυτός –υπό τις ίδιες ως άνω συνθήκες– συντάσσει όσο περιθάλπεται στους φορείς υπηρεσιών υγείας δημόσια ή μυστική διαθήκη ενώπιον συμβολαιογράφου και με τη σύμπραξη μαρτύρων που δεν επιδεικνύουν τη δέουσα προσοχή ως προς τον αληθή σχηματισμό της τελευταίας βούλησης του διαθέτη.

3. Δημοσίευση ιδιόγραφης διαθήκης και κήρυξη της ως κυρίας

Για την ανάσχεση του φαινομένου των πλαστών ιδιόγραφων διαθηκών, ο νέος νόμος επέφερε σημαντικές αλλαγές στη δημοσίευση και κήρυξη ιδιόγραφης διαθήκης ως κυρίας, με τις σχετικές αρμοδιότητες παραμένουν στην αρμοδιότητα των συμβολαιογράφων.

α. Δημοσίευση ιδιόγραφης διαθήκης

Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1721 παρ. 4 εδ. α, ο συμβολαιογράφος που δημοσιεύει την ιδιόγραφη διαθήκη περιγράφει τα εξωτερικά ελαττώματά της, δηλαδή τις διαγραφές, παρεγγραφές ή ξύσματα ή άλλα τέτοια ελαττώματα, στο οικείο πρακτικό δημοσίευσης, όπως άλλωστε προκύπτει και από τη νέα ΑΚ 1759 παρ. 3 εδ. α. Υπενθυμίζεται ότι, με τη διάταξη του άρθρου 34 παρ. 1 ν. 5282/2026, είχε απαλειφθεί από την ΚΠολΔ 808 παρ. 1 η φράση ότι «στο πρακτικό βεβαιώνονται όλα τα εξωτερικά ελαττώματά της».

Από την τελολογική και συστηματική ερμηνεία των νέων ΑΚ 1721 παρ. 4 εδ. α και 1759 παρ. 3 εδ. α δεν καταλείπεται αμφιβολία ότι ο συμβολαιογράφος περιγράφει αυτά τα εξωτερικά ελαττώματα στο πρακτικό δημοσίευσης και προφανώς η έννοια της περιγραφής συμπίπτει με την αντίστοιχη της βεβαίωσης.

5. Η νέα ρύθμιση είχε ως πρότυπο το άρθρο 7 του ν.δ. 1118/1972, το οποίο καταργήθηκε με το άρθρο 34 περ. δ του ν. 5303/2026.

Η εν λόγω υποχρέωση αποβλέπει στην αποφυγή αμφισβήτησης σχετικά με τον χρόνο εμφάνισης τέτοιων εξωτερικών ελαττωμάτων. Είναι, ωστόσο, προφανές ότι η επίδραση αυτών των ελαττωμάτων στο κύρος της ιδιόγραφης διαθήκης θα κριθεί από το δικαστήριο, όπως άλλωστε ρητά πλέον προβλέπεται στη νέα ΑΚ 1721 παρ. 3 εδ. β.

β. Κήρυξη δημοσιευθείσας ιδιόγραφης διαθήκης ως κυρίας

Σύμφωνα με την τροποποιηθείσα ΚΠολΔ 808 παρ. 1, η κήρυξη ιδιόγραφης διαθήκης ως κυρίας γίνεται με πράξη, όχι του συμβολαιογράφου που δημοσίευσε την ιδιόγραφη διαθήκη, αλλά πιστοποιημένου συμβολαιογράφου που περιλαμβάνεται σε κατάλογο, που επικαιροποιείται ανά έτος και τηρείται στον οικείο Συμβολαιογραφικό Σύλλογο. Η ανάθεση της σχετικής αρμοδιότητας σε οριζόμενο συμβολαιογράφο και όχι στον συμβολαιογράφο που επέλεξε ο κάτοχος της ιδιόγραφης διαθήκης για τη δημοσίευσή της στοχεύει στην ενίσχυση της ασφάλειας δικαίου. Αρμόδιος συμβολαιογραφικός σύλλογος είναι ο σύλλογος του τόπου της τελευταίας κατοικίας του διαθέτη και, αν αυτός είχε την τελευταία του κατοικία στην αλλοδαπή, αρμόδιος είναι οποιοσδήποτε πιστοποιημένος συμβολαιογράφος της Ελλάδας.

Για την κήρυξη δημοσιευθείσας ιδιόγραφης διαθήκης ως κυρίας, ο ορισθείς συμβολαιογράφος εξετάζει ενόρκως δύο μάρτυρες προκειμένου να εξακριβώσει τη γνησιότητα της γραφής και της υπογραφής του διαθέτη (ΚΠολΔ 808Α παρ. 1 εδ. α). Επιπλέον, σύμφωνα με την ΚΠολΔ 808 παρ. 3 εδ. α, ο συμβολαιογράφος έχει δικαίωμα να ερευνήσει με κάθε τρόπο προκειμένου να εξακριβώσει τη γνησιότητα της ιδιόγραφης διαθήκης. Στο πλαίσιο αυτής της δυνατότητάς του, το εδ. β της παρ. 3 της ΚΠολΔ 808Α ορίζει ότι ο συμβολαιογράφος έχει δικαίωμα να καλέσει για να ακουσθεί κάθε πρόσωπο που είναι πιθανόν να αξιώνει κληρονομικά δικαιώματα και, ιδίως, κάθε πρόσωπο που θα ήταν κληρονόμος, αν η διαθήκη ήταν τυχόν άκυρη, ή πρόσωπο που εμπλέκεται σε δίκη που εκκρεμεί για το ίδιο κληρονομικό δικαίωμα. Η εν λόγω ρύθμιση, η οποία προσομοιάζει στην αντίστοιχη της νέας ΑΚ 1926 παρ. 1 εδ. β περί έκδοσης κληρονομητηρίου, στοχεύει στην αναβάθμιση της διαδικασίας για την κήρυξη μιας δημοσιευθείσας ιδιόγραφης διαθήκης ως κυρίας. Ασφαλώς, ο συμβολαιογράφος δεν περιορίζεται μόνο στην κλήτευση των ως άνω προσώπων, αλλά έχει τη δυνατότητα να διατάξει την εξέταση πρόσθετων μαρτύρων ή ακόμα και τη διεξαγωγή γραφολογικής εξέτασης από πραγματογνώμονα που περιλαμβάνεται στον οικείο κατάλογο του κατά τόπον αρμόδιου δικαστηρίου.

Η σημαντικότερη, πάντως, μεταρρύθμιση στο πεδίο της ιδιόγραφης διαθήκης εντοπίζεται στη νέα ΑΚ 1763, όπως αυτή συμπληρώνεται από την τροποποιηθείσα ΚΠολΔ 808Α παρ. 3, και αποσκοπεί στην ενίσχυση της ιδιόγραφης διαθήκης ως διάταξης τελευταίας βούλησης με εχέγγυα αξιοπιστίας. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1763, αν ιδιόγραφη διαθήκη δεν είχε κατατεθεί προς φύλαξη σε συμβολαιογράφο, παράγει τα έννομα αποτελέσματά της πριν από την κήρυξή της ως κυρίας μόνο αν με αυτήν τιμώνται και κατιόντες ή σύζυγος. Σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση πρέπει να κηρυχθεί κυρία, για να αναπτύξει τις έννομες συνέπειές της. Το ίδιο ισχύει και αν η διαθήκη δημοσιεύθηκε μετά την πάροδο δύο ετών από τον θάνατο του κληρονομουμένου, ανεξάρτητα από την ιδιότητα του τιμωμένου.

Η νέα ΑΚ 1763 προβλέπει δύο περιπτώσεις «ύποπτων» ιδιόγραφων διαθηκών που δεν είχαν κατατεθεί σε συμβολαιογράφο προς φύλαξη. Πρώτη περίπτωση αποτελεί η ιδιόγραφη διαθήκη με την οποία παραλείπονται όλοι οι κατιόντες και ο σύζυγος του διαθέτη (νέα ΑΚ 1763 εδ. γ). Αν έχει τιμηθεί κάποιος κατιών ή ο σύζυγος με οποιονδήποτε τρόπο (εγκατάσταση κληρονόμου ή καταπιστευματοδόχου, ορισμό κληροδόχου), η κήρυξη της ιδιόγραφης διαθήκης ως κυρίας δεν απαιτείται, καταρχήν, για την ανάπτυξη των έννομων αποτελεσμάτων της. Δεύτερη περίπτωση ιδιόγραφης διαθήκης, όπου η παραγωγή προϋποθέτει την κήρυξή της ως κυρίας είναι αυτή που δημοσιεύθηκε δύο έτη μετά τον θάνατο του διαθέτη (νέα ΑΚ 1763 εδ. δ).

Στις περιπτώσεις, λοιπών, των «ύποπτων» ιδιόγραφων διαθηκών, η ανάπτυξη των έννομων αποτελεσμάτων τους προϋποθέτει να έχουν αυτές κηρυχθεί κυρίες. Τούτο σημαίνει ότι αφενός ο τιμώμενος δεν αντλεί όφελος από τη διαθήκη και, άρα, δεν μπορεί να αποδεχθεί την κληρονομία που του επάγεται με αυτήν και αφετέρου ότι η εν λόγω δημοσιευθείσα ιδιόγραφη διαθήκη δεν επιφέρει ανάκληση τυχόν προγενέστερης έγκυρης διαθήκης και, αν δεν υπήρχε τέτοια προγενέστερη διαθήκη, δεν εμποδίζει την ενεργοποίηση της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής. Επίσης, θα πρέπει να τονιστεί ότι σε αυτές τις περιπτώσεις των «ύποπτων» ιδιόγραφων διαθηκών που αναφέρονται στα εδ. γ και δ της νέας ΑΚ 1763, επιτρέπεται η έκδοση κληρονομητηρίου, μόνο εφόσον αυτές θα έχουν κηρυχθεί κύριες κατά τα ανωτέρω, όπως ορίζεται στη νέα ΑΚ 1928 παρ. 2.

Στο πνεύμα αυτό, τροποποιήθηκε η ΚΠολΔ 808Α παρ. 2, η οποία προβλέπει ότι στις περιπτώσεις των εδ. γ και δ της νέας ΑΚ 1763, ο ορισθείς συμβολαιογράφος θα διατάσσει υποχρεωτικά τη διεξαγωγή γραφολογικής εξέτασης από πραγματογνώμονα που περιλαμβάνεται στον οικείο κατάλογο του κατά τόπον αρμόδιου πρωτοδικείου. Επίσης, επαναφέρεται με την ίδια διάταξη και η υποχρεωτική προηγούμενη κλήτευση του Ελληνικού Δημοσίου, αν με την ιδιόγραφη διαθήκη τιμάται αποκλειστικά εξωτικός. Μάλιστα, σύμφωνα με την ΚΠολΔ 808Α παρ. 3 εδ. γ, αν συντρέχει περίπτωση εφαρμογής της νέας ΑΚ 1763 εδ. γ, δηλαδή αν είχαν παραλειφθεί οι κατιόντες ή ο σύζυγος του κληρονομουμένου, ο συμβολαιογράφος έχει υποχρέωση να τους καλέσει για να ακουσθούν, εκτός αν αυτό είναι αδύνατον ή ιδιαίτερα δύσκολο. Η ρύθμιση αυτή παρέχει στα εν λόγω πρόσωπα τη δυνατότητά να εκφράσουν αντιρρήσεις για την κήρυξη της δημοσιευθείσας ιδιόγραφης διαθήκης ως κυρίας και, ως εκ τούτου, αποβλέπει στην προστασία του κληρονομικού τους δικαιώματος.

Σε κάθε περίπτωση, η πράξη του ορισθέντος συμβολαιογράφου, με την οποία κηρύσσεται μια δημοσιευθείσα ιδιόγραφη διαθήκη ως κύρια, απαιτείται, σύμφωνα με την ΚΠολΔ 808Α παρ. 3 εδ. δ, να περιέχει συνοπτική αιτιολογία και να αναφέρει τους εξετασθέντες μάρτυρες και τη γραφολογική πραγματογνωμοσύνη που τυχόν διατάχθηκε, καθώς και την άποψη των προσώπων που κλητεύθηκαν ή τον λόγο της παράλειψης της κλήτευσής τους.

Τέλος, σημειώνεται ότι, με την επιφύλαξη των εδ. γ και δ της νέας ΑΚ 1763, η κήρυξη δημοσιευθείσας ιδιόγραφης διαθήκης ως κυρίας είναι δυνητική, με την έννοια ότι αυτή δεν απαιτείται για να αναπτύξει η διαθήκη έννομα αποτελέσματα.

Γ. Δημόσια και μυστική διαθήκη

Για τη διευκόλυνση της σύνταξης δημόσιας διαθήκης και αποφυγή ακυροτήτων που δεν ανάγονται στο πρόσωπο του διαθέτη, μειώνεται ο αριθμός των απαιτούμενων μαρτύρων, που θα πρέπει να συμπράττουν, από τρεις σε δύο (νέα ΑΚ 1725). Διατηρείται, όμως, η εναλλακτική δυνατότητα σύμπραξης δεύτερου συμβολαιογράφου με έναν μάρτυρα. Αντιστοίχως, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1737, μειώνεται ο αριθμός των απαιτούμενων μαρτύρων αν ο διαθέτης δηλώσει ότι είναι κωφός και δεν μπορεί να διαβάζει, οπότε η διαθήκη θα συντάσσεται ενώπιον τριών (αντί πέντε) μαρτύρων ή δεύτερου συμβολαιογράφου και δύο (αντί τριών) μαρτύρων.

Τον ίδιο σκοπό υπηρετεί και η πρόβλεψη ότι, σε περίπτωση σοβαρής αναπηρίας λόγου, ο διαθέτης μπορεί να χρησιμοποιεί μηχανικά ή ηλεκτρονικά μέσα που επιτρέπουν τη φωνητική απόδοση της τελευταίας του βούλησης ή να προσλαμβάνει διερμηνέα για τη σύνταξη δημόσιας διαθήκης (νέα ΑΚ 1731). Και τούτο, καθώς μέχρι τώρα αμφισβητούνταν αν πρόσωπα που δεν μπορούσαν να μιλήσουν είχαν τη δυνατότητα να συντάξουν δημόσια διαθήκη.

Η κατά τα ανωτέρω διευκόλυνση για τη σύνταξη δημόσιας διαθήκης με την άρση των εμποδίων του προγενέστερου δικαίου αποβλέπει στο να την καταστήσει ελκυστικότερη έναντι της ιδιόγραφης διαθήκης και, κατ' επέκταση, η νομοθετική μεταβολή στοχεύει στον περιορισμό του φαινομένου των πλαστών ιδιόγραφων διαθηκών

Επιπλέον, και στο πεδίο της σύνταξης μυστικής διαθήκης μειώνονται σε δύο από τρεις οι συμπράττοντες μάρτυρες (νέα ΑΚ 1739). Διατηρείται, όμως, και εδώ η εναλλακτική δυνατότητα σύμπραξης δεύτερου συμβολαιογράφου με έναν μάρτυρα. Περαιτέρω, υιοθετείται στη νέα ΑΚ 1741 η κρατούσα σε νομολογία και θεωρία γνώμη ότι η μυστική διαθήκη μπορεί να έχει συνταχθεί με μηχανικά μέσα (λ.χ. σε υπολογιστή)[6].

Δ. Ανάκληση διαθηκών

Όσον αφορά στην ανάκληση των διαθηκών δεν έχουν επέλθει ουσιώδεις αλλαγές. Σημειώνονται οι σημαντικότερες:

Πρώτον, προβλέπεται ότι ρητή ανάκληση μπορεί να γίνει και με δήλωση ενώπιον συμβολαιογράφου παρουσία δύο αντί τριών μαρτύρων (νέα ΑΚ 1753 αριθ. 2). Επίσης, προβλέπεται ότι η με οποιονδήποτε τρόπο ανάκληση της ανακλητικής αυτής δήλωσης δεν ματαιώνει την παραγωγή των έννομων αποτελεσμάτων της διαθήκης.

Δεύτερον, στη νέα ΑΚ 1757 ορίζεται ότι η εκ μέρους του διαθέτη ανάληψη της μυστικής διαθήκης από τον συμβολαιογράφο δεν επιφέρει ανάκληση της διαθήκης, αν αυτή έχει ισχύ ιδιόγραφης διαθήκης. Υπενθυμίζεται ότι, κατά την παλαιά ΑΚ 1766, ιδιόγραφη διαθήκη που ισχύει κατά μετατροπή άκυρης μυστικής θεωρείται ανακληθείσα με μόνη την ανάληψη του εγχειρισθέντος στον συμβολαιογράφο εγγράφου. Η αλλαγή δικαιολογήθηκε με τη σκέψη ότι είναι δογματικά ασυνεπές μια καθ' όλα έγκυρη ιδιό-

6. ΑΠ 1010/2020· ΑΠ 392/2018. Από τη θεωρία βλ. αντί πολλών *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ, § 15 αριθ. 13.

γραφη διαθήκη να θεωρείται ανακληθείσα όταν ο νόμος στο αμέσως επόμενο άρθρο (παλαιά ΑΚ 1767 εδ. β – νέα ΑΚ 1758 εδ. β) προβλέπει ότι η ανάληψη κατατεθείσας σε συμβολαιογράφο προς φύλαξη ιδιόγραφης διαθήκης δεν επιφέρει ανάκλησή της.

Ε. Διαθήκη σε έκτακτες περιστάσεις

Όλοι οι τύποι έκτακτων διαθηκών του ισχύοντος δικαίου (εν αποστρατεία, εν αποκλεισμώ και εν πλοίω) συγχωνεύονται σε ενιαίο γενικό τύπο διαθήκης σε έκτακτες περιστάσεις (νέα ΑΚ 1750). Ενόψει του ότι ο θεσμός των έκτακτων διαθηκών του προγενέστερου δικαίου είχε περιπέσει σε αχρησία και καθώς δεν προσδοκάται η εκ νέου ενεργοποίηση του θεσμού, δεν θα επιχειρηθεί ανάλυση των οικείων ρυθμίσεων (νέες ΑΚ 1750-1752). Ας αναφερθεί μόνο ότι κρίθηκε αναγκαία η διατήρηση αναμορφωμένου του θεσμού, επειδή δεν αποκλείεται να ανακύψουν ακριβώς συνθήκες έκτακτες που συνοδεύονται με κίνδυνο θανάτου. Άλλωστε, αλλοδαπές νομοθεσίες περιέχουν αντίστοιχες ρυθμίσεις.

ΣΤ. Δημοσίευση διαθηκών

Σε σχέση με τη δημοσίευση των διαθηκών διατηρείται κατά βάση το σύστημα του προγενέστερου δικαίου, όπως αυτό αναμορφώθηκε με τον ν. 5221/2025. Αυτό σημαίνει ότι όλες οι διαθήκες, ανεξαρτήτως τύπου, δημοσιεύονται από συμβολαιογράφο στο Εθνικό Μητρώο Διαθηκών (νέα ΑΚ 1759). Όσον αφορά διαθήκη που δημοσιεύεται από προξενική αρχή, αρκεί η υπογραφή του πρακτικού δημοσίευσης από τον προϊστάμενό της και από έναν υπάλληλο και το πρακτικό θα δημοσιεύεται στο εν λόγω Μητρώο (νέα ΑΚ 1760).

Ζ. Περιεχόμενο διαθήκης

1. Ακύρωση διάταξης διαθήκης υπέρ συζύγου ή συντρόφου με σύμφωνο συμβίωσης

Αναφορικά με το περιεχόμενο της διαθήκης, οι βασικές καινοτομίες εντοπίζονται στην ακύρωση διάταξης διαθήκης υπέρ του συζύγου. Υπενθυμίζεται ότι το προγενέστερο δίκαιο δεν περιέχει σχετική ρύθμιση στην παλαιά ΑΚ 1785 που να καλύπτει το συναινετικό διαζύγιο, οπότε υπάρχει σχετικό νομοθετικό κενό, το οποίο, μάλιστα, δεν είχε καλυφθεί ούτε μετά τη μεταρρύθμιση που επέφερε ο ν. 4509/2017 στην ΑΚ 1441, σύμφωνα με την οποία η συμφωνία των συζύγων για συναινετική λύση του γάμου τους επικυρώνεται από συμβολαιογράφο. Έτσι, στη νέα ΑΚ 1770 προβλέπεται ότι τη γέννηση του δικαιώματος ακύρωσης της διάταξης υπέρ του συζύγου δικαιολογεί, πέρα από τη λύση του γάμου ή την άσκηση αγωγής διαζυγίου με βάσιμο λόγο, και η υπογραφή της συμφωνίας για τη συναινετική λύση του γάμου, ακόμα και αν αυτή δεν επικυρώθηκε από συμβολαιογράφο ή δεν πρόλαβε να καταχωρηθεί στο ληξιαρχείο. Επομένως, κρίσιμος χρόνος για τη γέννηση του δικαιώματος ακύρωσης είναι η υπογραφή της κατ' ΑΚ 1441 συμφωνίας των συζύγων για τη συναινετική λύση του γάμου ή αν είχε υποβληθεί η προβλεπόμενη στην ίδια διάταξη κοινή ψηφιακή δήλωση των συζύγων.

Στην ίδια κατεύθυνση, αναγνωρίζεται στη νέα ΑΚ 1770 δικαίωμα ακύρωσης διάταξης διαθήκης υπέρ του συντρόφου με σύμφωνο συμβίωσης, υπό την προϋπόθεση ότι είχε υπογραφεί η συναινετική ή η μονομερής συμβολαιογραφική πράξη για τη λύση του. Δηλαδή για τη γέννηση του δικαιώματος ακύρωσης δεν αρκεί η επίδοση της εξώδικης δήλωσης για συναινετική λύση του συμφώνου, αλλά απαιτείται να παρέλθει το τρίμηνο και να υπογραφεί η μονομερής συμβολαιογραφική πράξη λύσης του συμφώνου, ακόμα και αν αυτή δεν πρόλαβε να καταχωρισθεί στο ληξιαρχείο.

2. Ακύρωση διάταξης διαθήκης σε περίπτωση παράλειψης νόμιμου μεριδούχου

Περαιτέρω, νομοθετική παρέμβαση εντοπίζεται και στην παλαιά ΑΚ 1786 περί ακύρωσης διαθήκης σε περίπτωση παράλειψης μεριδούχου που ήταν άγνωστος στον διαθέτη ή δεν είχε ακόμη γεννηθεί ή καταστεί μεριδούχος κατά τον χρόνο σύνταξης της διαθήκης. Η εν λόγω διάταξη είχε δημιουργήσει τη διχογνωμία ως προς το αν ακυρώσιμη είναι ολόκληρη η διαθήκη ή μόνο κατά το μέρος που απαιτείται προκειμένου ο μεριδούχος να λάβει την εξ αδιαθέτου μερίδα του και κατά τα λοιπά διατηρείται το κύρος, ώστε να σωθούν άλλες διατάξεις (λ.χ. σύστασης κληροδοσίας)[7].

Συναφώς στη νέα ΑΚ 1771 ο νομοθέτης τάχθηκε υπέρ της μάλλον κρατούσας σε θεωρία και νομολογία άποψης, διευκρινίζοντας στο κείμενο της εν λόγω διάταξης ότι, σε περίπτωση παράλειψης μεριδούχου που ήταν άγνωστος στον διαθέτη ή δεν είχε ακόμη

7. Υπέρ της ολικής ακυρότητας *Μπαλής*, Κληρονομικόν Δίκαιον[5], 1965, § 88· *Π. Φίλιος*, Κληρονομικό Δίκαιο, 2011, § 232 σελ. 450 με παραπομπές σε παλαιότερη νομολογία του ΑΠ· Υπέρ της ακυρότητας της διάταξης ΑΠ 1129/2013· *Παπαντωνίου*, Κληρονομικό Δίκαιο[5], 1989, σελ. 287· *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ, § 20 αριθ. 26· *Π. Κορνηλάκης* σε ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1786 αριθ. 15 επ.· *Αγαλλοπούλου-Ζερβογιάννη*, Ακύρωση διαθήκης συνεπεία παραλείψεως μεριδούχου ΝοΒ 1980.1663.

γεννηθεί ή καταστεί μεριδούχος κατά τον χρόνο σύνταξης της διαθήκης του, δεν καθίσταται ολόκληρη η διαθήκη ακυρώσιμη, αλλά μόνο κατά το μέτρο που απαιτείται για να λάβει ο μεριδούχος την εξ αδιαθέτου μερίδα του.

3. Διάταξη υπέρ φτωχών ή απόρων

Ήπια μεταρρύθμιση δέχθηκε και ο ερμηνευτικός κανόνας της παλαιάς ΑΚ 1792 για τη διάταξη υπέρ φτωχών, κατά την οποία η κληρονομία επαγόταν σε πτωχοκομείο του δήμου της τελευταίας κατοικίας του διαθέτη. Πλέον στη νέα ΑΚ 1777 προβλέπεται ότι σε περίπτωση κατάλειψης περιουσιακών στοιχείων υπέρ απόρων θεωρείται ότι έχει τιμηθεί ο Δήμος της τελευταίας διαμονής του διαθέτη, ο οποίος ξοδεύει τα καταλειφθέντα υπέρ των απόρων. Και τούτο, διότι σε πολλούς δήμους δεν υπάρχουν πτωχοκομεία.

4. Παράνομη και ανήθικη αίρεση – Αίρεση αγαμίας ή χηρείας

Στη νέα ΑΚ 1780 διευκρινίστηκε ρητά ότι αίρεση παράνομη ή ανήθικη θεωρείται σαν να μην έχει γραφεί. Με τη νομοθετική αυτή διευκρίνηση αίρεται ο προβληματισμός ως προς το αν η ανήθικη αίρεση επιμολύνει με ανηθικότητα και τη διάταξη της κληρονομικής εγκατάστασης, καθιστώντας άκυρη ολόκληρη τη διάταξη. Εν προκειμένω, θεωρήθηκε ότι, αν καθίστατο άκυρη ολόκληρη η διάταξη, τότε θα επιτυγχανόταν ο ανήθικος σκοπός που επεδίωξε ο διαθέτης με την προσθήκη της ανήθικης αίρεσης. Έτσι, λ.χ. αν ο διαθέτης εγκαταστήσει μοναδικό κληρονόμο του τον γιο του υπό την αναβλητική αίρεση να εγκαταλείψει τη σύζυγό του, η κληρονομική εγκατάσταση του γιου του παραμένει έγκυρη παρά την ακυρότητα της ανήθικης αίρεσης.

Επίσης, στον εκσυγχρονισμό του δικαίου των διαθηκών εντάσσεται και απαγόρευση προσθήκης αίρεσης χηρείας σε διάταξη διαθήκης, η οποία είναι διαλυτική και έχει συνήθως τη μορφή ρήτρας έκπτωσης (νέα ΑΚ 1780)[8]. Πράγματι, κρίθηκε αναχρονιστική μια τέτοια ρήτρα, την οποία αναγνώριζε το προγενέστερο δίκαιο (παλαιά ΑΚ 1795 εδ. β) σε διάταξη του ενός συζύγου υπέρ του άλλου, καθώς περιορίζει υπέρμετρα την προσωπικότητα του επιζώντος συζύγου. Όμοια προς τις λοιπές παράνομες και ανήθικες αιρέσεις, η αίρεση χηρείας θεωρείται σαν να μην έχει γραφεί.

8. Βλ. αντί άλλων *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ, § 23 αριθ. 49.

5. Ερμηνευτικός κανόνας για διάκριση μεταξύ εγκατάστασης κληρονόμου και σύστασης κληροδοσίας

Στη διάκριση μεταξύ εγκατάστασης κληρονόμου και σύστασης κληροδοσίας κατατείνει η αναθεώρηση της παλαιάς ΑΚ 1800 και ήδη νέας ΑΚ 1785, σύμφωνα με την παρ. 1 εδ. α της οποίας, αν στον τιμώμενο αφέθηκε ολόκληρη η περιουσία, αυτός θεωρείται κληρονόμος ακόμα και αν δεν ονομάστηκε κληρονόμος. Το εν λόγω εδάφιο εισάγει πλάσμα δικαίου, που δεν επιτρέπει την απόδειξη του αντιθέτου. Αντίθετα, το εδ. β της ίδιας παραγράφου εισάγει ερμηνευτικό κανόνα για τη διάκριση μεταξύ κληρονομικής εγκατάστασης και σύστασης κληροδοσίας, κριτήριο για την οποία δεν αποτελεί η κατάλειψη ποσοστού ή ειδικών περιουσιακών στοιχείων, αλλά ο λόγος της αξίας τους προς την αξία του συνόλου της κληρονομίας. Επομένως, αν στον τιμώμενο αφέθηκε ένα ακίνητο, η αξία του οποίου ανέρχεται λ.χ. στο 1/5 της αξίας της κληρονομίας, ο τιμώμενος θεωρείται εν αμφιβολία κληρονόμος και όχι κληροδόχος. Αν, όμως, κατά την πραγματική ή ερμηνευτικώς συναγόμενη βούληση του διαθέτη προκύπτει ότι αυτός επιθυμούσε να μην αποκτήσει το εν λόγω ακίνητο ο τιμώμενος άμεσα και αυτοδικαίως, η σχετική διάταξη της διαθήκης περιέχει σύσταση κληροδοσίας και όχι κληρονομική εγκατάσταση.

III. Εισαγωγή των κληρονομικών συμβάσεων

Α. Εισαγωγικά

Ίσως η πιο ριζοσπαστική από τις μεταρρυθμίσεις του ν. 5303/2026 είναι η εισαγωγή των κληρονομικών συμβάσεων και η μερική κατάργηση της ΑΚ 368, η οποία τις απαγόρευε. Η σχετική απαγόρευση απηχούσε την προπολεμική θέση ότι η δεσμευτικότητα μιας κληρονομικής σύμβασης και η συνακόλουθη αδυναμία ελεύθερης ανάκλησής της αποτελούσε δυσβάστακτο περιορισμό της ελευθερίας του διατιθέναι[9]. Ωστόσο, η δεσμευτικότητα της κληρονομικής σύμβασης βρίσκει δικαιολογητικό έρεισμα στην ίδια την αυτονομία του διαθέτη, ο οποίος –στο πλαίσιο

9. Για μια εξαντλητική παρουσίαση των λόγων απαγόρευσης των κληρονομικών συμβάσεων του προγενέστερου δικαίου και για την κριτική που διατυπώθηκε ως προς αυτούς βλ. *Ζερβογιάννη*, Κληρονομικές συμβάσεις, 2015, § 2 passim. Βλ. επίσης *Απ. Γεωργιάδη*, Καιρός ν' ασχοληθούμε με τον εκσυγχρονισμό του Κληρονομικού Δικαίου, ΧρΙΔ 2021.658· *Καραμπατζό*, Απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων – προς μία μεταρρύθμιση του κληρονομικού δικαίου, ΝοΒ 2014.1339 επ.

της ελευθερίας των συμβάσεων– αποδέχεται να αυτοδεσμευθεί για την αξιοποίηση της περιουσίας του με τον καλύτερο τρόπο και, μάλιστα, ενόψει και της δυνατότητας είσπραξης ανταλλάγματος[10].

Οι κληρονομικές συμβάσεις, υπό τις διάφορές μορφές τους, συμβάλλουν στον αποτελεσματικότερο σχεδιασμό της κληρονομικής διαδοχής και στην ασφάλεια δικαίου. Αναδεικνύουν την πρακτική τους χρησιμότητα ιδίως στις περιπτώσεις που στην κληρονομία υπάρχει επιχείρηση ή που ο κληρονομούμενος έχει δημιουργήσει διαδοχικές οικογένειες με περισσότερα μέλη. Στα πλεονεκτήματα των κληρονομικών συμβάσεων συγκαταλέγεται και η δυνατότητα του κληρονομουμένου να διαθέτει όσο ζει την καταλειπόμενη με τη σύμβαση περιουσία του και να αντλεί ωφέλειες από αυτήν, έχοντας παράλληλα δεσμευθεί έναντι των αντισυμβαλλομένων του κληρονόμων (συνήθως των παιδιών του) ότι η περιουσία θα περιέλθει με τον θάνατό τους σε αυτούς.

Ο νομοθέτης, αξιοποιώντας αλλοδαπά ρυθμιστικά πρότυπα, έκρινε σκόπιμη την εισαγωγή της κληρονομικής σύμβασης αιτία θανάτου και της σύμβασης παραίτησης από μελλοντικά δικαιώματα στην κληρονομία. Οι σχετικές διατάξεις είναι προσαρμοσμένες στην ελληνική πραγματικότητα και αποφεύχθηκε η υιοθέτηση ολόκληρου του ρυθμιστικού πλαισίου κάποιας άλλης έννομης τάξης. Αντίθετα, δεν καθιερώνονται οι συμβάσεις για την κληρονομική διαδοχή ζώντος τρίτου, με αποτέλεσμα να διατηρείται η σχετική απαγόρευση στην ΑΚ 368.

Β. Κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου

1. Περιεχόμενο

Όπως ορίζεται στη νέα ΑΚ 1798, με την κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου ο κληρονομούμενος μπορεί να εγκαταστήσει κληρονόμο, να συστήσει καταπίστευμα, κληροδοσία ή τρόπο ή και να επιλέξει το εφαρμοστέο δίκαιο στην κληρονομική του διαδοχή. Τιμώμενος μπορεί να είναι ο αντισυμβαλλόμενος ή τρίτος. Μάλιστα, με την ίδια κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου μπορούν να διαθέτουν την περιουσία τους περισσότεροι.

Ως εκ τούτου, η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου είναι διάταξη τελευταίας βούλησης (νέα ΑΚ 1710 παρ. 1) και, κατά το μέτρο που με αυτήν εγκαθίσταται κληρονόμος ή καταπιστευματοδόχος, αποτελεί λόγο επαγωγής της κληρονομίας. Έτσι, ο τιμώμενος μπορεί να την αποδεχθεί ή να την αποποιηθεί, όπως συμβαίνει και με την κληρονομία που επάγεται εκ διαθήκης. Το ίδιο ισχύει και όταν με τη σύμβαση συνιστάται κληροδοσία (νέα ΑΚ 1799 παρ. 3).

Βεβαίως, στην κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου δεν αποκλείεται να περιλαμβάνονται και άλλες διατάξεις, όπως λ.χ. περί αποκλεισμού κάποιου προσώπου από την εξ αδιαθέτου διαδοχή, στέρησης της νόμιμης μοίρας, ορισμού εκτελεστή.

2. Τύπος και ικανότητα

Η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου καταρτίζεται ενώπιον συμβολαιογράφου με αυτοπρόσωπη παρουσία των συμβαλλομένων (νέα ΑΚ 1798 παρ. 2). Συνεπώς, όπως και η διαθήκη, έτσι και η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου είναι ανεπίδεκτη αντιπροσώπευσης, ενώ ο συμβολαιογραφικός τύπος εξασφαλίζει τη σοβαρότητα των δηλώσεων των μερών. Σύμπραξη μαρτύρων ή δεύτερου συμβολαιογράφου δεν προβλέπεται.

Σε σχέση με την ικανότητα για σύναψη κληρονομικής σύμβασης αιτία θανάτου ισχύουν οι ρυθμίσεις των νέων ΑΚ 1719-1720, δηλαδή μπορεί και ο ανήλικος που έχει συμπληρώσει το δέκατο έκτο έτος της ηλικίας του, καθώς και όποιος τελεί σε επικουρική δικαστική συμπαράσταση και χωρίς τη συναίνεση του συμπαραστάτη του.

3. Δεσμευτικότητα και δυνατότητα ανάκλησης

Αντίθετα προς τη διαθήκη, η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου δεν είναι ελεύθερα ανακλητή. Σε σχέση, λοιπόν, με τη δεσμευτικότητα της κληρονομικής σύμβασης αιτία θανάτου, η νέα ΑΚ 1799 παρ. 1 προβλέπει ότι δεν ανακαλούνται μονομερώς οι περιεχόμενες σε αυτή διατάξεις με τις οποίες ο συμβαλλόμενος εγκαθιστά κληρονόμο, συνιστά καταπίστευμα, κληροδοσία ή τρόπο, ή επιλέγει το εφαρμοστέο στην κληρονομική διαδοχή του δίκαιο. Αντίθετα, διατάξεις τελευταίας βούλησης πέραν των προαναφερομένων μπορούν να ανακληθούν ελεύθερα με μεταγενέστερη διάταξη τελευταίας βούλησης (νέα ΑΚ 1799 παρ. 2). Έτσι, λ.χ. διάταξη περί στέρησης της νόμιμης μοίρας ή ορισμού εκτελεστή ανακαλείται επιτρεπτά μονομερώς. Πάντως, κατά τελολογική διαστολή της νέας ΑΚ 1799 παρ. 2, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι δεν αποκλείεται ως τρόπος ανάκλησης των επιτρεπτά ανακλητών διατάξεων της κληρονομικής σύμβασης αιτία θανάτου η προβλεπόμενη στη νέα ΑΚ 1753 περ. 2 δήλωση του διαθέτη ενώπιον συμβολαιογράφου παρουσία δύο μαρτύρων.

10. *Ζερβογιάννη*, ό.π., σελ. 31-34.

Καθώς η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου είναι δεσμευτική ως προς τις προαναφερθείσες διατάξεις, διευκρινίζεται νομοθετικά ότι είναι ανίσχυρη η διαθήκη ή η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου του κληρονομουμένου με άλλον αντισυμβαλλόμενο κατά το μέρος που αντίκειται σε προγενέστερη κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου (νέα ΑΚ 1800 παρ. 3). Έτσι, λ.χ. αν οι σύζυγοι Α και Β εγκαταστήσουν αλλήλοις μοναδικούς κληρονόμους με κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου, μεταγενέστερη διαθήκη του Α, με την οποία αποκληρώνει τη Β και εγκαθιστά μοναδικό κληρονόμο του το ίδρυμα Ι είναι άκυρη.

Από την άλλη πλευρά, η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου επιτρέπεται να καταργηθεί ή τροποποιηθεί με μεταγενέστερη σύμβαση μεταξύ των ίδιων συμβαλλομένων (νέα ΑΚ 1800 παρ. 1).

Στον κανόνα της δεσμευτικότητας της κληρονομικής σύμβασης αιτία θανάτου εισάγεται και μια εξαίρεση: Συγκεκριμένα, προβλέπεται ότι ο κληρονομούμενος μπορεί να ανακαλέσει διάταξη της κληρονομικής σύμβασης αιτία θανάτου, αν ο τιμώμενος με αυτήν υπέπεσε έναντί του σε παράπτωμα που, αν ήταν μεριδούχος, θα δικαιολογούσε τη στέρηση της νόμιμης μοίρας του (νέα ΑΚ 1804). Έτσι, δηλαδή αν συντρέχει κάποιος από τους αναφερόμενους στις νέες ΑΚ 1833-1835 λόγους, δηλαδή αν ο τιμώμενος επιβουλεύθηκε τη ζωή του κληρονομουμένου ή έγινε ένοχος κακουργήματος ή σοβαρού πλημμελήματος ή με βαρύ παράπτωμα φάνηκε απέναντί του αχάριστος ή αν συντρέχει βάσιμος λόγος διαζυγίου, ο κληρονομούμενος δικαιούται να ανακαλέσει τη σχετική διάταξη. Η ανάκληση γίνεται με αυτοπρόσωπη δήλωση του κληρονομουμένου προς τον αντισυμβαλλόμενό του ή τους κληρονόμους του και προς τον τιμώμενο και υπόκειται στον τύπο του συμβολαιογραφικού εγγράφου. Εδώ θα πρέπει ιδιαίτερα να προσεχθεί το εξής: Μόνη η νομότυπη ανάκληση της κληρονομικής σύμβασης αιτία θανάτου, με την οποία εγκαταστάθηκε ως κληρονόμος ο μεριδούχος, δεν αρκεί και για να στερηθεί ο μεριδούχος τη νόμιμη μοίρα. Και τούτο, διότι η ανάκληση της κληρονομικής σύμβασης αιτία θανάτου δεν υπόκειται στον ίδιο τύπο που επιτάσσει ο νόμος για τη στέρηση της νόμιμης μοίρας. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να ακολουθήσει η σύνταξη διαθήκης του κληρονομουμένου (νέα ΑΚ 1832 εδ. β), με την οποία αυτός θα στερεί τη νόμιμη μοίρα για τον ίδιο λόγο που ανακάλεσε την κληρονομική σύμβαση.

4. Διαθέσεις εν ζωή

Η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου δεν περιορίζει την ελευθερία του κληρονομουμένου να διαθέτει την περιουσία του εν ζωή. Τούτο είναι εύλογο, γιατί το ίδιο ισχύει και στο πεδίο της διαθήκης. Η δυνατότητα του κληρονομουμένου για ελεύθερη διάθεση της περιουσίας του όσο ζει εξαγγέλλεται ρητά στη νέα ΑΚ 1801 παρ. 1. Με άλλα λόγια, με την κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου περιορίζεται ακριβώς η ελευθερία του κληρονομουμένου για αιτία θανάτου διάθεση της περιουσίας του. Πράγματι, ο τιμώμενος δεν αποκτά ούτε δικαίωμα προσδοκίας στην κληρονομία[11].

Πάντως, στην ίδια ως άνω διάταξη προβλέπεται ότι η εν λόγω ελευθερία μπορεί να περιοριστεί με συμφωνία των συμβαλλομένων κατά το άρθρο 177. Σε μια τέτοια περίπτωση, η εν ζωή διάθεση προς τον τρίτο δεν θα είναι άκυρη και αυτός θα αποκτά κανονικά. Όμως, η εκ μέρους του κληρονομουμένου αθέτηση της συμφωνίας περί απαγόρευσης διάθεσης θα γεννά σε βάρος του ενοχικές υποχρεώσεις λ.χ. προς αποζημίωση ή προς καταβολή ποινής στην περίπτωση που είχε συνομολογηθεί ποινική ρήτρα για την ενίσχυση της συμφωνίας περί απαγόρευσης διάθεσης[12]. Αυτονόητο είναι ότι, αν δεν συμφωνηθεί ο περιορισμός της εν ζωή ελευθερίας διάθεσης, ο κληρονομούμενος δεν ευθύνεται έναντι του αντισυμβαλλομένου του, αφού δεν συντρέχει κάποιος νόμιμος λόγος ευθύνης, με την έννοια αφενός ότι δεν αθετείται η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου και αφετέρου ότι δεν συντρέχουν οι όροι της ΑΚ 914[13]. Τυχόν αντίθετη ερμηνευτική εκδοχή θα προσέκρουε στο γράμμα της νέας ΑΚ 1801 και θα κατέληγε σε ανεπίτρεπτη τελολογική εξομοίωση της κληρονομικής σύμβασης αιτία θανάτου με δωρεά υπό την αναβλητική αίρεση του θανάτου.

Ωστόσο, προς εξασφάλιση των συμφερόντων και του τιμωμένου, κρίθηκε εύλογο ότι, αν ο κληρονομούμενος διαθέσει εν ζωή την περιουσία του από χαριστική αιτία προς βλάβη του τιμωμένου, ο τελευ-

11. *Ζερβογιάννη*, Κληρονομικές συμβάσεις, σε ΕΝΟΒΕ 89 – Η επικείμενη μεγάλη μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου – Η κληρονομική διαδοχή στον 21ο αιώνα (επιμ. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*), 2026, σελ. 36.

12. *Βαλτούδης*, Σκέψεις για τις κληρονομικές συμβάσεις αιτία θανάτου υπό το Σχέδιο Νόμου για το νέο Κληρονομικό Δίκαιο, σε ΕΝΟΒΕ 89 – Η επικείμενη μεγάλη μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου – Η κληρονομική διαδοχή στον 21ο αιώνα (επιμ. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*), 2026, σελ. 136.

13. *Βαλτούδης*, ό.π., σελ. 134-135.

ταίος έχει δικαίωμα μετά την επαγωγή να ζητήσει με αγωγή την ανατροπή της χαριστικής δικαιοπραξίας (νέα ΑΚ 1801 παρ. 2). Για τη γέννηση του δικαιώματος ανατροπής θα πρέπει να συντρέχουν οι εξής προϋποθέσεις: α) εν ζωή διάθεση αντικειμένου της περιουσίας του μελλοντικού κληρονομουμένου· β) η διάθεση να έγινε από χαριστική αιτία[14]· γ) βλάβη του τιμωμένου, με την έννοια ότι το ενεργητικό της μελλοντικής κληρονομίας μειώθηκε, αφού στη θέση του δωρηθέντος δεν υπεισήλθε αντάλλαγμα[15] ούτε ο μελλοντικός κληρονομούμενος απέκτησε μετά τη διάθεση άλλο περιουσιακό στοιχείο ίσης αξίας· και δ) από τη χαριστική αιτία να συνάγεται δόλος –έστω και ενδεχόμενος– του κληρονομουμένου προς βλάβη του τιμωμένου. Το δικαίωμα ανατροπής της χαριστικής δικαιοπραξίας είναι δικαίωμα δικαστικής διάπλασης, αφού για την ικανοποίηση του συμφέροντος του τιμωμένου θα πρέπει να εκδοθεί δικαστική απόφαση κατόπιν άσκησης διαπλαστικής αγωγής. Εναγόμενος είναι μόνο ο ειδικός διάδοχος του κληρονομουμένου, δηλαδή ο λήπτης της χαριστικής παροχής. Το σχετικό δικαίωμα γεννιέται μετά την επαγωγή της κληρονομίας, όπως προκύπτει από το γράμμα της διάταξης. Με την ανατροπή της χαριστικής δικαιοπραξίας γεννιέται υπέρ του ενάγοντος αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού για αιτία που έληξε (ΑΚ 904) σε βάρος του λήπτη προς απόδοση της νομής και προς σύναψη σύμβασης μεταβίβασης της κυριότητας του δωρηθέντος αντικειμένου προς τον ενάγοντα.

Το δικαίωμα ανατροπής της δωρεάς υπόκειται σε αποσβεστική προθεσμία, η οποία είναι δύο έτη από τη δημοσίευση της κληρονομικής σύμβασης αιτία θανάτου. Σε κάθε περίπτωση, το ίδιο δικαίωμα αποσβήνεται μετά τη συμπλήρωση πενταετίας από τη διάθεση. Κατ' ακριβολογία, υπάρχει μόνο μία αποσβεστική προθεσμία, ήτοι αυτής της διετίας από τη δημοσίευση της κληρονομικής σύμβασης. Αντιθέτως, η πενταετής προθεσμία έχει την έννοια ότι η διάθεση θα πρέπει να έγινε τα τελευταία πέντε έτη πριν από τη δημοσίευση της κληρονομικής σύμβασης, δηλαδή το αργότερο εντός της τελευταίας πενταετίας πριν από τον θάνατο (στη στατιστικά απίθανη περίπτωση που η κληρονομική σύμβαση δημοσιευθεί την ημέρα του θανάτου).

5. Ανάλογη εφαρμογή διατάξεων

Κατά τα λοιπά, όπως ορίζεται στη νέα ΑΚ 1802, στην κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου εφαρμόζονται αναλόγως όλες οι διατάξεις που αφορούν στο περιεχόμενο της διαθήκης, στην εγκατάσταση κληρονόμου, στη σύσταση καταπιστεύματος, κληροδοσίας ή τρόπου. Κατ' εξαίρεση, εφόσον συντρέχει περίπτωση εφαρμογής της νέας ΑΚ 1771 περί παράλειψης μεριδούχου, επειδή ο διαθέτης τον αγνοούσε ή επειδή δεν είχε ακόμη γεννηθεί ή καταστεί μεριδούχος, η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου είναι ακυρώσιμη στο σύνολό της και όχι μόνο κατά το μέτρο που απαιτείται για να λάβει ο μεριδούχος την εξ αδιαθέτου μερίδα του.

Η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου μπορεί να ακυρωθεί λόγω ελαττωμάτων της βούλησης τόσο του κληρονομουμένου όσο και του αντισυμβαλλομένου του (νέα ΑΚ 1803 παρ. 1). Η ρύθμιση, ουσιαστικά, επεκτείνει τον κύκλο των προσώπων που μπορούν να ζητήσουν την ακύρωση, ώστε να περιλαμβάνει και τον ίδιο τον κληρονομούμενο.

Το δικαίωμα ακύρωσης αποσβήνεται μετά την προβλεπόμενη στην ΑΚ 157 προθεσμία, δηλαδή εντός δύο ετών από τη άρση της πλάνης ή από τη ματαίωση του φόβου που συνεπάγεται η απειλή και, πάντως, εντός είκοσι ετών από τη σύναψή της, αν τα ελαττώματα της βούλησης εξακολούθησαν και μετά την πάροδο διετίας από τη σύναψή της. Ακύρωση δεν χωρεί μετά τον θάνατο του κληρονομουμένου, αν το δικαίωμα ακύρωσης είχε ήδη γεννηθεί στο πρόσωπο αυτού και κατά τον χρόνο της επαγωγής είχε αποσβεσθεί (νέα ΑΚ 1803 παρ. 2). Έτσι, λ.χ. αν ο κληρονομούμενος Κ σύνηψε κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου με τον Α, ο οποίος τον απείλησε, και η απειλή δεν επαναλήφθηκε ούτε διατηρήθηκε ο φόβος του Κ μετά τη σύναψη της σύμβασης και αυτός αποβίωσε πέντε έτη από τη σύναψή της, όσοι θα ωφελούνταν από την έκπτωση του Α δεν έχουν πλέον δικαίωμα ακύρωσης της κληρονομικής σύμβασης. Η ρύθμιση αυτή ανταποκρίνεται συστηματικά με τις νέες ΑΚ 1767-1771, κατά τις οποίες η ακύρωση διάταξης διαθήκης λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής αποκλείεται αν συνάγεται ότι ο διαθέτης θα ήθελε να ισχύσει και αν γνώριζε την πραγματική κατάσταση.

Εξάλλου σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1803 παρ. 3, αν με την ίδια κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου διαθέτουν την περιουσία τους περισσότεροι, η ακύρωση

14. Συναφώς θα μπορούσε να προβληματιστεί κάποιος ως προς το αν η διάταξη θα πρέπει να ερμηνευθεί συσταλτικά, ώστε να εξαιρεθούν γονική παροχή και η δωρεά από ιδιαίτερο ηθικό καθήκον.

15. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η χαριστική δικαιοπραξία δεν ανατρέπεται, αν –παρά τη διάθεση– ο κληρονομούμενος απέκτησε κάποιο άλλο περιουσιακό στοιχείο ίσης αξίας, ώστε τελικά να μην επέρχεται βλάβη στον τιμώμενο κατά την επαγωγή.

διάταξης τελευταίας βούλησης του ενός συμβαλλομένου, σε περίπτωση αμφιβολίας, συνεπιφέρει την ακύρωση ολόκληρης της σύμβασης. Δικαιολογητικός λόγος της ρύθμισης αυτής είναι η αλληλεξάρτηση των δηλώσεων των διαθετών και η ανάγκη προστασίας του αντισυμβαλλομένου του προσώπου, του οποίου η διάταξη τελευταίας βούλησης ακυρώθηκε.

6. Κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου έναντι ανταλλάγματος

Όπως ήδη αναφέρθηκε η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου μπορεί να συμφωνηθεί έναντι ανταλλάγματος, το οποίο υπόσχεται ο αντισυμβαλλόμενος του κληρονομουμένου. Το αντάλλαγμα αυτό μπορεί να συνίσταται σε οποιαδήποτε εν ζωή παροχή του αντισυμβαλλομένου προς τον κληρονομούμενο, όπως λ.χ. παράδοση πράγματος, καταβολή εφάπαξ ή περιοδικών χρηματικών παροχών ή παροχή υπηρεσιών (συνήθως υπηρεσιών φροντίδας). Η συμφωνία περί καταβολής ανταλλάγματος δεν έχει αυτοτέλεια, αλλά συνιστά επιμέρους όρο της κληρονομικής σύμβασης αιτία θανάτου και δεν καθιστά την κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου αμφοτεροβαρή ενοχική σύμβαση[16].

Παρότι δεν αναφέρεται ρητά στον νόμο, η συμφωνία για το αντάλλαγμα σωστό φαίνεται να περιβάλλεται τον συμβολαιογραφικό τύπο, στον οποίο υποβάλλεται η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου. Υπέρ της άποψης αυτής συνηγορεί επιχείρημα αντλούμενο από τον συνδυασμό των νέων ΑΚ 1838 και 1839, κατά τις οποίες η σύμβαση εκ των προτέρων παραίτησης από δικαιώματα στην κληρονομία έναντι ανταλλάγματος γίνεται ενώπιον συμβολαιογράφου. Διαφορετικά, η συμφωνία περί καταβολής ανταλλάγματος θα είναι άκυρη. Στον συναφή προβληματισμό αν θα είναι άκυρη ολόκληρη η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου, αν συνάγεται ότι τα μέρη δεν θα την ήθελαν αν γνώριζαν την ακυρότητα της συμφωνίας για το αντάλλαγμα, θα μπορούσε να εξεταστεί ενδεχομένως η εφαρμογή της ΑΚ 181.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ζήτημα της ανώμαλης εξέλιξης της επιμέρους συμφωνίας για καταβολή του ανταλλάγματος. Εν προκειμένω, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1805 παρ. 1, ο κληρονομούμενος, σε περίπτωση μη εκπλήρωσης ή μη προσήκουσας εκπλήρωσης του οφειλόμενου ανταλλάγματος μπορεί να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση. Η υπαναχώρηση γίνεται με δήλωση προς τον αντισυμβαλλόμενό του και υπόκειται στον τύπο του συμβολαιογραφικού εγγράφου (νέα ΑΚ 1805 παρ. 3). Είναι προφανές ότι η γέννηση του δικαιώματος υπαναχώρησης προϋποθέτει πταίσμα του αντισυμβαλλομένου ως προς τη μη εκπλήρωση ή τη μη προσήκουσα εκπλήρωση του ανταλλάγματος. Με την υπαναχώρηση, η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου ανατρέπεται, με αποτέλεσμα να μην ισχύουν οι διατάξεις της περί εγκατάστασης κληρονόμου κλπ. Περαιτέρω, σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι το δικαίωμα υπαναχώρησης του κληρονομουμένου αποσβήνεται με τον θάνατό του.

Και ο αντισυμβαλλόμενος, όμως, έχει δικαίωμα υπαναχώρησης σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1805 παρ. 2, αν συντρέχει σπουδαίος λόγος και, ιδίως αν ο κληρονομούμενος διαθέτει εν ζωή την περιουσία του αντίθετα προς την κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου ή με τη συμπεριφορά του καθιστά αδύνατη ή ιδιαίτερα δυσχερή την εκπλήρωση της αντιπαροχής. Προϋπόθεση για τη θεμελίωση δικαιώματος υπαναχώρησης του αντισυμβαλλομένου αποτελεί η αθέτηση συμβατικού όρου, κατά τον οποίον ο κληρονομούμενος δεν θα επιτρέπεται να διαθέτει εν ζωή την καταλειπόμενη με τη σύμβαση περιουσία του. Αλλά και ανεξάρτητα από την ύπαρξη τέτοιου όρου, θα μπορούσε να διατυπωθεί η γνώμη ότι ο αντισυμβαλλόμενος δύναται να υπαναχωρήσει στην περίπτωση της εκ μέρους του κληρονομουμένου δόλιας διάθεσης από χαριστική αιτία, η οποία θα δικαιολογούσε υπό τις προϋποθέσεις της νέας ΑΚ 1801 παρ. 2 την ανατροπή της διάθεσης. Αν υπαναχωρήσει ο αντισυμβαλλόμενος, και πάλι η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου ανατρέπεται και ο ίδιος δικαιούται να αναζητήσει την παροχή που ήδη ενδεχομένως κατέβαλε στον κληρονομούμενο κατά τις διατάξεις για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό.

7. Δημοσίευση κληρονομικών συμβάσεων αιτία θανάτου

Η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου ως διάταξη τελευταίας βούλησης δημοσιεύεται. Στη νέα ΑΚ 1806 παρ. 1 ορίζεται ότι οι διατάξεις για τη δημοσίευση διαθήκης εφαρμόζονται αναλόγως και για τη δημοσίευση κληρονομικής σύμβασης αιτία θανάτου. Μάλιστα, στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου προβλέπεται ειδικότερα ότι, αν με την ίδια κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου διαθέτουν την περιουσία τους περισσότεροι, οι διατάξεις τελευταίας βούλησης του επιζώντος συμβαλλομένου απαλείφονται από τη δημοσίευση, στο μέτρο που μπορούν να διαχωριστούν από

16. Βλ. *Βαλτούδη*, Σκέψεις για τις κληρονομικές συμβάσεις ό.π., σελ. 133-134.

εκείνες του αποβιώσαντος. Μετά τον θάνατο και του τελευταίου συμβαλλομένου η κληρονομική σύμβαση δημοσιεύεται εκ νέου στο σύνολό της.

Η ανάγκη δημοσίευσης των κληρονομικών συμβάσεων αιτία θανάτου υπαγόρευσε και την προσθήκη νέου άρθρου στον ΚΠολΔ και, συγκεκριμένα, το άρθρο 808Β.

Γ. Σύμβαση εκ των προτέρων παραίτησης από δικαιώματα στην κληρονομία

1. Λόγοι εισαγωγής

Το αίτημα για έναν αποτελεσματικό σχεδιασμό της κληρονομικής διαδοχής δεν ικανοποιείται πλήρως δίχως την καθιέρωση της σύμβασης εκ των προτέρων παραίτησης από δικαιώματα στην κληρονομία. Για τον λόγο αυτόν, με τον νέο νόμο εισήχθησαν ρυθμίσεις για τη συμβατική παραίτηση ενός προσώπου από μελλοντικά δικαιώματα στην κληρονομία του αντισυμβαλλομένου του είτε αυτά απορρέουν από τον νόμο είτε από υφιστάμενη διάταξη τελευταίας βούλησης. Η παραίτηση μπορεί να είναι ολική ή μερική, με ή χωρίς αντάλλαγμα ή να περιορίζεται στο δικαίωμα της νόμιμης μοίρας (νέα ΑΚ 1838).

Όταν αντικείμενο της παραίτησης είναι το δικαίωμα του παραιτουμένου στη νόμιμη μοίρα, η σύμβαση παραίτησης κατατείνει στην επέκταση της ελευθερίας του διατιθέναι του κληρονομουμένου, καθώς, έχοντας τη βεβαιότητα ότι ο παραιτηθείς δεν θα έχει δικαίωμα στην κληρονομία του, μπορεί να διαμορφώσει χωρίς περιορισμούς την τύχη της περιουσίας του μετά τον θάνατό του[17]. Εξάλλου, όταν η παραίτηση γίνεται έναντι ανταλλάγματος καταβλητέου από τον κληρονομούμενο στον παραιτούμενο, ο τελευταίος καλύπτει άμεσα οικονομικές του ανάγκες, οι οποίες –αν δεν είχε συναφθεί η σύμβαση παραίτησης– θα ικανοποιούνταν σε χρόνο μεταγενέστερο του θανάτου του κληρονομουμένου και, μάλιστα, όχι κατά τρόπο ικανοποιητικό λόγω του ενδεχομένου δημιουργίας κοινωνίας κληρονόμων. Έτσι, λ.χ., μπορεί να συμφωνηθεί ότι ο γιος παραιτείται από οποιοδήποτε δικαίωμά του στην κληρονομία του πατέρα του με αντάλλαγμα την εκ μέρους του τελευταίου μεταβίβαση ενός ακινήτου.

2. Νομική φύση

Δεν πρόκειται κατά κυριολεξία για παραίτηση από δικαίωμα, καθώς αντικείμενό της είναι απλώς η ελπίδα κτήσης δικαιώματος στην κληρονομία. Επομένως, κατ' ακριβολογία, με τη σύμβαση παραίτησης εμποδίζεται η γέννηση του κληρονομικού δικαιώματος του παραιτούμενου ή της αξίωσης στη νόμιμη μοίρα[18]. Αντικείμενο της παραίτησης μπορεί να είναι είτε εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα είτε δικαίωμα από υφιστάμενη διαθήκη ή κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου, οπότε κατά το μέτρο που ισχύει η παραίτηση ματαιώνεται η διάταξη τελευταίας βούλησης.

3. Τύπος και ικανότητα σύναψης

Η σύμβαση παραίτησης καταρτίζεται με αυτοπρόσωπη δήλωση των μερών ενώπιον συμβολαιογράφου χωρίς αίρεση ή προθεσμία (νέα ΑΚ 1839 παρ. 1 εδ. α). Σύμπραξη μαρτύρων ή δεύτερου συμβολαιογράφου δεν απαιτείται.

Η πρόβλεψη για αυτοπρόσωπη δήλωση σημαίνει ότι αποκλείεται εντελώς η δυνατότητα σύναψης σύμβασης παραίτησης δια πληρεξουσιότητας. Το ίδιο ισχύει και για πρόσωπα τελούντα υπό πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση ή από ανηλίκους, καθώς αυτά δικαιοπρακτούν μόνο δια των νομίμων αντιπροσώπων τους.

Σε σχέση με το αν σύμβαση παραίτησης επιτρέπεται να συνάψει πρόσωπο που έχει κηρυχθεί σε επικουρική δικαστική συμπαράσταση θα πρέπει να γίνεται διάκριση: Αν υπό επικουρική δικαστική συμπαράσταση τελεί το πρόσωπο στην κληρονομία του οποίου αφορά η σύμβαση παραίτησης, αυτό καταρτίζει τη σύμβαση χωρίς τη συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη, εφόσον από τη σύμβαση αποκτά απλώς και μόνο έννομο όφελος (νέα ΑΚ 1839 παρ. 1 εδ. β). Τέτοιο έννομο όφελος υπάρχει όταν, μέσω της παραίτησης του αντισυμβαλλομένου, το πρόσωπο που τελεί υπό επικουρική δικαστική συμπαράσταση και στην κληρονομία του οποίου αφορά η παραίτηση δεν αναλαμβάνει συγχρόνως υποχρεώσεις. Έτσι, δεν επιτρέπεται να συνάψει σύμβαση παραίτησης ο τελών υπό επικουρική δικαστική συμπαράσταση αν ο αντισυμβαλλόμενός του παραιτείται έναντι ανταλλάγματος καταβλητέου από τον συμπαραστατούμενο. Αντίθετα, όταν ο τελών υπό επικουρική δικαστική συμπαράσταση παραιτείται από μελλοντικά δικαιώματά του στην κληρονομία του αντισυμβαλλομένου του απαιτείται η προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συμπαραστάτη του. Και τούτο, διότι προβλέπεται ότι η δικαιοπρακτική ικανότητα θα κρίνεται με βάση τις γενικές διατάξεις (νέα ΑΚ 1839 παρ. 2 εδ. α).

17. *Ζερβογιάννη*, Κληρονομικές συμβάσεις, σε ΕΝΟΒΕ 89, σελ. 41.

18. *Ζερβογιάννη*, ό.π.

Περαιτέρω, για την ακύρωση της σύμβασης παραίτησης λόγω ελαττωμάτων της βούλησης των μερών εφαρμοστέες είναι οι γενικές περί δικαιοπραξιών διατάξεις. Έτσι, λ.χ. ο παραιτηθείς μπορεί να ζητήσει την αναγνώριση της ακυρότητας της σύμβασης παραίτησης ως αντίθετης στα χρηστά ήθη (ΑΚ 178) ή την ακύρωσή της λόγω ουσιώδους πλάνης ως προς την αξία της κληρονομικής του μερίδας. Εντούτοις, προβλέπεται ότι η ακύρωση της σύμβασης λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής δεν χωρεί μετά την πάροδο διετίας από τον θάνατο του κληρονομουμένου (νέα ΑΚ 1839 παρ. 2 εδ. β).

4. Αποτελέσματα

Βασική έννομη συνέπεια της σύμβασης παραίτησης είναι ότι, κατά το μέτρο στο οποίο αυτή ισχύει, ο παραιτηθείς θεωρείται σαν να μην ζούσε κατά τον χρόνο της επαγωγής (νέα ΑΚ 1840 παρ. 1), αλλά, πάντως, συναριθμείται για τον προσδιορισμό της εξ αδιαθέτου μερίδας στη βάση της οποία υπολογίζεται η νόμιμη μοίρα (νέα ΑΚ 1826).

Στη νέα ΑΚ 1840 παρ. 2 εισάγεται ερμηνευτικός κανόνας, κατά τον οποίον, σε περίπτωση αμφιβολίας, τα αποτελέσματα της παραίτησης εκτείνονται και στους κατιόντες του παραιτηθέντος. Και τούτο, προκειμένου να διασφαλιστεί η υλοποίηση του σκοπού της σύμβασης παραίτησης που είναι η αύξηση της ελευθερίας του διατιθέναι του κληρονομουμένου, ιδίως όταν αυτός έδωσε εν ζωή κάποιο αντάλλαγμα στον παραιτηθέντα. Πάντως, δεν αποκλείεται ο κληρονομούμενος να τιμήσει τον παραιτηθέντα με μεταγενέστερη της παραίτησης διαθήκη ή κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου (νέα ΑΚ 1840 παρ. 3).

5. Παραίτηση έναντι ανταλλάγματος

Εστιάζοντας στη σύμβαση παραίτησης έναντι ανταλλάγματος εν ζωή, θα πρέπει να επισημανθεί ότι αυτή δεν αναπτύσσει τα αποτελέσματά της, εφόσον δεν καταβληθεί το αντάλλαγμα κατά την κατάρτιση της σύμβασης ή εντός έξι μηνών από την κατάρτισή της (νέα ΑΚ 1841 παρ. 1). Το αντάλλαγμα μπορεί να συνίσταται στη σύσταση δικαιώματος (λ.χ. μεταβίβαση κυριότητας) ή στην καταβολή χρημάτων ή στην απαλλαγή από κάποιο χρέος.

Ορθά προβάλλεται ότι, παρόλο που η παραίτηση και το αντάλλαγμα φαίνεται να τελούν σε ανταλλακτική σχέση, η σύμβαση παραίτησης έναντι ανταλλάγματος δεν αποτελεί αμφοτεροβαρή σύμβαση, καθώς ο παραιτούμενος δεν αναλαμβάνει απλώς ενοχική υποχρέωση, αλλά παραιτείται εν ζωή από τα ενδεχόμενα μελλοντικά του δικαιώματα στην κληρονομία του αντισυμβαλλομένου του[19]. Το συμπέρασμα αυτό μπορεί να ενισχυθεί και με το επιχείρημα ότι, κατά παρέκκλιση από τα γενικώς ισχύοντα στο Ενοχικό Δίκαιο και σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1841 παρ. 1, η υπερημερία του μελλοντικού κληρονομουμένου ως προς την καταβολή του ανταλλάγματος επιφέρει επιγενόμενη ακυρότητα της σύμβασης παραίτησης[20].

Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό, όμως, της σύμβασης παραίτησης έναντι ανταλλάγματος είναι ότι η συμφωνία ως προς το αντάλλαγμα που καταβλήθηκε στον παραιτηθέντα θεωρείται δωρεά, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1841 παρ. 2. Τούτο παρίσταται εύλογο, διότι στην πραγματικότητα ο παραιτούμενος, στον οποίον καταβάλλεται το αντάλλαγμα, αντλεί προκαταβολικά ωφέλεια από τη μελλοντική κληρονομία[21]. Αυτό σημαίνει ότι είναι δυνατή η ανάκληση του ανταλλάγματος αν συντρέχει λόγος ανάκλησης της δωρεάς (νέα ΑΚ 1841 παρ. 3 εδ. α), όπως λ.χ. βαρύ παράπτωμα του παραιτουμένου έναντι του μελλοντικού κληρονομουμένου κατ' ΑΚ 505[22]. Η δήλωση ανάκλησης γίνεται με συμβολαιογραφικό έγγραφο και γνωστοποιείται στον παραιτηθέντα (νέα ΑΚ 1841 παρ. 3 εδ. β). Αποτέλεσμα της ανάκλησης είναι η ανατροπή τόσο της συμφωνίας για το αντάλλαγμα (δωρεά), οπότε και θα επέρχονται οι εξαγγελλόμενες στην ΑΚ 509 έννομες συνέπειες, όσο και της σύμβασης παραίτησης από δικαιώματα στην κληρονομία. Συνεπώς, ο παραιτηθείς θα κληθεί κανονικά στην κληρονομία του αντισυμβαλλομένου του ανεξάρτητα από τον λόγο της επαγωγής, εκτός και αν ο τελευταίος νομίμως τον αποκλείσει. Επίσης, ο χαριστικός χαρακτήρας της συμφωνίας για το αντάλλαγμα δικαιολογεί την αντιμετώπιση της συμφωνίας ως δωρεάς που προστίθεται στην πραγματική κληρονομία για τον σχηματισμό πλασματικής κληρονομίας, στη βάση της οποίας θα υπολογιστεί η νόμιμη μοίρα άλλων μεριδούχων[23].

Κατά τα λοιπά, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1841 παρ. 4, ο παραιτηθείς έχει δικαίωμα υπαναχώρησης από τη σύμβαση παραίτησης, αν υποχρεωθεί στην απόδοση του ανταλλάγματος που έλαβε για την ικανο-

19. *Ζερβογιάννη*, Κληρονομικές συμβάσεις, σε ΕΝΟΒΕ 89, σελ. 44.
20. Πρβλ. *Ζερβογιάννη*, ό.π., όπου αναφέρεται ότι η καταβολή του ανταλλάγματος ανάγεται εκ του νόμου σε αίρεση.
21. *Ζερβογιάννη*, ό.π., σελ. 45.
22. *Ζερβογιάννη*, ό.π., σελ. 46.
23. *Ζερβογιάννη*, ό.π., σελ. 45.

ποίηση δανειστών του αντισυμβαλλομένου του. Τούτο θα συμβεί λ.χ. σε περίπτωση που δανειστής του μελλοντικού κληρονομουμένου ασκήσει αγωγή διάρρηξης της συμφωνίας για το αντάλλαγμα, η οποία, όπως αναφέρθηκε, ισοδυναμεί με δωρεά. Στην περίπτωση, λοιπόν, που ο παραιτηθείς δεν θα μπορεί να αντιτάξει το δικαίωμα που απέκτησε από τον μελλοντικό κληρονομούμενο έναντι του δανειστή του, τότε έχει δικαίωμα να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση παραίτησης με συμβολαιογραφικό έγγραφο που γνωστοποιείται στον αντισυμβαλλόμενο ή τους κληρονόμους του. Η υπαναχώρηση αποκλείεται μετά την πάροδο ενός έτους από τον θάνατο του κληρονομουμένου.

6. Υπόσχεση αποποίησης

Στη νέα ΑΚ 1843 ορίζεται ότι σύμβαση, με την οποία ο ένας συμβαλλόμενος αναλαμβάνει εκ των προτέρων την υποχρέωση να αποποιηθεί τα δικαιώματά του ή να παραιτηθεί από την αξίωση της νόμιμης μοίρας στην κληρονομία του αντισυμβαλλομένου του μετά την επαγωγή, ισχύει ως σύμβαση παραίτησης από τα μελλοντικά δικαιώματά του στην κληρονομία, αν θα ήταν έγκυρη ως τέτοια. Πρακτικά, η ρύθμιση αυτή, από την οποία προκύπτει καταρχήν απαγόρευση της εν ζωή υποσχετικής σύμβασης με αντικείμενο τη μελλοντική αποποίηση της κληρονομίας μετά την επαγωγή στον υποσχεθέντα, επιτρέπει τη μετατροπή της άκυρης αυτής σύμβασης σε έγκυρη σύμβαση εκ των προτέρων παραίτησης από δικαιώματα στην κληρονομία, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις του κύρους της. Επομένως, αν η σχετική σύμβαση είχε περιβληθεί τον συμβολαιογραφικό τύπο και οι δηλώσεις των μερών ήταν αυτοπρόσωπες και χωρίς αίρεση ή προθεσμία, θα ισχύει, κατά παρέκκλιση από την ΑΚ 182, ως έγκυρη σύμβαση παραίτησης από μελλοντικά δικαιώματα στην κληρονομία κατά τη νέα ΑΚ 1838.

IV. Αναδιάρθρωση και εκσυγχρονισμός της εξ αδιαθέτου διαδοχής

Α. Γενικά

Οι μεταρρυθμίσεις της εξ αδιαθέτου διαδοχής φιλοδοξούν να υλοποιήσουν τους στόχους της περιέλευσης της κληρονομίας σε νεότερους κληρονόμους, της διατήρησης της ενότητας της κληρονομίας, της ενίσχυσης της θέσης του επιζώντος συζύγου στην κληρονομία[24], της προστασίας του προσώπου που συζούσε σε ελεύθερη ένωση με τον κληρονομούμενο και της εξασφάλισης του προσώπου που παρέχει φροντίδα στον κληρονομούμενο.

Β. Η αναδιάρθρωση των τάξεων και των ποσοστών των κληρονόμων

Η πρώτη τάξη της εξ αδιαθέτου διαδοχής παραμένει αναλλοίωτη. Έτσι, στη νέα ΑΚ 1808 καλούνται οι κατιόντες του κληρονομουμένου κατά διαδοχή βαθμών, ενώ τα τέκνα κληρονομούν κατ' ισομοιρία. Όταν μαζί με συγγενείς πρώτης τάξης καλείται και σύζυγος, το ποσοστό του συζύγου είναι 1/3 αν καλείται με μόνο ένα παιδί ή 1/4 αν καλείται με περισσότερα του ενός (νέα ΑΚ 1810 παρ. 1 εδ. α). Είναι εμφανής εν προκειμένω η προτίμηση του νομοθέτη στην ενίσχυση της θέσης του επιζώντος συζύγου. Η εν λόγω μεταρρύθμιση ακολουθεί τις σύγχρονες ευρωπαϊκές τάσεις και πρότυπο είχε την ιταλική νομοθεσία[25]. Συναφώς θα πρέπει να γίνει ερμηνευτικά δεκτό ότι, αν ο σύζυγος καλείται με περισσότερα τέκνα, εκ των οποίων εκπέσουν τόσα ώστε τελικά να καλείται μόνο ένα, οι μερίδες όσων τέκνων εξέπεσαν δεν θα προσαυξήσουν τις μερίδες του μοναδικού τέκνου και του συζύγου, αλλά το μοναδικό τέκνο θα λάβει τα 2/3 και ο επιζών σύζυγος το 1/3.

Η δεύτερη τάξη παρουσιάζει αλλαγές, οι οποίες δεν αφορούν στα πρόσωπα που καλούνται, αλλά στα ποσοστά που περιέρχονται σε αυτά μετά την έκπτωση άλλου συγκληρονόμου. Ειδικότερα, στη νέα ΑΚ 1809 παρ. 1 εδ. α και β προβλέπεται ότι οι γονείς και οι αδελφοί ή, κατά διαδοχή βαθμών, τέκνα ή εγγονοί αδελφών του κληρονομουμένου κληρονομούν κατ' ισομοιρία, ενώ, αν συντρέχει και σύζυγος, αυτός καλείται στο μισό κατά τη νέα ΑΚ 1810 παρ. 1 εδ. β. Ωστόσο, στη νέα ΑΚ 1809 παρ. 2 εδ. α ορίζεται ότι η έκπτωση κάποιου εκ των γονέων πριν ή μετά την επαγωγή συνεπάγεται προσαύξηση όχι υπέρ του άλλου γονέα και των αδελφών του κληρονομουμένου, αλλά μόνο υπέρ των αδελφών ή των τέκνων και των εγγονών του. Και τούτο προκειμένου να ευνοηθούν νεότερης ηλικίας κληρονόμοι. Αν πάλι δεν υπάρχουν αδελφοί ή τέκνα ή έγγονοι αδελφών, η μερίδα του εκπεσόντος γονέα προσαυξάνει τη μερίδα του συζύ-

24. Υπενθυμίζεται ότι, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 8 ν. 4356/2015, ο σύντροφος με σύμφωνο συμβίωσης απολαμβάνει τα ίδια κληρονομικά δικαιώματα που έχει ο σύζυγος του κληρονομουμένου.

25. *Κοτρώνης*, Η αναμόρφωση της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής, σε ΕΝΟΒΕ 89 – Η επικείμενη μεγάλη μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου – Η κληρονομική διαδοχή στον 21ο αιώνα (επιμ. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*), 2026, σελ. 55.

γου, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1809 παρ. 2 εδ. β. Κατά τα λοιπά, ο επιζών σύζυγος, όταν καλείται με κληρονόμους δεύτερης τάξης, λαμβάνει το 1/2. Έτσι, λ.χ. αν ο κληρονομούμενος αποβίωσε έχοντας σύζυγο και μοναδικό συγγενή τον πατέρα του, ο πατέρας θα λάβει το 1/4 και ο σύζυγος τα 3/4, αφού η μερίδα της μητέρας που εξέπεσε (1/4) θα προσαυξήσει τη μερίδα του συζύγου.

Επίσης, στην ΑΚ 1809 παρ. 3, επιλύεται η διχογνωμία που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του προγενέστερου δικαίου ως προς τον υπολογισμό της μερίδας των ετεροθαλών αδελφών. Πλέον, υιοθετείται νομοθετικά η ορθά υποστηριζόμενη στη θεωρία άποψη περί πραγματικού υπολογισμού, κατά την οποία κάθε ετεροθαλής αδελφός λαμβάνει ακριβώς τη μισή μερίδα που λαμβάνει κάθε αμφιθαλής αδελφός[26].

Περαιτέρω, η σημαντικότερη αλλαγή εντοπίζεται στην τρίτη τάξη της εξ αδιαθέτου διαδοχής. Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1811, αν δεν υπάρχουν συγγενείς της πρώτης και της δεύτερης τάξης, ο σύζυγος που επιζεί καλείται ως εξ αδιαθέτου κληρονόμος σε ολόκληρη την κληρονομία. Με άλλα λόγια, ο επιζών σύζυγος ως μοναδικός κληρονόμος μετακινείται στην τρίτη τάξη από την πέμπτη τάξη του προγενέστερου δικαίου.

Στην τέταρτη τάξη καλούνται οι παππούδες, οι θείοι και τα πρώτα εξαδέλφια του κληρονομουμένου, δηλαδή μόνο εφόσον δεν υπάρχει κανένας συγγενής των δύο πρώτων τάξεων ή σύζυγος (νέα ΑΚ 1813). Έτσι, τα πρόσωπα που καλούνται, κατά το ισχύον δίκαιο στην τρίτη τάξη υποβιβάζονται προς όφελος του συζύγου στην τέταρτη τάξη με τα ποσοστά τους να παραμένουν αμετάβλητα.

Περαιτέρω, καταργήθηκε το κληρονομικό δικαίωμα των προπαππούδων και προγιαγιάδων του κληρονομουμένου[27].

Στην πέμπτη τάξη της εξ αδιαθέτου διαδοχής καλείται σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1817 παρ. 3 ο επιζών μόνιμος σύντροφος του κληρονομουμένου σε ελεύθερη ένωση υπό τις εξής αυστηρές προϋποθέσεις: Πρώτον, δεν καλείται σύζυγος ή συγγενής των προηγούμενων τάξεων. Δεύτερον, η ελεύθερη ένωση θα πρέπει να έχει διάρκεια τουλάχιστον τριών ετών πριν από τον θάνατο, ενώ τέτοιος χρονικός περιορισμός δεν τίθεται αν υπάρχουν κοινά τέκνα του συντρόφου με τον κληρονομούμενο, τα οποία εξέπεσαν πριν ή μετά την επαγωγή. Τρίτον, ο σύντροφος σε ελεύθερη ένωση θα πρέπει να υποβάλει εντός της προθεσμίας αποποίησης ενώπιον του δικαστηρίου της κληρονομίας αίτηση απόκτησης της κληρονομίας. Το δικαστήριο, δικάζοντας κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας, θα βεβαιώνει τις δύο πρώτες προϋποθέσεις, ενώ στη σχετική δίκη θα καλείται υποχρεωτικά και το ελληνικό Δημόσιο, σύμφωνα με την ΚΠολΔ 812Α. Η ρύθμιση αυτή εισήχθη με τη σκέψη ότι, εφόσον υπάρχει μόνιμος σύντροφος σε ελεύθερη ένωση και δεν υπάρχει κανένας άλλος κληρονόμος των προηγούμενων τάξεων, η περιέλευση της κληρονομίας στο Ελληνικό Δημόσιο θα συνοδευόταν από τον συνήθη κίνδυνο της παράλειψης του Δημοσίου να την αξιοποιήσει. Έτσι, κρίθηκε επωφελέστερο να παραμείνει η κληρονομία σε ιδιωτικά χέρια.

Βεβαίως, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η ρύθμιση εισάγει σημαντικό ρήγμα στην αρχή της άμεσης και αυτοδίκαιης κτήσης της κληρονομίας. Και τούτο, με τη σκέψη ότι ο μόνιμος σύντροφος αποκτά την κληρονομία μόνο αν υποβάλει τη σχετική αίτηση στο δικαστήριο και μόνο εφόσον αυτό βεβαιώσει τη συνδρομή των προϋποθέσεων που αναφέρονται στο άρθρο. Επομένως, αν παρέλθει η τετράμηνη προθεσμία από τη γνώση της επαγωγής και του λόγου της, ήτοι ότι ο σύντροφος καλείται ως μοναδικός κληρονόμος στην πέμπτη τάξη, και δεν υποβάλει τη σχετική αίτηση, δεν καθίσταται κληρονόμος και η κληρονομία καταλήγει στο Δημόσιο. Κατ' αποτέλεσμα, ο σύντροφος σε ελεύθερη ένωση δεν γίνεται ποτέ προσωρινός κληρονόμος. Με άλλα λόγια, δεν έχει δικαίωμα αποποίησης της κληρονομίας παρά μόνο αποδοχής της μετά την απόφαση του δικαστηρίου. Το ρήγμα αυτό στην αυτοδίκαιη κτήση της κληρονομίας δεν είναι, όμως, αδικαιολόγητο: Η μεσολάβηση της δικαστικής κρίσης ως προς τη βεβαίωση των προϋποθέσεων της νέας ΑΚ 1817 παρ. 3 αποτρέπει την εις βάρος των συμφερόντων του Δημοσίου κτήση της κληρονομίας από πρόσωπα τα οποία απλώς θα επικαλούνται τριετή μόνιμη συμβίωση με τον κληρονομούμενο.

Τέλος, στην έκτη τάξη εξακολουθεί και καλείται το Δημόσιο (νέα ΑΚ 1818).

Γ. Δικαίωμα επιζώντος συζύγου για επιδίκαση επικαρπίας

Η ενίσχυση της θέσης του επιζώντος συζύγου δεν εξαντλείται στην αύξηση της κληρονομικής μερίδας του στις δύο πρώτες τάξεις της εξ αδιαθέτου διαδο-

26. *Κοτρώνης*, Η αναμόρφωση της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής, σε ΕΝΟΒΕ 89, σελ. 72.

27. Για την κριτική στη νομοθετική κατάργηση του κληρονομικού δικαιώματος των προπαππούδων και των προγιαγιάδων βλ. *Κοτρώνη*, Η αναμόρφωση της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής, σε ΕΝΟΒΕ 89, σελ. 74-75.

χής και στην αναβάθμισή του ως μοναδικού κληρονόμου στην τρίτη τάξη. Συγκεκριμένα, πέρα από τη διατήρηση του εξαιρέτου, ο σύζυγος εξοπλίζεται και με ένα επιπλέον δικαίωμα:

Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1810 παρ. 3, αντί για την κληρονομική μερίδα, ο επιζών σύζυγος μπορεί να ζητήσει από το δικαστήριο της κληρονομίας εντός τεσσάρων μηνών από τη λήξη της προθεσμίας αποποίησης να λάβει την επικαρπία σε αντικείμενα της κληρονομίας. Με τη ρύθμιση αυτή, η οποία συμβάλλει στη διατήρηση της ενότητας της κληρονομίας, ο σύζυγος ουσιαστικά ασκεί αγωγή[28] κατά των λοιπών κληρονόμων, με την οποία ζητεί να του επιδικαστεί η επικαρπία επί συγκεκριμένων ή επί όλων των αντικειμένων της κληρονομίας. Στην αγωγή του θα πρέπει να εκθέτει ότι ο ίδιος και οι εναγόμενοι αποδέχθηκαν την κληρονομία και ότι ζητά να του επιδικαστεί η επικαρπία αντί της κληρονομικής του μερίδας, από την οποία στην πραγματικότητα παραιτείται.

Αν γίνει δεκτή η αγωγή του, σωστό φαίνεται να υποστηριχθεί ότι ο σύζυγος παύει να είναι κληρονόμος από το χρονικό σημείο της τελεσιδικίας της σχετικής δικαστικής απόφασης και όχι αναδρομικά από την επαγωγή ελλείψει σχετικής ρύθμισης στον νόμο. Από το χρονικό αυτό σημείο, ο σύζυγος υποχρεούται να αποδώσει την κληρονομία στους εναγομένους συγκληρονόμους, οι κληρονομικές μερίδες των οποίων προσαυξάνουν κατά τη μεταξύ τους αναλογία. Με δεδομένο ότι η έκπτωση του συζύγου από την κληρονομία λειτουργεί ex nunc, δεν θα ήταν αβάσιμο να διατυπωθεί η γνώμη ότι, από τον χρόνο της επαγωγής μέχρι τον χρόνο της τελεσιδικίας της σχετικής δικαστικής απόφασης, που δέχεται την αγωγή του συζύγου, θα μπορούσαν να εφαρμοστούν αναλόγως οι διατάξεις για τη νομική θέση του βεβαρημένου κληρονόμου και του καταπιστευματοδόχου (βλ. νέες ΑΚ 1918-1919, 1922). Και τούτο με τη σκέψη ότι κατά το ποσοστό του συζύγου, οι μερίδες των λοιπών συγκληρονόμων προσαυξάνουν μετά την επαγωγή[29] χωρίς, μάλιστα, να έχουν τη δυνατότητα αποποίησης της κατά προσαύξησης μερίδας. Η αδυναμία αποποίησης δικαιολογείται εκ του γεγονότος ότι, ως εναγόμενοι στη δίκη για την επιδίκαση της επικαρπίας θα μπορούσαν να προβάλουν περιστατικά τα οποία θα καθιστούσαν την άσκηση του δικαιώματος του συζύγου καταχρηστική και θα οδηγούσαν στην απόρριψη της αγωγής του.

Η έκταση της επιδικαζόμενης επικαρπίας συναρτάται με την έκταση της κληρονομικής μερίδας του επιζώντος συζύγου. Έτσι, ανάλογα με την τελευταία θα προσδιοριστεί η αξία της επικαρπίας επί συγκεκριμένων αντικειμένων της κληρονομίας. Σημειώνεται ότι ο νόμος προβλέπει το αμεταβίβαστο και ακληρονόμητο της επιδικαζόμενης επικαρπίας.

Τέλος, το μοναδικό μέσο άμυνας που φαίνεται να έχουν οι εναγόμενοι συγκληρονόμοι προς αντίκρουση της αγωγής του συζύγου είναι η ένσταση καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος. Καταχρηστική θα μπορούσε να θεωρηθεί λ.χ. η άσκηση του δικαιώματος του συζύγου όταν αυτός φιλοδοξεί να λάβει την επικαρπία της επιχείρησης του κληρονομουμένου, η οποία αποτελούσε και το σημαντικότερο περιουσιακό στοιχείο της κληρονομίας, εφόσον δεν είχε ασχοληθεί ποτέ με αυτή[30].

Δ. Αποκλεισμός κληρονομικού δικαιώματος επιζώντος συζύγου και συντρόφου με σύμφωνο συμβίωσης

Στη νέα ΑΚ 1812 προβλέπεται ότι, σε περίπτωση συναινετικού διαζυγίου, το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα του συζύγου αποκλείεται, εφόσον έχει καταρτισθεί η συμφωνία για τη λύση του γάμου ή έχει υποβληθεί η κοινή ψηφιακή δήλωση. Με άλλα λόγια, αν ο θάνατος επέλθει αμέσως μετά τη σύναψη της συμφωνίας, ακόμα και αν δεν παρέλθει το προβλεπόμενο στην ΑΚ 1441 δεκαήμερο ή δεν επικυρωθεί η σχετική συμφωνία από τον συμβολαιογράφο, με αποτέλεσμα ο γάμος να έχει λυθεί με τον θάνατο και όχι με διαζύγιο, το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συζύγου αποκλείεται.

Επίσης, το κληρονομικό δικαίωμα αποκλείεται και αν έχει ασκηθεί αγωγή διαζυγίου από οποιονδήποτε εκ των συζύγων και όχι μόνο από τον κληρονομούμενο, όπως ισχύει μέχρι σήμερα. Με αυτή την αλλαγή αίρεται η αντινομία του ισχύοντος δικαίου, που επιτρέπει στον επιζώντα σύζυγο να κληρονομήσει τον κληρονομούμενο ακόμα και αν αυτός άσκησε την αγωγή διαζυγίου σε βάρος του κληρονομουμένου επιδιώκοντας τη λύση του γάμου τους και, συνακόλουθα, αποδεχόμενος ότι, αν η αγωγή του γίνει δεκτή, δεν θα έχει κληρονομικό δικαίωμα[31]. Αν, μάλιστα, την αγωγή διαζυγίου άσκησε ο κληρονομούμενος

28. *Κοτρώνης*, ό.π., σελ. 59.

29. *Κοτρώνης*, ό.π..

30. *Κοτρώνης*, ό.π.

31. *Κοτρώνης*, ό.π., σελ. 61. Για την κριτική στην παλαιά ΑΚ 1822 βλ. *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή μεταξύ συζύγων, 2007, σελ. 199 επ.· *Γ.-Α. Γεωργιάδη*, Κατάχρηση δικαιώματος στο Κληρονομικό Δίκαιο, 2022, αριθ. 454.

έχοντας βάσιμο λόγο, ο επιζών σύζυγος στερείται και τη νόμιμη μοίρα.

Περαιτέρω, όσον αφορά στον σύντροφο με σύμφωνο συμβίωσης, προβλέπεται ότι το κληρονομικό του δικαίωμα αποκλείεται, εφόσον εκκρεμεί η διαδικασία για τη λύση του. Επομένως, η εξαγγελλόμενη έννομη συνέπεια επέρχεται όταν ο θάνατος είναι επιγενόμενος είτε της υπογραφής της συμβολαιογραφικής πράξης για τη συναινετική λύση του είτε της επίδοσης της εξώδικης πρόσκλησης ενός εκ των συντρόφων στον άλλον για σύμπραξη του τελευταίου στη συναινετική λύση.

Ε. Εξαίρετο και δικαίωμα χρήσης της οικογενειακής στέγης

Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1810 παρ. 1 εδ. γ, ο σύζυγος εξακολουθεί να δικαιούται και το εξαίρετο, δηλαδή τα έπιπλα, σκεύη και λοιπά οικιακά αντικείμενα που χρησιμοποιούσε είτε μόνος είτε μαζί με τον κληρονομούμενο. Ωστόσο, όπως ορίζεται στη νέα ΑΚ 1817 παρ. 1, αν στην κληρονομία δεν καλείται σύζυγος, το εξαίρετο περιέρχεται στο πρόσωπο με το οποίο ο κληρονομούμενος συζούσε μόνιμα σε ελεύθερη ένωση για χρονικό διάστημα τουλάχιστον τριών ετών πριν από τον θάνατό του ή χωρίς χρονικό περιορισμό, αν είχε αποκτήσει κοινά τέκνα με τον κληρονομούμενο. Η αναγνώριση του δικαιώματος του εξαιρέτου και στον μόνιμο σύντροφο σε ελεύθερη ένωση αποτελεί έκφραση της επιείκειας του νομοθέτη στον σύντροφο, ώστε να μην του στερήσουν οι συγγενείς του κληρονομουμένου που κληρονομούν σε κάποια από την πρώτη, δεύτερη και τέταρτη τάξη, τα κινητά πράγματα που είναι αναγκαία για τη διατήρηση του ίδιου βιοτικού επιπέδου που είχε πριν από τον θάνατο του κληρονομουμένου.

Ως προς τη νομική του φύση, το εξαίρετο περιέρχεται στον σύζυγο ως κληροδοσία εκ του νόμου. Σε αντίθεση, όμως, με τις κληροδοσίες που συστήνονται με διάταξη τελευταίας βούλησης, θα πρέπει, κατά τελολογική συστολή της νέας ΑΚ 1962, να γίνει δεκτό ότι τα αντικείμενα που συγκροτούν την έννοια του εξαιρέτου περιέρχονται στον σύζυγο ή στον μόνιμο σύντροφο άμεσα και αυτοδικαίως.

Περαιτέρω, σημαντική καινοτομία αποτελεί η αναγνώριση υπέρ του επιζώντος συζύγου δικαιώματος αποκλειστικής χρήσης του ακινήτου, που χρησίμευε όσο ζούσε ο κληρονομούμενος ως οικογενειακή στέγη, μετά τον θάνατό του για διάστημα ενός έτους από τον θάνατο και, μάλιστα, χωρίς αντάλλαγμα (νέα ΑΚ 1810 παρ. 2). Και εδώ ο νομοθέτης διακειται ευνοϊκά υπέρ του συζύγου, ο οποίος –δίχως την εν λόγω ρύθμιση– διατρέχει τον κίνδυνο να του ζητηθεί από τα τέκνα του κληρονομουμένου (συνήθως από προηγούμενο γάμο) ή τους κληρονόμους του στη δεύτερη τάξη να απομακρυνθεί άμεσα από το ακίνητο που λειτουργούσε ως οικογενειακή στέγη[32]. Για να ενεργοποιηθεί η προστασία που επιφυλάσσει η διάταξη στον σύζυγο θα πρέπει το εν λόγω ακίνητο να ανήκε κατά κυριότητα στον κληρονομούμενο ή αυτός να ήταν έστω συγκύριος. Σε περίπτωση που το ακίνητο δεν ανήκε στον κληρονομούμενο εφαρμόζεται η τροποποιηθείσα ΑΚ 612, κατά την οποία –επί θανάτου του μισθωτή– τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις από τη μίσθωση περιέρχονται αποκλειστικά στον σύζυγο, ο οποίος δικαιούται να καταγγείλει οποτεδήποτε τη μίσθωση με την τήρηση τρίμηνης προθεσμίας. Την άνευ ανταλλάγματος περιέλευση της αποκλειστικής χρήσης της οικογενειακής στέγης για ένα έτος από τον θάνατο του κληρονομουμένου αναγνωρίζει η νέα ΑΚ 1817 παρ. 2 και στον μόνιμο σύντροφο σε ελεύθερη ένωση, εφόσον αυτή διήρκεσε κατά τα τελευταία τρία έτη από τον θάνατο ή χωρίς χρονικό περιορισμό αν ο σύντροφος είχε αποκτήσει κοινά τέκνα με τον κληρονομούμενο.

Το δικαίωμα αποκλειστικής χρήσης της οικογενειακής στέγης περιέρχεται, όμοια προς το εξαίρετο, άμεσα και αυτοδίκαια στον σύζυγο ή στον μόνιμο σύντροφο ως κληροδοσία εκ του νόμου. Ως προς τη νομική του φύση το ίδιο δικαίωμα είναι ενοχικό με δανειστή τον σύζυγο ή τον μόνιμο σύντροφο και οφειλέτες τους συγκληρονόμους ή τους κληρονόμους αντιστοίχως. Επομένως, δεν πρόκειται περί περιορισμένης προσωπικής δουλείας χρήσης και, ως εκ τούτου, ο δικαιούχος δεν απαιτείται να καταχωρίσει στο οικείο κτηματολογικό φύλλο του ακινήτου τη δήλωση αποδοχής της κληροδοσίας.

ΣΤ. Αναζήτηση δωρεών

Για τον σκοπό της ενότητας της κληρονομίας εισήχθη μια καινοτόμος ρύθμιση, η οποία πρότυπο είχε τη γαλλική νομοθεσία, αλλά και κατά τόπους ελληνικά έθιμα που ίσχυαν πριν από την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα και απηχεί την αρχή matria maternis – patria paternis και αποδίδεται στα ελληνικά με τη φράση «το γονικό στο γονικό». Η σχετικά μικρή διάρκεια των γάμων λόγω και της σύναψης γά-

32. *Κοτρώνης*, ό.π., σελ. 57.

μων σε μεγαλύτερη ηλικία των ενδιαφερομένων προσώπων δεν δικαιολογεί τη μετακίνηση περιουσιών από τον συγγενικό κλάδο του ενός συζύγου σε εκείνον του άλλου συζύγου, κυρίως όταν δεν υπάρχουν κατιόντες του κληρονομούμενου[33].

Συγκεκριμένα, στη νέα ΑΚ 1816 παρ. 1 ορίζεται ότι, αν δεν κληρονομούν κατιόντες, αδελφοί, τέκνα και εγγονοί αδελφών και σύζυγος, καθένας από τους γονείς, τους παππούδες, τις γιαγιάδες, τα τέκνα ή τους εγγονούς τους, εφόσον καλούνται στην κληρονομία ως εξ αδιαθέτου κληρονόμοι, δικαιούται εντός τεσσάρων μηνών από τη λήξη της προθεσμίας αποποίησης να ζητήσει, κατά περίπτωση, από τον άλλο γονέα, τους παππούδες, τις γιαγιάδες, τα τέκνα ή τους εγγονούς τους της άλλης συγγενικής γραμμής, που κληρονομούν εξ αδιαθέτου, την απόδοση, εφόσον σώζονται, αντικειμένων που ανήκουν στην κληρονομία και προέρχονται από χαριστική εν ζωή παροχή, κληρονομία ή κληροδοσία προς τον κληρονομούμενο από πρόσωπα της ίδιας συγγενικής γραμμής.

Από το γράμμα της διάταξης προκύπτει ότι αυτή εφαρμόζεται μόνο όταν υπάρχει εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή δεύτερης ή τέταρτης τάξης. Ειδικά στο πεδίο της δεύτερης τάξης, η διάταξη εφαρμόζεται όταν κληρονομούν αποκλειστικά γονείς του κληρονομουμένου. Ωστόσο, θα πρέπει να γίνει μια διασταλτική ερμηνεία της διάταξης, ώστε η σχετική αξίωση να αναγνωρίζεται υπέρ του δωρητή γονέα και όταν κληρονομούν ετεροθαλείς αδελφοί του κληρονομουμένου ή τέκνα ετεροθαλών αδελφών του κληρονομουμένου, οι οποίοι δεν είναι κατιόντες του δωρητή γονέα, δηλαδή είναι κατιόντες του γονέα από την άλλη συγγενική γραμμή. Για παράδειγμα:

Ο Κ απεβίωσε έχοντας πλησιέστερους συγγενείς του τους γονείς του Α και Β. Πριν από τον θάνατό του, η Β είχε μεταβιβάσει στον Κ με γονική παροχή ένα διαμέρισμα. Εξ αδιαθέτου κληρονόμοι του Κ είναι οι γονείς του Α και Β από 1/2 έκαστος. Η Β, ωστόσο, δικαιούται να ζητήσει από τον Α το διαμέρισμα που είχε δωρίσει στον κληρονομούμενο γιο τους Κ, εφόσον σώζεται κατά τον χρόνο του θανάτου του.

Ως προς τη νομική φύση του δικαιώματος που αναγνωρίζεται στη νέα ΑΚ 1816 παρ. 1, βάσιμα μπορεί να υποστηριχθεί ότι πρόκειται περί ενοχικής αξίωσης, η άσκηση της οποίας δεν μεταβάλλει τις κληρονομικές μερίδες του δικαιούχου και του υποχρέου και αποσβήνεται μετά την πάροδο τετραμήνου από τη λήξη της προθεσμίας αποποίησης[34]. Συνεπώς, ο υπόχρεος κληρονόμος οφείλει να συμπράξει σε σύναψη σύμβασης μεταβίβασης ποσοστού συγκυριότητας επί του κληρονομιαίου και, σε περίπτωση άρνησής του, μπορεί να καταδικασθεί στην οικεία δήλωση βούλησης σύμφωνα με την ΚΠολΔ 949. Σε περίπτωση που το δωρηθέν δεν υπάρχει αυτούσιο στην κληρονομία ούτε έχει υπεισέλθει στη θέση του ορισμένο αντάλλαγμα, η αξίωση αναζήτησης αποκλείεται.

Για την προστασία, πάντως, των δανειστών της κληρονομίας προβλέφθηκε στην παρ. 2 της νέας ΑΚ 1816 ότι αυτοί μπορούν να ικανοποιηθούν από το αντικείμενο της χαριστικής εν ζωή παροχής και μετά την απόδοσή του στον γονέα που το ζήτησε. Με άλλα λόγια, η μεταβίβαση του ποσοστού συγκυριότητας επί του κληρονομιαίου αντικειμένου σε εκπλήρωση της προβλεπόμενης στη νέα ΑΚ 1816 παρ. 1 ενοχικής υποχρέωσης από τους συγγενείς της μίας γραμμής στους συγγενείς της άλλης, δεν εμποδίζει τους κληρονομικούς δανειστές να ικανοποιηθούν και από το ποσοστό αυτό συγκυριότητας, μολονότι αυτό περιήλθε στον δικαιούχο με ειδική διαδοχή.

Ζ. Κληροδοσία υπέρ φροντιστή

Στο πλαίσιο της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής εισήχθη και μια ρύθμιση (νέα ΑΚ 1819) κατά το πρότυπο του αυστριακού δικαίου, σύμφωνα με την οποία συνιστάται κληροδοσία εκ του νόμου υπέρ του προσώπου που είχε αναλάβει τη φροντίδα του κληρονομουμένου, συμβάλλοντας ουσιωδώς και χωρίς αντάλλαγμα ή αντίστοιχη νόμιμη υποχρέωση στην κάλυψη των αναγκών του, είτε αυτοπροσώπως είτε μέσω άλλου, για χρονικό διάστημα τουλάχιστον έξι μηνών κατά τα τελευταία τρία έτη πριν από τον θάνατο του κληρονομουμένου. Δικαιούχος της κληροδοσίας μπορεί να είναι και κληρονόμος ή μεριδούχος. Αντικείμενο της κληροδοσίας είναι χρηματικό ποσό, το ύψος του οποίου προσδιορίζεται με κριτήρια όπως ιδίως το είδος, η διάρκεια και η έκταση των αναγκών του κληρονομουμένου που καλύφθηκαν από τον δι-

33. *Κοτρώνης*, ό.π., σελ. 80.

34. Συναφώς δυσχερώς θα μπορούσε να γίνει δεκτή η ερμηνευτική προσέγγιση ότι το υπό συζήτηση δικαίωμα είναι διαπλαστικό, με την εξώδικη άσκηση του οποίου επέρχεται νομική μεταβολή συνιστάμενη στην από τον δικαιούχο αυτόματη κτήση του ποσοστού συγκυριότητας του συγκληρονόμου σε βάρος του οποίου στρέφεται το δικαίωμα. Και τούτο, όχι μόνο διότι δεν προσδιορίζεται στον νόμο αν η διάπλαση ενεργεί αναδρομικά, αλλά πρωτίστως διότι η αυτόματη μεταβολή του υποκειμένου του εμπράγματου δικαιώματος, η οποία αποτελεί προϊόν της διάπλασης, θα δημιουργούσε την πρόκληση σοβαρής ανασφάλειας στις συναλλαγές.

καιούχο. Το δικαστήριο μπορεί, αν το επιβάλλουν οι περιστάσεις, να διατάξει αντί χρηματικού ποσού την αυτούσια απόδοση περιουσιακού στοιχείου της κληρονομίας αντίστοιχης αξίας.

Προϋποθέσεις για τη σύσταση της εν λόγω κληροδοσίας είναι η εξής: 1) Παροχή φροντίδας προς τον κληρονομούμενο (λ.χ. βοήθεια στη σίτιση, στην προσωπική υγιεινή, στη μετακίνηση, στην προμήθεια καταναλωτικών αγαθών)· 2) Ουσιώδης συμβολή στην κάλυψη των αναγκών του είτε αυτοπροσώπως είτε μέσω άλλου προσώπου, όπως λ.χ. οικιακού βοηθού, την καταβολή της αμοιβής του οποίου ανέλαβε ο φροντιστής· 3) Ανυπαρξία σχετικής νομικής υποχρέωσης (λ.χ. υποχρέωση διατροφής ή υποχρέωση σεβασμού και αλληλεγγύης μεταξύ των συζύγων)· 4) Ανυπαρξία ανταλλάγματος (λ.χ. ανυπαρξία σύμβασης εργασίας ή παροχής υπηρεσιών αντί αμοιβής)· 5) Παροχή φροντίδας για τουλάχιστον ένα εξάμηνο κατά την τελευταία τριετία πριν από τον θάνατο· 6) Μη αποκλεισμός της κληροδοσίας με διάταξη τελευταίας βούλησης.

Η διάταξη αυτή αποσκοπεί στην αποκατάσταση της περιουσιακής ζημίας του προσώπου το οποίο ανέλαβε χωρίς να έχει προς τούτο νομική υποχρέωση, τη φροντίδα του κληρονομουμένου για σημαντικό χρονικό διάστημα. Τιμώμενος με την κληροδοσία μπορεί να είναι και εξ αδιαθέτου κληρονόμος ή μεριδούχος, ενώ η σχετική αξίωση δεν αποκλείεται αν ο φροντιστής είναι, συγχρόνως, τιμώμενος με τη διαθήκη του κληρονομουμένου. Το ύψος της κληροδοσίας προσδιορίζεται με αναφορά στην αξία της φροντίδας που έλαβε ο κληρονομούμενος, πλην όμως σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι δεν μπορεί να υπερβαίνει την αξία της κληρονομίας.

Η. Συνεισφορά

Στα θέματα συνεισφοράς, οι αλλαγές συνίστανται κατά βάση στη νομοθετική διευκρίνιση αμφιλεγόμενων ζητημάτων, μεταξύ των οποίων αν η γονική παροχή θεωρείται συνεισενεκτέα παροχή. Ο νομοθέτης συμπεριέλαβε ρητά στη νέα ΑΚ 1886 παρ. 1 και τη γονική παροχή ως παροχή που συνεισφέρεται. Ένα άλλο ερμηνευτικό ζήτημα που επιλύεται είναι ότι υπόχρεος συνεισφοράς είναι και ο κατιών του εκπεσόντος κατιόντος που έλαβε τη συνεισενεκτέα παροχή και όχι κάποιος άλλος κατιών του κληρονομουμένου, όπως δεχόταν η κρατούσα στη θεωρία πλην όμως αμφίβολης ορθότητας άποψη.

Επίσης, στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου προβλέφθηκε ότι κάθε κατιών δικαιούται να ζητήσει από τους λοιπούς πληροφορίες σχετικά με τις παροχές ή τις δαπάνες που έγιναν προς αυτούς, ως προς τις οποίες υπάρχει υποχρέωση συνεισφοράς.

Η σημαντικότερη, όμως, μεταρρύθμιση του δικαίου της συνεισφοράς αφορά στις έννομες συνέπειές της, οι οποίες συναρτώνται με τη νομική της φύση. Συναφώς στην επιστήμη είχαν υποστηριχθεί διάφορες θεωρίες, μεταξύ των οποίων η ενοχική, η καθαρή εμπράγματη, η συντηρητική εμπράγματη και η συντηρητική εμπράγματη με διαπλαστικό δικαίωμα. Μάλλον κρατούσα ήταν η συντηρητική εμπράγματη, κατά την οποία η υποχρέωση και το δικαίωμα συνεισφοράς είναι απλώς ιδιότητες της κληρονομικής μερίδας του υπόχρεου και του δικαιούχου αντίστοιχα. Οι κατιόντες μετέχουν στο ενεργητικό με βάση την πραγματική μερίδα τους, ενώ στο παθητικό με βάση την ονομαστική μερίδα τους. Ο υπερκαλυμμένος κατιών παραμένει κληρονόμος. Ωστόσο, επειδή αυτή η θεωρία δημιουργούσε έντονη αβεβαιότητα ως προς την έκταση της κληρονομικής μερίδας του κάθε κατιόντος, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται και η ικανοποίηση των κληρονομικών δανειστών, αντικείμενο της αναθεώρησης είναι η ρητή υιοθέτηση της ενοχικής θεωρίας, η οποία είχε –και ορθά– εγκαταλειφθεί προ πολλού, επειδή δεν συμβάδιζε με το γράμμα των οικείων διατάξεων.

Έτσι, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1890 παρ. 3 εδ. α και β, με τη συνεισφορά δεν μεταβάλλονται οι μερίδες των κατιόντων και ο υπόχρεος οφείλει να καταβάλει σε χρήμα στους λοιπούς, κατά την αναλογία των μερίδων τους, την αξία της παροχής που έλαβε κατά το μέτρο που υπερβαίνει την αξία της κληρονομικής του μερίδας με συνυπολογισμό και της συνεισφοράς. Επομένως, η διαφορά που προκύπτει από την αφαίρεση της συνεισενεκτέας παροχής από την πλασματική εξ αδιαθέτου μερίδα του λήπτη της παριστά το χρηματικό ποσό, το οποίο αυτός θα πρέπει να καταβάλει στους λοιπούς κατιόντες. Από τη νέα ΑΚ 1890 παρ. 3 εδ. β προκύπτει ότι η υποχρέωση συνεισφοράς είναι αμιγώς ενοχική και, μάλιστα, χρηματική, στην οποία αντιστοιχεί το ενοχικό δικαίωμα των λοιπών κατιόντων να ζητήσουν σε χρήμα την αξία της ληφθείσας συνεισενεκτέας παροχής. Πάντως, στη νέα ΑΚ 1890 παρ. 3 εδ. γ, παρέχεται στο δικαστήριο η δυνατότητα να διατάξει, εφόσον το επιβάλλουν οι περιστάσεις, την αυτούσια απόδοση περιουσιακού στοιχείου της κληρονομίας ίσης αξίας. Η αξίωση συνεισφοράς παραγράφεται τρία έτη από τον θάνατο του κληρονομουμένου (νέα ΑΚ 1890 παρ. 3 εδ. δ).

Η υιοθέτηση της ενοχικής θεωρίας για τις έννομες συνέπειες της συνεισφοράς οδήγησε και σε μεταρ-

ρύθμιση της ευθύνης του υπερκαλυμμένου κατιόντα. Έτσι, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1891, αν η αξία της παροχής που πρέπει να συνεισφέρει ο κατιών είναι μεγαλύτερη από τη μερίδα που του ανήκει, δεν έχει υποχρέωση για το επιπλέον, αλλά ο υπερκαλυμμένος κατιών έχει την υποχρέωση να μεταβιβάσει τη μερίδα του στους λοιπούς κατιόντες κατά την αναλογία των μερίδων τους.

Με τις παραπάνω ρυθμίσεις, όλοι οι κατιόντες του κληρονομουμένου καθίστανται κληρονόμοι κατά την αναλογία των ονομαστικών τους μερίδων, με αποτέλεσμα να καθίσταται σαφής στους κληρονομικούς δανειστές και σε κάθε τρίτον η έκταση του κληρονομικού δικαιώματος κάθε κατιόντος. Λόγω του ενοχικού χαρακτήρα της, η συνεισφορά θα δημιουργεί αμιγώς ενοχικές υποχρεώσεις μεταξύ του κατιόντος που έλαβε τη συνεισενεκτέα παροχή και των λοιπών συγκληρονόμων του.

Τέλος, ουσιαστική μεταβολή, η οποία ενδιαφέρει κατά τον σχεδιασμό της κληρονομικής διαδοχής, αποτελεί η δυνατότητα του κληρονομουμένου να αποκλείσει τη συνεισφορά με διαθήκη σε χρόνο μεταγενέστερο της χαριστικής παροχής (νέα ΑΚ 1886 παρ. 1), ενώ κατά το προγενέστερο δίκαιο (ΑΚ 1895) αποκλεισμός της συνεισφοράς επιτρέπεται μόνο κατά τον χρόνο της επίδοσης.

V. Αναμόρφωση της νόμιμης μοίρας

Α. Γενικά

Το ισχύον δίκαιο της νόμιμης μοίρας, κατά το οποίο ο νόμιμος μεριδούχος μετέχει αυτοδικαίως σε ολόκληρη την κληρονομία ως κληρονόμος, δηλαδή ως άμεσος καθολικός διάδοχος κατά το ποσοστό της νόμιμης μοίρας του (εμπράγματη ενέργεια της νόμιμης μοίρας), έχει αποδειχθεί στην πράξη ιδιαίτερα δυσλειτουργικό. Και τούτο, καθώς η αναγκαστική διαδοχή δημιουργεί σχέση κοινωνίας (συνήθως συγκυριότητας) μεταξύ των εγκαταστάτων και του μεριδούχου επί όλων των αντικειμένων της κληρονομίας. Με δεδομένο ότι το ποσοστό του μεριδούχου είναι σημαντικά μικρότερο από αυτό του εγκαταστάτου, ιδίως όταν στη νόμιμη μοίρα καταλογίζονται εν ζωή χαριστικές παροχές από τον κληρονομούμενο, ο εγκατάστατος βρίσκεται συχνά δέσμιος των επιλογών του μεριδούχου ως προς την αξιοποίηση της κληρονομίας.

Έτσι, για την επωφελέστερη αξιοποίηση της κληρονομίας στα πρότυπα του γερμανικού και αυστριακού δικαίου, ο θεσμός της νόμιμης μοίρας αναμορφώνεται με κεντρική αλλαγή τη διαμόρφωση της νομικής φύσης του δικαιώματος του μεριδούχου ως ενοχικής αξίωσης του. Η εν λόγω αναμόρφωση συμπαρέσυρε σε εκτεταμένες αλλαγές του συνόλου των ρυθμίσεων του οικείου θεσμού περιλαμβανομένων των τρόπων κατάλειψης της νόμιμης μοίρας, των επιτρεπτών και απαγορευμένων περιορισμών της, τον υπολογισμό της και την προστασία της. Και τούτο, προκειμένου αυτές να εναρμονίζονται με τον ενοχικό χαρακτήρα του δικαιώματος. Παράλληλα, όμως, εκσυγχρονίστηκε και εξορθολογίστηκε και ο επιμέρους θεσμός της αποκλήρωσης εν στενή εννοία. Μάλιστα, ο όρος «αποκλήρωση» αντικαταστάθηκε από αυτόν της «στέρησης της νόμιμης μοίρας».

Θα πρέπει να τονιστεί ότι παρέμειναν αμετάβλητα τόσο τα πρόσωπα των νόμιμων μεριδούχων, δηλαδή οι κατιόντες, οι γονείς και ο σύζυγος του κληρονομουμένου, όσο και το ποσοστό τους, το οποίο εξακολουθεί να ανέρχεται στο ήμισυ της εξ αδιαθέτου μερίδας τους. Αξίζει, πάντως, να υπογραμμιστεί ότι στο ερμηνευτικό ζήτημα ως προς το αν στη νόμιμη μοίρα χωρεί προσαύξηση επί έκπτωσης κάποιου μεριδούχου, η νέα ΑΚ 1822 υιοθετεί την ορθή και κρατούσα σε νομολογία και θεωρία άποψη ότι δεν χωρεί προσαύξηση, με αποτέλεσμα η έκπτωση του μεριδούχου να μην ωφελεί τους λοιπούς. Έτσι, ο εγκατάστατος κληρονόμος απαλλάσσεται από τη σχετική υποχρέωση και η αξία της κληρονομίας που αποκτά είναι μεγαλύτερη.

Β. Νομική φύση και εξασφάλιση της νόμιμης μοίρας

Στη νέα ΑΚ 1820 προβλέπεται ότι οι νόμιμοι μεριδούχοι έχουν αξίωση κατά των εγκαταστάτων, οι οποίοι ευθύνονται κατά τα ποσοστά συμμετοχής τους στην κληρονομία για την ικανοποίηση της σχετικής αξίωσης. Η αξίωση αυτή είναι καταρχήν χρηματική, δηλαδή οι εγκατάστατοι θα πρέπει να πληρώσουν σε χρήμα τον μεριδούχο με βάση το ποσοστό του στην κληρονομία, η αξία της οποίας θα πρέπει πλέον πάντα να αποτιμάται χρηματικά, ώστε να προσδιορίζεται και το ακριβές ύψος της αξίωσης. Ως εκ τούτου, ο μεριδούχος δεν γίνεται κληρονόμος, δεν ευθύνεται για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας, αλλ' αντιθέτως καθίσταται δανειστής αυτής, και δεν προστατεύεται με την αγωγή περί κλήρου[35].

35. *Φουντεδάκη*, Οι αλλαγές στη νόμιμη μοίρα, σε σε ΕΝΟΒΕ 89 – Η επικείμενη μεγάλη μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου – Η κληρονομική διαδοχή στον 21ο αιώνα (επιμ. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*), 2026, σελ. 88.

Ο χρηματικός χαρακτήρας της νόμιμης μοίρας συνδυάζεται με δύο εγγενή μειονεκτήματα, εκ των οποίων το πρώτο συνίσταται στο ότι είναι πάντοτε αναγκαία η αποτίμηση της κληρονομίας, με αποτέλεσμα να καθίσταται δυσχερέστερη η ικανοποίηση της αξίωσης λόγω και τη μεγάλης διάρκειας της σχετικής δίκης[36]. Το δεύτερο αφορά στην ενδεχόμενη έλλειψη ρευστότητας του εγκαταστάτου να πληρώσει τον μεριδούχο. Ωστόσο, τα μειονεκτήματα αυτά δεν φαίνεται να αναιρούν τα πλεονεκτήματα του νέου συστήματος. Πράγματι, η χρηματική αποτίμηση της κληρονομίας είναι αναγκαία στις περισσότερες των περιπτώσεων, διότι εξαιρετικά συχνά ο μεριδούχος έχει αποκτήσει από τον κληρονομούμενο όσο ζούσε περιουσιακά στοιχεία με χαριστικές παροχές, οι οποίες προστίθενται λογιστικά στην αξία της πραγματικής κληρονομίας. Το δεύτερο μειονέκτημα αντισταθμίζεται με την ακόλουθη νομοθετική λύση:

Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1820 παρ. 3, το δικαστήριο μπορεί, αν το επιβάλλουν οι περιστάσεις, να διατάξει την αυτούσια απόδοση ποσοστού ή περιουσιακού στοιχείου της κληρονομίας που αντιστοιχεί στη νόμιμη μοίρα. Την ίδια δυνατότητα έχει το δικαστήριο και σε σχέση με στοιχείο της ατομικής περιουσίας του κληρονόμου, εφόσον αυτός ευθύνεται έναντι των δανειστών της κληρονομίας και με την ατομική του περιουσία. Η αυτούσια απόδοση της νόμιμης μοίρας διατάσσεται μετά από αίτηση είτε του ίδιου του εγκαταστάτου, ο οποίος στερείται ρευστότητας, αλλά δέχεται να αποδώσει ένα συγκεκριμένο αντικείμενο της κληρονομίας ίσης αξίας προς τη νόμιμη μοίρα, είτε του μεριδούχου, ο οποίος θα ήθελε να αποκτήσει λ.χ. ένα προσοδοφόρο ακίνητο[37]. Το δικαστήριο δεν είναι υποχρεωμένο να διατάξει την αυτούσια απόδοση αν αυτή ζητηθεί από κάποιον εκ των διαδίκων, αλλά θα σταθμίσει τις ειδικές περιστάσεις. Με τη ρύθμιση αυτή επιχειρείται μια εξισορρόπηση μεταξύ του ενοχικού-χρηματικού χαρακτήρα που προσδίδει το νέο δίκαιο στη νόμιμη μοίρα και της εμπράγματης φύσης της του προγενέστερου δικαίου.

Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1820 παρ. 2, η αξίωση γεννάται με τον θάνατο του κληρονομουμένου, είναι κληρονομητή και μεταβιβαστή και, σύμφωνα, με την παρ. 4, παραγράφεται σε μία διετία, η οποία αρχίζει μόλις λήξει το έτος εντός του οποίου ο μεριδούχος πληροφορήθηκε την ύπαρξη της αξίωσης· σε κάθε όμως περίπτωση η αξίωση παραγράφεται μετά την πάροδο είκοσι ετών από τον θάνατο του κληρονομουμένου. Για την έναρξη της παραγραφής απαιτείται θετική γνώση του μεριδούχου και δεν αρκεί η έστω και από βαριά αμέλεια άγνοια ως προς την ύπαρξη της αξίωσης. Γνώση της αξίωσης δικαιολογείται μόνο μετά τη δημοσίευση της διάταξης τελευταίας βούλησης, με την οποία ο διαθέτης στερεί ή περιορίζει τη νόμιμη μοίρα[38].

Η νομοθετική επιλογή να διαμορφωθεί η νόμιμη μοίρα ως ενοχική-χρηματική αξίωση επέβαλε και την αναθεώρηση του τρόπου προστασίας του μεριδούχου. Συγκεκριμένα, ο μεριδούχος έχει αφενός τίτλο εκ του νόμου προς εγγραφή υποθήκης στα ακίνητα της κληρονομίας (κατά την τροποποιηθείσα ΑΚ 1262 αριθ. 6) και αφετέρου εξοπλίζεται με γενικό προνόμιο στην αναγκαστική εκτέλεση, σύμφωνα με την τροποποιηθείσα ΚΠολΔ 975 περ. 3. Έτσι, ενισχύεται η θέση του μεριδούχου, ο οποίος ανεξάρτητα από την εγγραφή υποθήκης, αν επισπεύσει αναγκαστική εκτέλεση σε βάρος του εγκαταστάτου ή αναγγείλει την απαίτησή του στον πλειστηριασμό που επισπεύδεται από τρίτον σε αντικείμενο της κληρονομίας.

Γ. Κατάλειψη και περιορισμοί της νόμιμης μοίρας

1. Κατάλειψη της νόμιμης μοίρας

Η διαμόρφωση της νόμιμης μοίρας ως ενοχικής αξίωσης επέδρασε και στους τρόπους της κατάλειψής της. Κατά πρώτο λόγο, η κατάλειψη μπορεί να γίνει με διάταξη τελευταίας βούλησης. Συγκεκριμένα, με τη νέα ΑΚ 1821 εισάγεται ερμηνευτικός κανόνας, κατά τον οποίον, αν ο διαθέτης αφήσει σε μεριδούχο τη νόμιμη μοίρα, σε περίπτωση αμφιβολίας δεν θεωρείται ότι τον εγκαθιστά κληρονόμο. Και τούτο, ανεξάρτητα από το αν ο διαθέτης άφησε στον μεριδούχο χρηματικό ποσό που ισούται με την αξία της νόμιμης μοίρας ή ισάξιο δήλο.

Η κατάλειψη της νόμιμης μοίρας μπορεί να γίνει και με κληροδοσία. Καθώς, όμως, κατά τη νέα ΑΚ 1962, η κληροδοσία θα έχει ενοχική μόνο ενέργεια, περιθώριο άμεσης και αυτοδίκαιης κτήσης περιουσιακού αντικειμένου στον μεριδούχο με διάταξη τελευταίας βούλησης αποκλείεται. Έτσι, λ.χ. αν ο διαθέτης αφήσει ένα δήλο στον μεριδούχο χωρίς να προκύπτει αν τον εγκαθιστά κληρονόμο, οπότε καλείται σε εφαρμογή ο ερμηνευτικός κανόνας της νέας ΑΚ 1821, η κατάλειψη αυτή θα έχει χαρακτήρα ενοχικής κληροδοσίας, την οποία ο μεριδούχος, όπως και στο ισχύον δίκαιο, θα έχει το δικαίωμα να αποποιηθεί και

36. *Φουντεδάκη*, ό.π., σελ. 91.

37. Βλ. *Φουντεδάκη*, ό.π., σελ. 84.

38. *Φουντεδάκη*, ό.π. σελ. 85.

να ασκήσει ολόκληρη την αξίωση στη νόμιμη μοίρα και να ζητήσει δηλαδή την καταβολή χρηματικού ποσού που αντιστοιχεί στη νόμιμη μοίρα, σύμφωνα με τη νέα 1824 παρ. 1.

Κατά τα λοιπά, είναι δυνατή η κατάλειψη της νόμιμης μοίρας με εν ζωή χαριστικές παροχές του κληρονομουμένου, όπως ισχύει και κατά το προγενέστερο δίκαιο.

2. Περιορισμοί της νόμιμης μοίρας

Η ενοχικοποίηση του χαρακτήρα της νόμιμης μοίρας επιδρά και στη λειτουργία των περιορισμών της, οι οποίοι επιβάλλονται από τον διαθέτη όταν αυτός εγκαθιστά τον μεριδούχο ως κληρονόμο του. Πράγματι, υπό το ισχύον δίκαιο, κάθε περιορισμός στη νόμιμη μοίρα θεωρείται σαν να μην έχει γραφεί, με αποτέλεσμα η σχετική διάταξη της διαθήκης να είναι άκυρη. Η ακυρότητα, όμως, αυτή δεν συμβιβάζεται πλέον τον ενοχικό χαρακτήρα της νόμιμης μοίρας, ακριβώς επειδή ο μεριδούχος δεν γίνεται κληρονόμος.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1825, αν ο μεριδούχος είναι συγχρόνως και κληρονόμος και η νόμιμη μοίρα του περιορίζεται με την επιβολή καταπιστεύματος ή τον ορισμό εκτελεστή διαθήκης ή βαρύνεται με κληροδοσία ή τρόπο, μπορεί να ζητήσει τη νόμιμη μοίρα, αν αποποιηθεί την κληρονομία· η προθεσμία αποποίησης αρχίζει μόλις ο μεριδούχος λάβει γνώση του περιορισμού ή του βάρους. Περιορισμός της νόμιμης μοίρας υφίσταται και όταν ο μεριδούχος εγκαθίσταται ως καταπιστευματοδόχος, αφού σε μια τέτοια περίπτωση ο μεριδούχος δεν λαμβάνει άμεσα κατά τον χρόνο του θανάτου του κληρονομουμένου τη νόμιμη μοίρα, αλλά σε μεταγενέστερο χρόνο, όταν του επαχθεί το καταπίστευμα. Από την εν λόγω ρύθμιση προκύπτει ότι δεν πλήττεται από ακυρότητα η διάταξη της διαθήκης με την οποία εγκαθίσταται ο μεριδούχος ως κληρονόμος με διάφορους περιορισμούς. Αντίθετα, ο μεριδούχος έχει δικαίωμα αποποίησης. Βάσιμα μπορεί να υποστηριχθεί ότι αντικείμενο της αποποίησης είναι η κληρονομία που επάγεται στον μεριδούχο με βάση τη διάταξη τελευταίας βούλησης, ακόμα και αν η ωφέλεια που αποκομίζει ο μεριδούχος από την κληρονομία υπερβαίνει κατ' αξία το ποσοστό της νόμιμης μοίρας του παρά τον σχετικό περιορισμό που του επιβλήθηκε. Η ρύθμιση της νέας ΑΚ 1825 αποτυπώνει σε μεγάλο βαθμό την ερμηνευτική λύση που έχει δοθεί από τη θεωρία και τη νομολογία στο ζήτημα του επιτρεπτού της σοκίνειας ρήτρας. Η προθεσμία της αποποίησης εκκινεί από τη γνώση του περιορισμού, δηλαδή κατά βάση από τη γνώση της δημοσίευσης της διαθήκης, σε διάταξη της οποίας αυτός περιέχεται. Αν ο εγκατάστατος αποδεχθεί την κληρονομία, καθίσταται κληρονόμος υπό το βάρος των περιορισμών και η αξίωση στη νόμιμη μοίρα αποσβήνεται αναδρομικά.

Δ. Υπολογισμός της νόμιμης μοίρας

Σχετικά με τον υπολογισμό της κληρονομίας, στη νέα ΑΚ 1827 προβλέπεται ότι στην κληρονομία προστίθενται, πέρα από τις εν ζωή χαριστικές παροχές του κληρονομουμένου προς μεριδούχους (οποτεδήποτε και αν έγιναν), και όλες οι δωρεές προς τρίτους, εφόσον έγιναν εντός της τελευταίας πενταετίας από τον θάνατό του. Η τροποποίηση εδώ συνίσταται στη μείωση του χρονικού διαστήματος που μεσολαβεί από τον χρόνο της χαριστικής παροχής μέχρι τον θάνατο, το οποίο κατά το ισχύον δίκαιο ανέρχεται σε δέκα έτη.

Περαιτέρω, σημαντική καινοτομία αποτελεί η πρόβλεψη στην ίδια διάταξη ότι στην κληρονομία προστίθενται και οι δωρεές αιτία θανάτου με την αξία που έχουν κατά τον χρόνο θανάτου του κληρονομουμένου. Και τούτο, διότι καταργήθηκε η ΑΚ 2035, η οποία αντιμετώπιζε τις δωρεές αιτία θανάτου με τις οποίες περιορίζεται η νόμιμη μοίρα καθ' όμοιο τρόπο με τις κληροδοσίες, δηλαδή τις υπολάμβανε ως άκυρες. Επειδή, όπως εξηγήθηκε, η ακυρότητα δεν συνάδει με τον ενοχικό χαρακτήρα της νόμιμης μοίρας, πλέον οι δωρεές αιτία θανάτου θα προστίθενται λογιστικά στην κληρονομία.

Επίσης, σύμφωνα με την παρ. 3 της νέας ΑΚ 1827, για τον υπολογισμό της νόμιμης μοίρας του γονέα από τον οποίο στην εξ αδιαθέτου διαδοχή θα μπορούσε να ζητηθεί η απόδοση αντικειμένου που ανήκει στην κληρονομία και προέρχεται από χαριστική εν ζωή παροχή, κληρονομία ή κληροδοσία προς τον κληρονομούμενο από τον άλλον γονέα, δεν λαμβάνεται υπόψη η αξία της εν λόγω παροχής, κληρονομίας ή κληροδοσίας.

Κατά τα λοιπά, ενοποιούνται στη νέα ΑΚ 1828 οι δύο ρυθμίσεις (ΑΚ 1833 και 1834) του προγενέστερου δικαίου περί καταλογισμού στη νόμιμη μοίρα χαριστικών παροχών του κληρονομουμένου προς τον μεριδούχο. Για την ακρίβεια καταργείται η παλαιά ΑΚ 1834. Και τούτο, παρά το γεγονός ότι το κανονιστικό περιεχόμενο της παλαιάς ΑΚ 1834 δεν καλυπτόταν πλήρως από αυτό της παλαιάς ΑΚ 1833 σε συνδυασμό με την παλαιά ΑΚ 1831[39].

39. Έτσι και *Φουντεδάκη*, ό.π., σελ. 86.

Ε. Αξίωση κατά του λήπτη παροχής χωρίς αντάλλαγμα (μέμψη άστοργης δωρεάς)

Κατά το προγενέστερο δίκαιο, μορφή προστασίας του μεριδούχου αποτελούσε η αγωγή μέμψης άστοργης δωρεάς στην οποία προέβη εν ζωή ο κληρονομούμενος και εξαιτίας της οποίας η κληρονομία δεν επαρκεί για την ικανοποίηση του μεριδούχου. Είχε επισημανθεί στη θεωρία ότι η χρησιμοποιούμενη ορολογία υποδηλώνει μια κάποια απαξία για μια δωρεά, η οποία κατά τον χρόνο που έγινε δεν σημαίνει οπωσδήποτε ότι ήταν άστοργη, αν η περιουσία του κληρονομουμένου κατά τον χρόνο του θανάτου του επαρκούσε για την κάλυψη της νόμιμης μοίρας[40]. Ενόψει αυτής της επισήμανσης αντικαταστάθηκε ο τίτλος του άρθρου και η νέα ΑΚ 1830 τιτλοφορείται ως «αξίωση κατά του λήπτη παροχής χωρίς αντάλλαγμα».

Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1830 παρ. 1, εφόσον η κληρονομία που υπάρχει κατά τον χρόνο θανάτου του κληρονομουμένου δεν επαρκεί για να καλύψει τη νόμιμη μοίρα, ο μεριδούχος μπορεί να ζητήσει από τον δωρεοδόχο που δέχθηκε από τον κληρονομούμενο δωρεά αιτία θανάτου ή δωρεά εν ζωή, η οποία υπολογίζεται στην κληρονομία, την καταβολή του ποσού που ελλείπει για την ικανοποίηση της νόμιμης μοίρας του.

Από τη διάταξη αυτή προκύπτει μια πολύ σημαντική διαφορά της αγωγής κατά του δωρεοδόχου σε σχέση με την αγωγή μέμψης άστοργης δωρεάς του προγενέστερου δικαίου, η οποία συνεφέλκεται με τον ενοχικό πλέον χαρακτήρα της νόμιμης μοίρας: Η αγωγή δεν έχει ως αίτημα την ανατροπή της δωρεάς, αλλά την καταβολή του χρηματικού ποσού που απαιτείται για τη συμπλήρωση της νόμιμης μοίρας. Επομένως, ο δωρεοδόχος, σε αντίθεση με το παλαιό δίκαιο, δεν θα ενέχεται σε απόδοση του αντικειμένου της δωρεάς.

Δεύτερη ουσιώδης μεταβολή εντοπίζεται στην παθητική νομιμοποίηση. Κατά το παλαιό δίκαιο, εναγόμενος ήταν μόνο ο δωρεοδόχος που δέχθηκε δωρεά εν ζωή και όχι ο δωρεοδόχος αιτία θανάτου. Ωστόσο, κατά τη νέα ΑΚ 1830 παρ. 1, εναγόμενος μπορεί να είναι και ο τελευταίος, αφού πλέον και οι δωρεές αιτία θανάτου θα προστίθενται λογιστικά στην κληρονομία για τον υπολογισμό της νόμιμης μοίρας. Μάλιστα, θα πρέπει να τονιστεί ότι, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1830 παρ. 2, όταν στην κληρονομία υπολογίζονται και δωρεές αιτία θανάτου και δωρεές εν ζωή, η αξίωση του μεριδούχου ασκείται κατά του δωρεοδόχου εν ζωή, εφόσον αυτή δεν μπορεί να ικανοποιηθεί πλήρως από τον δωρεοδόχο αιτία θανάτου. Η ratio της διάταξης συνίσταται στην προστασία του δωρεοδόχου εν ζωή, ο οποίος έχει ήδη αποκτήσει το αντικείμενο της δωρεάς και δικαιολογείται να πιστεύει ότι η κληρονομία επαρκεί για την ικανοποίηση του μεριδούχου. Αντίθετα, ο δωρεοδόχος αιτία θανάτου, ο οποίος αποκτά το πρώτον μετά τον θάνατο του κληρονομουμένου, χωρίς να έχει την απόλαυση του αντικειμένου της δωρεάς πριν από αυτόν, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται αυστηρότερα σε σχέση με τον δωρεοδόχο εν ζωή έναντι του μεριδούχου, ο οποίος και ανάγεται πλέον σε δανειστή της κληρονομίας, όπως ένας κληροδόχος ή ωφελούμενος με τρόπο. Για τον λόγο αυτόν, ο δωρεοδόχος αιτία θανάτου θα πρέπει να ικανοποιείται, μόνο μετά την ικανοποίηση της αξίωσης του μεριδούχου (βλ. και νέα ΑΚ 1895 παρ. 4). Ως εκ τούτου, η παθητική νομιμοποίηση του δωρεοδόχου εν ζωή τελεί σε σχέση ουσιαστικής επικουρικότητας προς την παθητική νομιμοποίηση του δωρεοδόχου αιτία θανάτου.

Περαιτέρω, η νέα ΑΚ 1830 επαναλαμβάνει τον κανόνα του προγενέστερου δικαίου ότι, αν έγιναν διαδοχικές δωρεές εν ζωή, η αξίωση του μεριδούχου ασκείται κατά των δωρεοδόχων κατ' αντίστροφη χρονολογική σειρά ωσότου ικανοποιηθεί πλήρως η νόμιμη μοίρα του. Κατά τα λοιπά, η ίδια διάταξη υιοθετεί την κρατούσα και ορθή στη θεωρία άποψη ότι, αν έγιναν συγχρόνως περισσότερες δωρεές εν ζωή, η αξίωση του μεριδούχου ικανοποιείται σύμμετρα.

Περαιτέρω, και η ενεργητική νομιμοποίηση δεν μένει ανεπηρέαστη, αφού την αγωγή κατά του δωρεοδόχου θα μπορεί να ασκεί μόνο ο μεριδούχος και όχι οι διάδοχοί του.

Η παραγραφή της αξίωσης του μεριδούχου κατά των δωρεοδόχων ορίζεται στη νέα ΑΚ 1830 παρ. 4 τριετής αρχόμενη από τον θάνατο του κληρονομουμένου. Την επιμήκυνση της παλαιάς διετούς παραγραφής (παλαιά ΑΚ 1836 παρ. 2) υπαγόρευσε η σκέψη ότι για τη διαπίστωση της ανεπάρκειας της κληρονομίας θα πρέπει να έχει προηγουμένως απορριφθεί αγωγή κατά του κληρονόμου, ο οποίος είναι και ο κύριος υπόχρεος για την εκπλήρωση της αξίωσης του μεριδούχου. Μάλιστα, προς αποφυγή του κινδύνου παραγραφής της αξίωσης κατά του δωρεοδόχου πριν ακόμα διαπιστωθεί η ανεπάρκεια της κληρονομίας, στη νέα ΑΚ 1830 παρ. 5, προβλέπεται ότι ο μεριδούχος μπορεί για την ικανοποίηση της αξίωσής του να εναγάγει με το ίδιο δικόγραφο τον κληρονόμο και τους δωρεοδόχους υπό την αίρεση της απόρριψης της αγωγής κατά του πρώτου υποχρέου.

40. *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ, § 36 αριθ. 11.

Τέλος, σε σχέση με την άμυνα του εναγομένου, σημειώνεται ότι εισήχθη ο κανόνας στη νέα ΑΚ 1830 που επιτρέπει στον δωρεοδόχο να προτείνει την ικανοποίηση του μεριδούχου με την αυτούσια απόδοση του αντικειμένου της δωρεάς αντί της καταβολής του ελλείποντος χρηματικού ποσού.

ΣΤ. Στέρηση της νόμιμης μοίρας

Οι διατάξεις για την αποκλήρωση εν στενή εννοία, ήτοι για τη στέρηση της νόμιμης μοίρας, γνώρισαν ομοίως εκτεταμένες αλλαγές με βασικότερη την αναμόρφωση και τη διεύρυνση των λόγων που τη δικαιολογούν. Ειδικότερα:

Καταρχάς, συγχωνεύονται σε ένα άρθρο (νέα ΑΚ 1833) οι λόγοι στέρησης της νόμιμης μοίρας μεταξύ συγγενών ανεξάρτητα από το αν ο μεριδούχος είναι κατιών ή ανιών του διαθέτη. Οι λόγοι αυτοί είναι τρεις:

Πρώτον, η επιβουλή της ζωής του διαθέτη, του συζύγου του ή του συντρόφου με σύμφωνο συμβίωσης ή άλλου μέλους της οικογένειάς του. Μέλος της οικογένειας θα πρέπει να θεωρηθεί όχι μόνο εκείνο που έχει θεμελιωμένη σχέση συγγένειας προς τον διαθέτη, αλλά και κάθε άλλο πρόσωπο που συνδέεται με αυτόν με σχέση η οποία καθιστά τα πρόσωπα αυτά, κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, οικογένεια, όπως λ.χ. ο μνηστός, ο μόνιμος σύντροφος σε ελεύθερη ένωση, το υπό αναδοχή τέκνο ή ο ανάδοχος γονέας κλπ. Για να δικαιολογηθεί η στέρηση της νόμιμης μοίρας όταν ο μεριδούχος αποπειράθηκε να σκοτώσει κάποιο μέλος της οικογένειας του διαθέτη, όπως αυτή προσδιορίστηκε, σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι το μέλος αυτό θα πρέπει να συνδέεται με τον διαθέτη με δεσμούς ουσιαστικής οικογενειακής σχέσης, δηλαδή να υπάρχουν πράγματι μεταξύ τους αισθήματα σεβασμού, στοργής και αγάπης. Με άλλα λόγια, η έννοια του μέλους της οικογένειας θα πρέπει να ερμηνεύεται καθ' όμοιο τρόπο που επιβάλλει η ερμηνεία του αντίστοιχου όρου στην ΑΚ 932 περί χρηματικής ικανοποίησης λόγω ψυχικής οδύνης.

Δεύτερο λόγο στέρησης της νόμιμης μοίρας στοιχειοθετεί η διάπραξη κακουργήματος ή σοβαρού πλημμελήματος και, ιδίως, ενδοοικογενειακής βίας κατά του διαθέτη ή των προσώπων που αναφέρονται στον πρώτο λόγο. Έτσι, πλέον και ο κατιών μπορεί να στερήσει από τον γονέα του τη νόμιμη μοίρα, αν αυτός διέπραξε εναντίον του σοβαρό πλημμέλημα (ιδίως οικογενειακής βίας).

Τρίτο και σπουδαιότερο λόγο στέρησης της νόμιμης μοίρας θεμελιώνει η αχαριστία του μεριδούχου προς τον διαθέτη ή των προσώπων που αναφέρονται στον πρώτο λόγο, η οποία εκδηλώνεται με βαρύ παράπτωμα και, ιδίως, η αθέτηση της εκ του νόμου υποχρέωσης για διατροφή του διαθέτη ή των ως άνω προσώπων. Οι έννοιες του βαρέος παραπτώματος και της αχαριστίας έχουν τύχει πλούσιας θεωρητικής και νομολογιακής επεξεργασίας, αφού συγκροτούν τον βασικό λόγο ανάκλησης της δωρεάς κατ' ΑΚ 505. Έτσι, ως αχαριστία θα πρέπει να θεωρείται η βαριά αντικοινωνική συμπεριφορά ή διαγωγή του μεριδούχου, που αποτελεί παράβαση των κανόνων του δικαίου ή των περί ηθικής και ευπρέπειας κοινωνικών αντιλήψεων και οφείλεται σε υπαιτιότητά του, προσβάλλει δε άμεσα αγαθά του διαθέτη ή του συζύγου του ή στενού συγγενούς του. Επομένως, αχαριστία μπορεί, κατά τις περιστάσεις, να στοιχειοθετεί και η χωρίς σοβαρό λόγο αδιαφορία του μεριδούχου γενικώς για την τύχη του διαθέτη, ιδίως όταν ο τελευταίος έχει ανάγκη περίθαλψης και οικονομικής ενίσχυσης, όπως και η καταφρόνησή του λόγω και έργω. Η επιλογή της ταύτισης του βασικού λόγου ανάκλησης της δωρεάς με τον βασικό λόγο στέρησης της νόμιμης μοίρας συντείνει στην αποφυγή αντιφατικών τελολογικά λύσεων, αν ληφθεί υπόψη ότι ο δωρητής που ανακαλεί τη δωρεά κατ' ΑΚ 505 και ανακτά το δωρηθέν αντικείμενο από τον δωρεοδόχο, ενδέχεται να κληρονομηθεί από τον τελευταίο στη συνηθέστερη περίπτωση που ο δωρεοδόχος είναι κατιών ή σύζυγος του δωρητή, οπότε ως νόμιμος μεριδούχος θα έχει δικαίωμα να ζητήσει τη νόμιμη μοίρα του.

Τέλος, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1835, ο διαθέτης μπορεί να στερήσει από τον σύζυγό του τη νόμιμη μοίρα, πέρα από τους αναφερόμενους στη νέα ΑΚ 1833 λόγους, αν κατά τον χρόνο σύνταξης της διαθήκης είχε βάσιμο λόγο διαζυγίου. Από τη διάταξη αυτή προκύπτει ότι ο επιζών σύζυγος χάνει τη νόμιμη μοίρα όχι μόνο όταν συντρέχει βάσιμος λόγος διαζυγίου, που αναγράφεται ασφαλώς στη διαθήκη, αλλά και όταν ο σύζυγος φάνηκε αχάριστος με βαρύ παράπτωμα έναντι του διαθέτη.

VI. Αποδοχή και αποποίηση της κληρονομίας

Το κεφάλαιο για την αποδοχή και την αποποίηση της κληρονομίας δεν γνώρισε εκτεταμένες αλλαγές. Αυτό οφείλεται στο ότι η νομοθετική αντιμετώπιση του φλέγοντος ζητήματος των υπερχρεωμένων κληρονομιών προτιμήθηκε να γίνει στο προσήκον κεφάλαιο για την ευθύνη του κληρονόμου για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας και για την ικανοποίηση των δανειστών της κληρονομίας.

Πάντως, νομοθετικά διευκρινίστηκε (νέα ΑΚ 1847) ότι μόνη η καταβολή των δαπανών κηδείας, η επιμέλεια για τη δημοσίευση διαθήκης του κληρονομουμένου ή η αναγκαία διαχείριση της κληρονομίας πριν από τη συμπλήρωση της προθεσμίας αποποίησης δεν συνιστούν πράξεις ανάμειξης στην κληρονομία και, ως εκ τούτου, δεν ισοδυναμούν με σιωπηρή αποδοχή της.

Επιπλέον, τροποποιήθηκε η παλαιά ΑΚ 1858, η οποία εμπόδιζε την άσκηση αγωγής κατά του προσωρινού κληρονόμου. Η εν λόγω τροποποίηση ήταν προϊόν της επιστημονικής συζήτησης ως προς το αν η διάταξη αυτή είχε ήδη καταργηθεί σιωπηρά με την εισαγωγή του ΚΠολΔ και το άρθρο 265 αυτού, κατά το οποίο το δικαστήριο αναβάλλει τη συζήτηση της αγωγής κατά της κληρονομίας μέχρι να περάσει η προθεσμία της αποποίησης. Έτσι, πλέον προβλέπεται στη νέα ΑΚ 1856 παρ. 3 ότι όσο ο κληρονόμος έχει το δικαίωμα να αποποιηθεί την κληρονομία, δεν μπορεί να ασκηθεί εναντίον του αξίωση που στρέφεται κατά της κληρονομίας, με την επιφύλαξη των διατάξεων του ΚΠολΔ και άλλων ειδικών διατάξεων. Επομένως, στο κρίσιμο ζήτημα της σχέσης της νέας ΑΚ 1856 και της ΚΠολΔ 265, ο νομοθέτης –για λόγους οικονομίας της δίκης– τάχθηκε υπέρ της υπεροχής της ΚΠολΔ 265 περί αναβολής της συζήτησης αγωγής κατά προσωρινού κληρονόμου.

Επίσης, καταργήθηκε με το άρθρο 34 περ. α ν. 5303/2026 (μετά από την ομόφωνη κριτική της θεωρίας) και η ερμηνευτική δήλωση που είχε προστεθεί στην ισχύουσα ΑΚ 1912, κατά την οποία ο ανήλικος έχει προθεσμία ένα έτος από την ενηλικίωση για να αποποιηθεί την κληρονομία. Έτσι, η προθεσμία του ανηλίκου είναι ισόχρονη με την αντίστοιχη κάθε άλλου κληρονόμου.

Η σημαντικότερη αλλαγή στο κεφάλαιο για την αποδοχή και την αποποίηση της κληρονομίας συνίσταται στη νομοθετική επίλυση του ερμηνευτικού ζητήματος ως προς τις συνέπειες της δικαστικής ακύρωσης πλασματικής αποδοχής (ή αποποίησης) της κληρονομίας, ζήτημα εξόχως εριζόμενο[41]. Έτσι, στη νέα ΑΚ 1855 παρ. 5 ορίζεται ότι η ακύρωση της αποδοχής ισχύει ως αποποίηση και ότι, αντιστρόφως, η ακύρωση της αποποίησης ισχύει ως αποδοχή. Έτσι, υπό το νέο δίκαιο, αν κάποιος πέτυχε δικαστικά την ακύρωση της πλασματικής αποδοχής της κληρονομίας που του επήχθη, δεν χρειάζεται να προβεί σε δήλωση αποποίησης.

VII. Κληρονομική ανικανότητα και κληρονομική αναξιότητα

Α. Γενικά

Με την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα συγχωνεύθηκαν, χωρίς καμία αιτιολογία, οι τότε ισχύοντες θεσμοί της αυτοδίκαιης κληρονομικής ανικανότητας λόγω σοβαρότατων παραπτωμάτων (λ.χ. ανθρωποκτονία) και της κηρυσσόμενης με δικαστική απόφαση κληρονομικής αναξιότητας για άλλα παραπτώματα ήσσονος βαρύτητας σε σχέση με αυτά της κληρονομικής ανικανότητας (λ.χ. αλλοίωση της τελευταίας βούλησης του κληρονομουμένου). Η συγχώνευση αυτή οδήγησε στη δημιουργία ενός ενιαίου θεσμού, ο οποίος παρουσιάζει μια δυσεξήγητα χαλαρή σύνδεση με άλλους συναφείς θεσμούς που προβλέπουν έκπτωση από δικαίωμα λόγω τέλεσης παραπτώματος (λ.χ. αποκλήρωση, αποκλεισμός του κληρονομικού δικαιώματος του επιζώντος συζύγου, έκπτωση από τη γονική μέριμνα, ανάκληση δωρεάς λόγω αχαριστίας, αποκλεισμός διατροφής λόγω παραπτώματος). Κι αυτό, καθώς άλλα σημαντικά αδικήματα (συχνά τυποποιούμενα από τον ποινικό νομοθέτη ως κακουργήματα) που στρέφονται είτε κατά του ίδιου του κληρονομουμένου είτε κατά των εγγύτατων προσώπων της οικογένειάς του δεν θεμελιώνουν λόγο έκπτωσης του κληρονόμου από το κληρονομικό του δικαίωμα. Αντίθετα, πολλές σύγχρονες ευρωπαϊκές νομοθεσίες, μετά από σχετικές αναθεωρήσεις των διατάξεων του Κληρονομικού Δικαίου, είτε διατήρησαν είτε επανεισήγαγαν τη διάκριση μεταξύ αυτοδίκαιης κληρονομικής ανικανότητας και δικαστικής κληρονομικής αναξιότητας[42].

Άλλο σημαντικό πρόβλημα που ανακύπτει στο πεδίο της κληρονομικής αναξιότητας είναι ο χρόνος έναρξης της παραγραφής για την άσκηση της αγωγής κήρυξης της αναξιότητας, ο οποίος είναι δύο χρόνια από την επαγωγή (παλαιά ΑΚ 1862 παρ. 2). Ο χρόνος έναρξης της παραγραφής δεν προϋποθέτει τη γνώση του λόγου της αναξιότητας, με αποτέλεσμα να κινδυνεύει ο δικαιούχος να χάσει αυτό το δικαίωμα πριν ακόμη πληροφορηθεί το παράπτωμα και τον δράστη του.

41. Βλ. για αναλυτική παρουσίαση του ζητήματος *Κουμάνη*, Η ακύρωση πλασματικής αποδοχής κληρονομίας ως αποποίηση, Αρμ 2018.158-163.

42. Για μια αναλυτική παρουσίαση των δογματικών, τελολογικών και συστηματικών προβλημάτων του θεσμού της κληρονομικής αναξιότητας βλ. *Γ.-Α. Γεωργιάδη*, Κατάχρηση δικαιώματος στο Κληρονομικό Δίκαιο, § 6 passim.

Για τους λόγους αυτούς, στα πρότυπα ευρωπαϊκών νομοθεσιών, κρίθηκε σκόπιμο να επανασυνδεθεί η κληρονομική αναξιότητα μερικώς με την κληρονομική ανικανότητα.

Β. Κληρονομική ανικανότητα

Ειδικότερα, στη νέα ΑΚ 1857 προβλέπεται ότι αυτοδικαίως ανίκανος να κληρονομήσει είναι όποιος καταδικάστηκε αμετάκλητα για κακούργημα κατά της ζωής, της υγείας ή της γενετήσιας ελευθερίας του κληρονομουμένου. Έτσι, σε λόγο αυτοδίκαιης έκπτωσης του δράστη από την κληρονομική διαδοχή ανάγεται η αμετάκλητη ποινική καταδίκη για κακουργήματα όπως λ.χ. η θανατηφόρα έκθεση, η βαριά σκοπούμενη σωματική βλάβη, ο βιασμός, η κατάχρηση ανικάνου προς αντίσταση σε γενετήσια πράξη, οι γενετήσιες πράξεις με ανήλικο, η κακουργηματική πορνογραφία ανηλίκων, η μαστροπεία, η εμπορία ανθρώπων κλπ.

Ο αυτοδίκαιος χαρακτήρας της κληρονομικής ανικανότητας απηχεί τη σκέψη ότι δεν επιτρέπεται να επαφίεται η έκπτωση ενός προσώπου που καταδικάσθηκε για τέτοια ειδεχθή κακουργήματα κατά του κληρονομουμένου στην πρωτοβουλία του ωφελούμενου από την έκπτωσή του να κινήσει τη διαδικασία της κήρυξης της αναξιότητας.

Ο χαρακτήρας ενός αδικήματος ως κακουργήματος θα κριθεί με βάση την αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση. Έτσι, μόνο αν ο δράστης καταδικάσθηκε για κακούργημα, εκπίπτει αυτοδικαίως από την κληρονομική διαδοχή. Τούτο σημαίνει ότι, αν κατά τον χρόνο τέλεσής της, η πράξη τυποποιούνταν κατά τον ποινικό νόμο ως κακούργημα, αλλά στη συνέχεια μεταβλήθηκε νομοθετικά ο χαρακτηρισμός της ως πλημμελήματος και τελικά ο δράστης καταδικάσθηκε για τέλεση πλημμελήματος, δεν είναι αυτοδικαίως ανίκανος να κληρονομήσει και, άρα, δεν αποκλείεται από την κληρονομική διαδοχή.

Από άποψη έννομων συνεπειών, η κληρονομική ανικανότητα αντιμετωπίζεται νομοθετικά όπως και η προαποβίωση του κληρονόμου, δηλαδή η κληρονομία δεν επάγεται στον ανίκανο αν η ποινική καταδίκη προηγήθηκε του θανάτου του κληρονομουμένου. Το ίδιο ισχύει ακόμα και αν η αμετάκλητη ποινική καταδίκη έλαβε χώρα μετά τον θάνατο του κληρονομουμένου. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, η επαγωγή προς τον ανίκανο ματαιώνεται αναδρομικά από τον χρόνο θανάτου του κληρονομουμένου και ουσιαστικά το αμετάκλητο της ποινικής καταδικαστικής απόφασης λειτουργεί ως μια νόμιμη διαλυτική αίρεση (codictio iuris) με αναδρομικά αποτελέσματα. Η έκπτωση του δράστη από την κληρονομική διαδοχή είναι αυτοδίκαιη, καθώς δεν απαιτείται να κηρυχθεί με απόφαση πολιτικού δικαστηρίου. Με άλλα λόγια, η κληρονομική ανικανότητα αποτελεί κώλυμα επαγωγής της κληρονομίας στον ανίκανο. Τυχόν αποδοχή ή αποποίηση της κληρονομίας από τον ανίκανο μετά το αμετάκλητο της ποινικής καταδικαστικής απόφασης είναι άκυρη. Παρομοίως, κληρονομητήριο που εκδόθηκε υπέρ του ανικάνου ανακαλείται ή κηρύσσεται ανίσχυρο κατά τη νέα ΑΚ 1932, εφόσον η έκδοσή του προηγήθηκε του αμετακλήτου της ποινικής καταδικαστικής απόφασης.

Γ. Κληρονομική αναξιότητα

Πέρα από την εισαγωγή της κληρονομικής ανικανότητας, αναθεωρήθηκε ουσιωδώς και ο θεσμός της κληρονομικής αναξιότητας, η οποία, ως λόγος έκπτωσης από την κληρονομική διαδοχή, διαφέρει από την κληρονομική ανικανότητα σε δύο βασικά σημεία: Πρώτον, δεν είναι αυτοδίκαιη, αλλά κηρύσσεται με τελεσίδικη δικαστική απόφαση πολιτικού δικαστηρίου· Δεύτερον, το παράπτωμα που συγκροτεί λόγο αναξιότητας μπορεί να στρέφεται και κατά άλλων προσώπων πλην του κληρονομουμένου.

Η επιλογή των παραπτωμάτων που οδηγούν σε αυτοδίκαιη έκπτωση (κληρονομική ανικανότητα) ή δικαιολογούν τη δικαστική έκπτωση (κληρονομική αναξιότητα) έγινε υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας, με την έννοια ότι παραπτώματα αναιρετικά της ανθρώπινης αξιοπρέπειας του κληρονομουμένου σωστό είναι να ανάγονται σε λόγους αυτοδίκαιης κληρονομικής ανικανότητας, ενώ άλλα παραπτώματα στρεφόμενα κατά του ίδιου ή κατά προσώπων του εγγύτατου περιβάλλοντός του να θεμελιώνουν λόγους δικαστικής κήρυξης του δράστη ως ανάξιου.

Επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον στους λόγους κήρυξης της κληρονομικής αναξιότητας, πρώτο λόγο αναξιότητας κατά τη νέα ΑΚ 1858 θεμελιώνει η διάπραξη κακουργήματος από αυτά που αναφέρονται στη νέα ΑΚ 1857 αν δεν έχει προηγηθεί της επαγωγής αμετάκλητη ποινική καταδίκη του δράστη. Έτσι, ο κατηγορούμενος για κακούργημα κατά της ζωής, της υγείας ή της γενετήσιας ελευθερίας μπορεί να κηρυχθεί ανάξιος να κληρονομήσει. Η ρύθμιση αυτή συμπληρώνει εκείνη της νέας ΑΚ 1857, καθώς αποβλέπει στη δυνατότητα πρόκλησης της έκπτωσης του δράστη από την κληρονομική διαδοχή και πριν από την αμετάκλητη ποινική καταδίκη του, η οποία,

άλλωστε, μπορεί να καθυστερήσει σημαντικά ή και να μην λάβει ποτέ χώρα αν δεν ασκηθεί ποινική δίωξη κατά του δράστη ή αν ποινική δίωξη παύσει οριστικά.

Ακόμα, τον ίδιο πρώτο λόγο κληρονομικής αναξιότητας στοιχειοθετεί και κάθε κακούργημα κατά της ιδιοκτησίας ή της περιουσίας (λ.χ. διακεκριμένη κλοπή, ληστεία, κακουργηματική υπεξαίρεση, εκβίαση, απάτη, απιστία) του κληρονομουμένου. Η ratio που υπαγόρευσε τη διεύρυνση των λόγων κληρονομικής αναξιότητας με την προσθήκη και άλλων κακουργημάτων συνίστατο στην άρση της αξιολογικής αντινομίας του προγενέστερου δικαίου, το οποίο προέβλεπε ως λόγο αναξιότητας το πλημμέλημα της ψευδούς καταμήνυσης, αλλά όχι και άλλα βαρύτερα αδικήματα, ιδίως δε κακουργήματα. Επιπλέον, η αναγωγή της τέλεσης κακουργήματος κατά της περιουσίας ή της ιδιοκτησίας του κληρονομουμένου σε λόγο κληρονομικής αναξιότητας δικαιολογείται και από την ανάγκη προστασίας της εικαζόμενης βούλησης του κληρονομουμένου, ο οποίος, αν είχε γνώση της τέλεσης αυτού του κακουργήματος, προφανώς και θα απέκλειε με τη διαθήκη του τον δράστη από την κληρονομική διαδοχή.

Περαιτέρω, δεύτερο λόγο κληρονομικής αναξιότητας θεμελιώνει κατά τη νέα ΑΚ 1858 αριθ. 2, η διάπραξη κακουργήματος σε βάρος των κατιόντων, των ανιόντων ή του συζύγου ή του συντρόφου με σύμφωνο συμβίωσης του κληρονομούμενου που αφορά τη ζωή, την υγεία ή τη γενετήσια ελευθερία τους. Πρόκειται για πρόσωπα του στενού περιβάλλοντος του κληρονομουμένου. Σε αντίθεση με την παλαιά ΑΚ 1860, η νέα ρύθμιση ανάγει σε λόγο αναξιότητας, πέρα από τη δολοφονία, κάθε κακούργημα κατά των εν λόγω προσώπων, εφόσον στρέφεται κατά της ζωής, της υγείας ή της γενετήσιας ελευθερίας τους.

Κατά τη νέα ΑΚ 1858 αριθ. 2, θύμα του κακουργήματος είναι όλοι οι κατιόντες του κληρονομουμένου και όλοι οι ανιόντες του, καθώς και ο σύζυγος ή ο σύντροφος με σύμφωνο συμβίωσης, όχι όμως και ο σύντροφος σε ελεύθερη ένωση. Επίσης, δεν περιλαμβάνονται οι αδελφοί του κληρονομουμένου και οι κατιόντες τους.

Τέλος, σημαντική μεταβολή επιφέρει η νέα ΑΚ 1859 παρ. 2, κατά την οποία το δικαίωμα άσκησης αγωγής για την κήρυξη της αναξιότητας αποσβήνεται δύο έτη αφότου ο δικαιούχος έλαβε γνώση του λόγου αναξιότητας και σε κάθε περίπτωση δέκα έτη από την επαγωγή προς τον ανάξιο. Και τούτο, σε αντίθεση με το προγενέστερο δίκαιο, κατά το οποίο η έναρξη της διετούς αποσβεστικής προθεσμίας εκκινεί σε κάθε περίπτωση από την επαγωγή της κληρονομίας στον ανάξιο.

VIII. Σχέσεις περισσοτέρων κληρονόμων

Η ανάγκη για αποτελεσματικότερη και επωφελέστερη αξιοποίηση των κληρονομιών επέβαλε την αναθεώρηση και του κεφαλαίου για τις σχέσεις περισσοτέρων κληρονόμων. Προς τον σκοπό αυτόν, εισήχθησαν ρυθμίσεις για τη διευκόλυνση της λύσης της κοινωνίας των κληρονόμων. Συγκεκριμένα:

Πρώτον, καταργήθηκε η δυνατότητα του διαθέτη να απαγορεύει με διαθήκη τον αποκλεισμό της λύσης της κοινωνίας για χρονικό διάστημα μέχρι δέκα έτη από τον θάνατό του. Έτσι, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1883 παρ. 1 εδ. β, ο διαθέτης δεν μπορεί να απαγορεύσει καθόλου τη λύση της κοινωνίας, οπότε και οι συγκληρονόμοι επιτρέπεται να τη λύσουν οποτεδήποτε μετά τον θάνατό του. Βεβαίως, δεν εμποδίζεται ο διαθέτης να εγκαταστήσει τους κληρονόμους του σε κοινή μερίδα υπό τη διαλυτική αίρεση της λύσης της κοινωνίας, οπότε με την πλήρωση της αίρεσης οι τελευταίοι εκπίπτουν. Πάντως, προκειμένου να μη θεωρηθεί ανήθικη και, άρα, μη γεγραμμένη κατά τη νέα ΑΚ 1780, η αίρεση δεν θα πρέπει να δεσμεύει για απεριόριστο ή για μεγάλο χρονικό διάστημα τους κληρονόμους να προβούν στη λύση της κοινωνίας.

Δεύτερον, στην παρ. 3 της νέας ΑΚ 1883, προβλέφθηκε ότι, αν η αυτούσια διανομή ορισμένου κληρονομιαίου αντικειμένου είναι ανέφικτη ή ασύμφορη, το δικαστήριο μπορεί κατά την εύλογη κρίση του, κατόπιν αιτήσεως κάποιου από τους συγκληρονόμους, να επιδικάσει τη μερίδα άλλου συγκληρονόμου σε αυτόν που τη ζητεί έναντι καταβολής χρηματικού ποσού ίσου προς την αγοραία αξία της μερίδας. Η ρύθμιση αυτή αποβλέπει στην αποφυγή του πλειστηριασμού, ο οποίος δεν είναι απαλλαγμένος από καθυστερήσεις και οδηγεί συχνά σε ρευστοποίηση σημαντικών περιουσιακών στοιχείων, ιδίως, επιχειρήσεων με τίμημα σαφώς υπολειπόμενο της αξίας των περιουσιακών αυτών στοιχείων. Έτσι, αντί του πλειστηριασμού θα επιτρέπεται κάποιος συγκληρονόμος να ζητά να του επιδικαστεί η μερίδα άλλου συγκληρονόμου, ώστε να περιέλθει αποκλειστικά στον ίδιο το άλλοτε κοινό αντικείμενο και να λυθεί η σχέση κοινωνίας.

Η δυνατότητα αυτή επιδίκασης συναρτάται από αυστηρές προϋποθέσεις, προκειμένου η στέρηση της περιουσίας του εναγόμενου συγκληρονόμου να είναι σύμφωνη με υπερνομοθετικές διατάξεις για την προ-

στασία της ιδιοκτησίας. Ειδικότερα, προβλέπεται ότι το δικαίωμα να ζητηθεί η επιδίκαση επιφυλάσσεται μόνο όταν η αυτούσια διανομή είναι ανέφικτη ή ασύμφορη, δηλαδή όταν κατά τον νόμο συντρέχει περίπτωση διανομής με πλειστηριασμό (ΚΠολΔ 484). Επομένως, εξασφαλίζεται ότι ο συγκληρονόμος δεν θα απωλέσει τη μερίδα του απλώς και μόνο επειδή κάποιος άλλος συγκληρονόμος θέλει να την εξαγοράσει. Σε προϋπόθεση της επιδίκασης ανάγεται και η καταβολή χρηματικού ποσού ίσου της αξίας της επιδικαζόμενης μερίδας, όπως αυτή θα αποτιμάται από το δικαστήριο. Ανεξάρτητα από τη συνδρομή των παραπάνω προϋποθέσεων, το αίτημα για επιδίκαση δεν είναι δεσμευτικό για το δικαστήριο, αλλά εναπόκειται στην εύλογη κρίση του αν θα τη διατάξει. Συγκεκριμένα, το δικαστήριο θα πρέπει να σταθμίσει αν η επιδίκαση είναι προδήλως συμφερότερη του πλειστηριασμού, όπως λ.χ. θα συμβαίνει όταν πιθανολογείται ότι δεν θα υπάρξουν περισσότεροι πλειοδότες ή όταν προβλέπεται ότι το πλειστηρίασμα θα υπολείπεται σημαντικά της αξίας της μερίδας ή όταν οι καθυστερήσεις του πλειστηριασμού θα οδηγήσουν σε απαξίωση του κοινού αντικειμένου.

Εξάλλου, στο ίδιο πλαίσιο ορίζεται στον νόμο ότι, αν περισσότεροι ζητήσουν την επιδίκαση του ίδιου αντικειμένου, το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη, μεταξύ άλλων, την ικανότητα καθενός για την επωφελή αξιοποίησή του.

Η απόφαση του δικαστηρίου που επιδικάζει τη μερίδα στον αιτηθέντα συγκληρονόμο είναι διαπλαστική. Ωστόσο, σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι η επιδίκαση θα διατάσσεται υπό τον όρο της προηγούμενης εξόφλησης του χρηματικού ποσού που ισούται με την αξία της επιδικαζόμενης μερίδας. Σημειώνεται ότι, εφόσον πρόκειται περί επιδίκασης ποσοστού συγκυριότητας σε ακίνητο, απαιτείται η καταχώριση της απόφασης στο οικείο κτηματολογικό φύλλο. Παρά τον όρο «επιδίκαση» που χρησιμοποιείται στη διάταξη, η κτήση της μερίδας από τον ενάγοντα είναι παράγωγη και όχι πρωτότυπη. Τούτο συνάγεται από το γεγονός ότι η επιδίκαση της μερίδας, ως τρόπος λύσης της κοινωνίας κληρονόμων, υποκαθιστά τον πλειστηριασμό, ο οποίος οδηγεί σε παράγωγη κτήση δικαιώματος.

Τέλος, στη νέα ΑΚ 1883 παρ. 1 εδ. δ προβλέφθηκε ότι σύμβαση μεταξύ συγκληρονόμων με την οποία διανέμεται η κληρονομία, ολόκληρη ή εν μέρει, ισχύει και ως αποδοχή της κληρονομίας από τους συμβαλλομένους. Με τη διάταξη αυτή, ο νομοθέτης αναγνωρίζει ότι, αν δεν έχει προηγηθεί ρητή αποδοχή της κληρονομίας, αλλά οι κληρονόμοι την έχουν αποδεχθεί σιωπηρά ή πλασματικά, η μεταξύ τους σύμβαση διανομής της κληρονομίας ισχύει ως αποδοχή της κληρονομικής μερίδας που θα περιέλθει στον καθέναν από αυτούς μετά τη διανομή.

IX. Ικανοποίηση δανειστών της κληρονομίας

Α. Γενικά

Το ισχύον σύστημα που καθιερώνει την απεριόριστη ευθύνη του κληρονόμου για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας και με την ατομική του περιουσία αποδείχθηκε στην πράξη ιδιαίτερα σκληρό, ιδίως μετά την επέλαση της οικονομικής κρίσης, η οποία μετέτρεψε υπερχρεωμένες περιουσίες σε κατάχρεες κληρονομίες. Πολύ συχνά κληρονόμοι που αγνοούν –ενδεχομένως και δικαιολογημένα– το σύνολο ή μέρος του παθητικού της κληρονομίας κατά τον χρόνο της αποδοχής ή που αγνοούν ότι αποδέχθηκαν πλασματικά την κληρονομία, διαπιστώνουν ότι η ατομική τους περιουσία είναι υπέγγυα για την εξόφληση των κληρονομικών χρεών[43].

Παρότι τη σκληρότητα του ισχύοντος συστήματος επιχειρούν να αμβλύνουν οι διατάξεις περί αποδοχής με το ευεργέτημα της απογραφής, ο νομοθετικός σκοπός του περιορισμού της ευθύνης του εξ απογραφής κληρονόμου ικανοποιείται ελάχιστα ή, συνηθέστερα στην πράξη, ματαιώνεται εντελώς, διότι οι εν λόγω διατάξεις εμφανίζονται λειτουργικά ακατάλληλες για την υλοποίηση του ως άνω νομοθετικού σκοπού. Ο θεσμός της αποδοχής με το ευεργέτημα της απογραφής έχει περιπέσει σε αχρησία λόγω της σύντομης προθεσμίας για τη δήλωση αποδοχής με το ευεργέτημα, η οποία ταυτίζεται με την προθεσμία αποποίησης, της ίδιας της διαδικασίας απογραφής, η οποία είναι πολύπλοκη, χρονοβόρα και πολυδάπανη, της διατήρησης της παθητικής νομιμοποίησης του εξ απογραφής κληρονόμου σε δίκες με αντικείμενο την ικανοποίηση των κληρονομικών δανειστών, και του διαρκούς κινδύνου έκπτωσης από το ευεργέτημα. Ως εκ τούτου, οι κληρονόμοι προτιμούν να αποποιηθούν τις κληρονομίες, ακόμα και αν έχουν σοβαρό ενεργητικό, με αποτέλεσμα να καταλήγουν στο Δημόσιο και να παραμένουν αναξιο-

43. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, Η αναθεώρηση των συστημάτων της ευθύνης του κληρονόμου για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας και της δικαστικής εκκαθάρισης, σε ΕΝΟΒΕ 89 – Η επικείμενη μεγάλη μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου – Η κληρονομική διαδοχή στον 21ο αιώνα (επιμ. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*), 2026, σελ. 99.

ποίητες. Εξάλλου, λύση στα παραπάνω προβλήματα δεν προσφέρει, όπως ισχύει σήμερα, ούτε ο θεσμός της δικαστικής εκκαθάρισης της κληρονομίας, οι ρυθμίσεις του οποίου επίσης δεν έχουν ενεργοποιηθεί στην πράξη[44].

Η αναποτελεσματικότητα του ισχύοντος συστήματος συνετέλεσε στον δομικό ανασχηματισμό του συστήματος της ευθύνης του κληρονόμου για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας, την ικανοποίηση των κληρονομικών δανειστών και τη δικαστική εκκαθάριση της κληρονομίας. Έτσι, καταργήθηκαν οι διατάξεις του θεσμού του ευεργετήματος της απογραφής και καθιερώθηκε ο γενικός κανόνας ότι ο κληρονόμος δεν ευθύνεται με την ατομική του περιουσία, ενώ αναβαθμίσθηκε ο θεσμός της δικαστικής εκκαθάρισης[45], όπως ειδικότερα θα αναπτυχθεί.

Β. Ευθύνη του κληρονόμου για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας

1. Ο βασικός κανόνας

Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1892 εδ. α, ο κληρονόμος δεν ευθύνεται με την ατομική του περιουσία για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας. Αποκλειστικά υπέγγυα περιουσία από την οποία μπορούν να ικανοποιηθούν οι δανειστές του κληρονομουμένου είναι η κληρονομία. Ο περιορισμός της ευθύνης του κληρονόμου για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας είναι αυτοδίκαιος, με την έννοια ότι ο κληρονόμος δεν υποχρεούται να προβεί σε κάποια ενέργεια για να θωρακίσει την ατομική του περιουσία από πράξεις αναγκαστικής εκτέλεσης των κληρονομικών δανειστών. Συνεπώς, δεν χρειάζεται να δηλώσει ότι αποδέχεται την κληρονομία με το ευεργέτημα της απογραφής ούτε του επιβάλλεται η υποχρέωση για σύνταξη έκθεσης απογραφής[46].

Θα πρέπει να τονιστεί με τον πλέον εμφατικό τρόπο ότι ο περιορισμός της ευθύνης του κληρονόμου για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας δεν σημαίνει ότι η κληρονομία αποχωρίζεται από την ατομική του περιουσία. Τούτο προκύπτει σαφώς από τη νέα ΑΚ 1894, κατά την οποία ο αποχωρισμός της κληρονομίας από την ατομική περιουσία του κληρονόμου επέρχεται μόνο με τη δικαστική απόφαση που διατάσσει την εκκαθάριση της κληρονομίας, η οποία έκτοτε διοικείται από τον εκκαθαριστή. Επομένως, ο κληρονόμος είναι φορέας και των δύο αυτών περιουσιών και τις διοικεί ως δικές του. Αυτό σημαίνει ότι η κληρονομία παραμένει υπέγγυα για την ικανοποίηση των ατομικών δανειστών του κληρονόμου[47]. Ως εκ τούτου, αν κάποιος δανειστής της κληρονομίας επιβάλλει κατάσχεση ή πλειστηριασμό σε αντικείμενο της ατομικής περιουσίας του κληρονόμου, ο τελευταίος δικαιούται να ασκήσει την ανακοπή της ΚΠολΔ 933, ενώ επιτρέπεται η διατύπωση της γνώμης ότι δεν αποκλείεται περαιτέρω ευθύνη του δανειστή σε αποζημίωση του κληρονόμου κατά τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες.

Περαιτέρω, το πεδίο εφαρμογής του βασικού κανόνα της νέας ΑΚ 1892, δηλαδή να μην ευθύνεται με την ατομική του περιουσία ο κληρονόμος για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας, καταλαμβάνει και τα πρόσωπα τα οποία, κατά το προγενέστερο δίκαιο, κληρονομούσαν εκ του νόμου με το ευεργέτημα της απογραφής, όπως λ.χ. οι ανήλικοι, όσοι τελούν υπό επιτροπεία ή δικαστική συμπαράσταση, το Δημόσιο κλπ.

Συναφώς καταργήθηκαν η ΑΚ 1527 και η παρ. 2 της ΑΚ 1625, οι οποίες προέβλεπαν, αντιστοίχως, ότι ο ανήλικος που τελεί υπό γονική μέριμνα ή επιτροπεία κληρονομεί με το ευεργέτημα της απογραφής. Επομένως, ούτε ο ανήλικος υποχρεούται σε σύνταξη απογραφής. Ωστόσο, σε αντίθεση με το προγενέστερο δίκαιο, η κληρονομία δεν αποτελεί για τον ανήλικο χωριστή περιουσία. Αυτό σημαίνει ότι επέρχεται κανονικά σύγχυση μεταξύ της κληρονομίας που επάγεται στον ανήλικο και της ατομικής του περιουσίας, η οποία απλώς δεν προσφέρεται για την ικανοποίηση των κληρονομικών δανειστών.

Η ευθύνη του κληρονόμου μόνο με την κληρονομία για τις υποχρεώσεις της δημιούργησε το ερώτημα αν η εκ μέρους του κληρονόμου αποκόμιση των ωφελημάτων της επιτείνει την ευθύνη αυτή. Παρότι η αρνητική απάντηση επί του ερωτήματος συνάγεται ερμηνευτικά, ο νομοθέτης επέλεξε να περιλάβει σαφή διάταξη. Πράγματι, στη νέα ΑΚ 1895 παρ. 1 εδ. β ορίζεται ρητά ότι ο κληρονόμος δικαιούται να αποκομίζει τα ωφελήματα της κληρονομίας.

2. Οι αποκλίσεις από τον βασικό κανόνα – Επίταση της ευθύνης του κληρονόμου πριν από τη δικαστική εκκαθάριση της κληρονομίας

Πάντως, η διατήρηση του συστήματος της άμεσης και αυτοδίκαιης κτήσης της κληρονομίας από τον

44. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, ό.π.

45. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, Η αναθεώρηση των συστημάτων της ευθύνης, ό.π., σελ. 99-100.

46. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, Η αναθεώρηση των συστημάτων της ευθύνης, ό.π., σελ. 100.

47. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, ό.π.

κληρονόμο –με την ιδιαιτερότητα ότι οι κληρονομικοί δανειστές δεν επιτρέπεται να επιληφθούν της ατομικής περιουσίας του κληρονόμου για την ικανοποίηση των απαιτήσεών τους– δημιουργεί αναπόφευκτα σοβαρούς κινδύνους για τα συμφέροντά τους για την περίπτωση που δεν είχε διαταχθεί η δικαστική εκκαθάριση της κληρονομίας. Οι κίνδυνοι αυτοί συνίστανται, κατά κύριο λόγο, στην εκ μέρους του κληρονόμου εκποίηση των κληρονομιαίων και την ανάλωση του κεφαλαίου της κληρονομίας, ώστε από την ανεπάρκειά της να ματαιώνεται η ικανοποίηση των απαιτήσεων των κληρονομικών δανειστών[48]. Για τον λόγο αυτόν, προβλέπονται σημαντικές δικλείδες ασφαλείας για την κατοχύρωση των συμφερόντων αυτών, οι οποίες επιφέρουν την επίταση της ευθύνης του κληρονόμου και με την ατομική του περιουσία. Συγκεκριμένα:

Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1895, την υπεγγυότητα της ατομικής περιουσίας του κληρονόμου συνεπάγονται η εκ μέρους του διάθεση των αντικειμένων της κληρονομίας πριν από τη δικαστική της εκκαθάριση ανεξάρτητα από το αν η διάθεση γίνεται από επαχθή ή χαριστική αιτία ή ανεξάρτητα από το αν έχει σκοπό βλάβης των κληρονομικών δανειστών. Για την επίταση της ευθύνης του κληρονόμου είναι αδιάφορο αν, εξαιτίας της διάθεσης κάποιων κληρονομιαίων, επήλθε ανεπάρκεια της λοιπής κληρονομίας για την ικανοποίηση των δανειστών της. Και τούτο, διότι πριν από την απόφαση που διατάσσει την εκκαθάριση της κληρονομίας και την αναγγελία των δανειστών της, είναι ακόμη άγνωστο ποιοι είναι οι δανειστές του κληρονομουμένου και ποιο είναι το ύψος των απαιτήσεών τους[49]. Ωστόσο, στη νέα ΑΚ 1895 παρ. 1 προβλέπεται ότι τέτοια διάθεση συγχωρείται και, συνεπώς, επίταση της ευθύνης δεν επέρχεται, αν στον κληρονόμο χορηγηθεί άδεια του δικαστηρίου, η οποία παρέχεται μόνο για σπουδαίο λόγο που αφορά τη ζωή ή την υγεία του ίδιου ή του συζύγου, των γονέων ή των τέκνων του. Άλλοι λόγοι, όσο σπουδαίοι και να κρίνονται, δεν επιτρέπουν στο δικαστήριο να παράσχει άδεια εκποίησης των κληρονομιαίων. Επομένως, η αοριστία της νομικής έννοιας του σπουδαίου λόγου περιορίζεται νομοθετικά κατά περιεχόμενο. Στον δικαστή επαφίεται να ελέγξει κατά πόσο ο λόγος που αφορά στη ζωή ή την υγεία χαρακτηρίζεται ως σοβαρός ή επείγων.

Μάλιστα, αν εξαιτίας της διάθεσης των κληρονομιαίων εκμηδενιστεί η κληρονομία και δεν επαρκεί ούτε και η ατομική περιουσία του κληρονόμου, προβλέπεται ότι η διάθεση θα είναι σχετικά άκυρη υπέρ των κληρονομικών δανειστών.

Επίσης, τη μεταγωγή της ατομικής περιουσίας του κληρονόμου σε καθεστώς υπεγγυότητας επιφέρει και η ανάλωση κεφαλαίου της κληρονομίας για σκοπό άλλον πλην της ικανοποίησης κληρονομικών δανειστών. Επομένως, ο κληρονόμος είναι ελεύθερος να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις οποιουδήποτε κληρονομικού δανειστή από το κεφάλαιο της κληρονομίας, ακόμα και αν μετά την πληρωμή του, η κληρονομία δεν επαρκεί για την ικανοποίηση των υπολοίπων. Ως κεφάλαιο της κληρονομίας θα πρέπει να θεωρηθούν, καταρχάς, τα μετρητά χρήματα του κληρονομουμένου, ανεξάρτητα από το αν είναι κατατεθειμένα σε τραπεζικό λογαριασμό. Τούτο σημαίνει ότι ο κληρονόμος δεν μπορεί να αναλάβει το περιεχόμενο μιας τραπεζικής κατάθεσης του κληρονομουμένου αν πρόκειται να το αξιοποιήσει για διαφορετικό σκοπό πλην της ικανοποίησης των δανειστών της κληρονομίας. Επίσης, ως κεφάλαιο της κληρονομίας νοούνται και τα ακίνητα του κληρονομουμένου, τα οποία επιτρέπεται να εκποιηθούν ακόμα και χωρίς άδεια του δικαστηρίου, εφόσον το τίμημα από την εκποίηση θα καταβληθεί σε κληρονομικό δανειστή. Έτσι, λ.χ. στο συμβόλαιο πώλησης και μεταβίβασης κληρονομιαίου ακινήτου μπορεί να αναγραφεί ειδικά ότι το τίμημα θα καταβληθεί σε συγκεκριμένο δανειστή της κληρονομίας. Αν, όμως, αυτή η καταβολή παραλειφθεί, η ευθύνη του κληρονόμου επιτείνεται και καθίσταται υπέγγυα και η ατομική του περιουσία.

Περαιτέρω, ο κληρονόμος θα ευθύνεται και με την ατομική του περιουσία αν από υπαιτιότητά του μειωθεί η αξία της κληρονομίας, καθώς τυχόν ελάττωση της αξίας της συνεπάγεται μερική ή και, ενδεχομένως, ολική ματαίωση των συμφερόντων των κληρονομικών δανειστών. Ως εκ τούτου, ο κληρονόμος φέρει το βάρος της συντήρησής της και της επιχείρησης αναγκαίων δαπανών.

Ο γενικός κανόνας περί αποκλεισμού της ευθύνης του κληρονόμου με την ατομική του περιουσία για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας γνωρίζει μια επιπλέον πολύ σημαντική εξαίρεση. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1892, η εκ μέρους του κληρονόμου υποβολή δήλωσης στον γραμματέα του δικαστηρίου της κληρονομίας περί ελεύθερης διαχείρισης και διάθεσης των κληρονομιαίων επιφέρει την υπεγγυότητα της ατομικής του περιουσίας για την ικανοποί-

48. *Γ.-Α.* Γεωργιάδης, Η αναθεώρηση των συστημάτων της ευθύνης, ό.π., σελ. 101.

49. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, ό.π.

ηση των κληρονομικών δανειστών. Την εισαγωγή της εν λόγω ρύθμισης δικαιολόγησε η εξής σκέψη:

Καθώς ο νόμος προβλέπει λόγους επίτασης της ευθύνης του κληρονόμου και, κυρίως, εξαγγέλλει την ακυρότητα της εκ μέρους του κληρονόμου διάθεσης κληρονομιαίων –εφόσον συντρέχουν και οι λοιπές προϋποθέσεις–, ανακύπτει το ενδεχόμενο της απροθυμίας του κληρονόμου να αξιοποιήσει την κληρονομία. Και τούτο, διότι δεν αποκλείεται να του δημιουργηθεί ο φόβος ότι ακόμα και η εκποίηση οποιουδήποτε κληρονομιαίου ή η ανάλωση κεφαλαίου ή η έστω και από ελαφρά του αμέλεια μείωση της αξίας της κληρονομίας, πέρα από το ότι θα καταστήσουν την ατομική του περιουσία υπέγγυα έναντι των κληρονομικών δανειστών, θα ενέχεται και έναντι του τρίτου προς τον οποίον εκποίησε. Εξαιτίας αυτής της απροθυμίας, ελλοχεύει ο κίνδυνος να παραμείνουν ανεκμετάλλευτες κληρονομίες, μολονότι έχουν ικανό ενεργητικό, ακόμα και όταν οι κληρονόμοι τους γνωρίζουν με ακρίβεια ή έστω κατά προσέγγιση την αξία τους και, ιδίως, το ανύπαρκτο ή πολύ μικρό παθητικό τους σε σύγκριση με το υψηλό ενεργητικό τους και, υπό άλλες συνθήκες, θα επιθυμούσαν να τις εκμεταλλευτούν[50].

Εφόσον, λοιπόν, κάποιος κληρονόμος είναι αποφασισμένος να εκμεταλλευτεί την κληρονομία, επειδή προσδοκά σημαντικό όφελος από αυτήν ή επειδή δεν έχει ατομική περιουσία, μπορεί να δηλώσει στον γραμματέα του δικαστηρίου ότι θα διαθέτει και θα διαχειρίζεται την κληρονομία ελεύθερα.

Η δήλωση αυτή γίνεται απρόθεσμα, με την έννοια ότι μπορεί να υποβληθεί οποτεδήποτε μετά την επαγωγή. Η υποβολή γίνεται στον γραμματέα του δικαστηρίου της κληρονομίας, ο οποίος συντάσσει σχετική έκθεση, όπως συμβαίνει και με τη δήλωση αποποίησης.

Ειδικά για την περίπτωση του ανήλικου κληρονόμου η ΑΚ 1527, όπως τροποποιήθηκε με τη διάταξη του άρθρου 12 ν. 5303/2026, προβλέπει ότι τη δήλωση ελεύθερης διάθεσης και διαχείρισης της επαχθείσας στον ανήλικο κληρονομίας υποβάλλουν οι γονείς του, εφόσον προηγηθεί σχετική δικαστική άδεια, η οποία εξαρτάται από δύο προϋποθέσεις, καμία εκ των οποίων δεν είναι η θεραπεία του συμφέροντος του ανηλίκου. Συγκεκριμένα, προβλέπεται ότι το δικαστήριο παρέχει την άδεια, εφόσον οι γονείς δηλώσουν ότι θα ευθύνονται οι ίδιοι έναντι των δανειστών της κληρονομίας για τις υποχρεώσεις της και υπό τον όρο ότι η αξία της περιουσίας τους ισούται ή υπερβαίνει την αξία της ατομικής περιουσίας του ανηλίκου κατά τον χρόνο κατάθεσης της αίτησης για τη λήψη της άδειας.

Ratio της τροποποιηθείσας ΑΚ 1527 αποτελεί η σκέψη ότι, αν οι γονείς διαθέσουν την επαχθείσα στο ανήλικο παιδί τους κληρονομία και αυτό δεν θα πρέπει να ευθύνεται με την ατομική του περιουσία έναντι των κληρονομικών δανειστών, τότε ενδέχεται να ματαιωθεί η ικανοποίηση των απαιτήσεών τους, αφού δεν θα υπάρχει καμία υπέγγυα περιουσία, της οποίας θα μπορούσαν να επιληφθούν. Έτσι, προκειμένου να αποφευχθεί αυτός ο κίνδυνος, θεωρήθηκε εύλογο ότι, αν οι γονείς επιθυμούν να υποβάλουν τη δήλωση ελεύθερης διάθεσης και διαχείρισης της κληρονομίας, θα πρέπει να δηλώνουν ότι θα ευθύνονται οι ίδιοι έναντι των κληρονομικών δανειστών ενεχόμενοι εις ολόκληρον με το ανήλικο παιδί τους. Μάλιστα, επειδή ο παραπάνω κίνδυνος θα εξακολουθούσε να ελλοχεύει αν ούτε οι γονείς έχουν επαρκή περιουσία, από την οποία θα μπορούσαν να ικανοποιηθούν οι κληρονομικοί δανειστές, το δικαστήριο θα πρέπει να ελέγξει, πριν από τη χορήγηση της άδειας, ότι η αξία της περιουσίας των γονέων (αθροιστικά αμφοτέρων όταν ασκούν από κοινού τη γονική μέριμνα ή μόνο του αιτούντος όταν τη γονική μέριμνα την ασκεί αυτός αποκλειστικά) ισούται ή υπερβαίνει την αξία της ατομικής περιουσίας του παιδιού κατά τον χρόνο υποβολής της αίτησης για τη λήψη της άδειας. Συνεπώς, αν γίνει δεκτή η αίτηση και χορηγηθεί η άδεια υποβολής της δήλωσης, έναντι των κληρονομικών δανειστών υπέγγυα θα είναι η περιουσία των γονέων και όχι η ατομική περιουσία του ανηλίκου. Επειδή, όμως, οι γονείς θα ενέχονται σε μια τέτοια περίπτωση εις ολόκληρον με το ανήλικο παιδί τους, καθώς και αυτό εξακολουθεί να ευθύνεται με την κληρονομία, επιβεβλημένος για την πληρέστερη προστασία του παιδιού θεωρήθηκε ο αποκλεισμός του δικαιώματος αναγωγής των γονέων κατά του παιδιού, εφόσον τελικά οι κληρονομικοί δανειστές ικανοποιήθηκαν από την περιουσία των γονέων. Πάντως, αν οι γονείς δεν υποβάλουν τη δήλωση της νέας ΑΚ 1892 ή δεν τους χορηγηθεί η σχετική δικαστική άδεια και, παρόλα αυτά, διαθέσουν αντικείμενα της επαχθείσας στον ανήλικο κληρονομίας, ακόμα και αν είναι εφοδιασμένοι με τη δικαστική άδεια της ΑΚ 1624, το ανήλικο παιδί δεν θα ευθύνεται με την ατομική του περιουσία έναντι των δανειστών της κληρονομίας. Σε αυτή την περίπτωση και πάλι ενεχόμενοι έναντι

50. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, Η αναθεώρηση των συστημάτων της ευθύνης, ό.π., σελ. 102-103.

των κληρονομικών δανειστών θα είναι οι γονείς του ανηλίκου· απλώς σε μια τέτοια περίπτωση παράλειψης υποβολής της δήλωσης, η προς τον τρίτον διάθεση αντικειμένου της κληρονομίας μπορεί να είναι άκυρη, εφόσον συντρέχουν οι όροι της νέας ΑΚ 1895 παρ. 2 εδ. β.

Τελευταία περίπτωση επίτασης της ευθύνης του κληρονόμου με την ατομική του περιουσία προβλέπει η νέα ΑΚ 1895 παρ. 4 εδ. β, σύμφωνα με την οποία, ο κληρονόμος ευθύνεται έναντι των δανειστών του κληρονομουμένου και με την ατομική του περιουσία, αν παραβίασε τη σειρά εκπλήρωσης των κληρονομικών υποχρεώσεων, όπως αυτή καθορίζεται στο εδ. α της παρ. 4 της νέας ΑΚ 1895. Συγκεκριμένα, ο κληρονόμος θα πρέπει πρώτα να εκπληρώσει τις απαιτήσεις των δανειστών του κληρονομουμένου, δηλαδή των δανειστών, οι απαιτήσεις των οποίων είχαν γεννηθεί πριν από τον θάνατό του, καθώς και τις απαιτήσεις των νόμιμων μεριδούχων. Μόνο μετά την ικανοποίηση των τελευταίων, ο κληρονόμος δικαιούται να εκπληρώσει τις απαιτήσεις των κληροδόχων, των ωφελούμενων με τρόπο και των δωρεοδόχων αιτία θανάτου. Σκοπό της διάταξης αποτελεί η αποτροπή του ενδεχομένου αδυναμίας ικανοποίησης των δανειστών του κληρονομουμένου λόγω ανεπάρκειας της κληρονομίας, επειδή ο κληρονόμος την ανάλωσε προκειμένου να ικανοποιήσει απαιτήσεις προσώπων, οι οποίες έχουν γενεσιουργό λόγο τον θάνατο και την επαγωγή[51].

3. Ακυρότητα διάθεσης αντικειμένων της κληρονομίας

Αναφέρθηκε ότι ο νομοθέτης, αποβλέποντας στην κατοχύρωση της ικανοποίησης των απαιτήσεων των κληρονομικών δανειστών από την κληρονομία, προέβλεψε στη νέα ΑΚ 1895 παρ. 2 εδ. α ότι η εκ μέρους του κληρονόμου διάθεση αντικειμένων της κληρονομίας πριν από τη δικαστική της εκκαθάριση επιφέρει την επίταση της ευθύνης του και με την ατομική του περιουσία (πλην των προβλεπόμενων στη νέα ΑΚ 1895 εξαιρέσεων). Ωστόσο, μόνη η απεριόριστη αυτή ευθύνη δεν εξασφαλίζει τους κληρονομικούς δανειστές, αν η ατομική περιουσία του κληρονόμου είναι μηδενική ή αν αυτός γενικά είναι αναξιόχρεος. Μάλιστα, δεν αποκλείεται ο κληρονόμος που δεν έχει ατομική περιουσία να μεθοδεύει την εκποίηση των αντικειμένων της κληρονομίας και να αποκρύπτει το όποιο αντάλλαγμα προς βλάβη των κληρονομικών δανειστών[52].

Ενόψει λοιπόν αυτού του κινδύνου, η νέα ΑΚ 1895 παρ. 2 εδ. β ορίζει ότι κάθε διάθεση που έγινε από τον κληρονόμο κατά παράβαση της παρ. 1 της νέας ΑΚ 1895 είναι άκυρη υπέρ των δανειστών της κληρονομίας, εφόσον ματαιώνει την ικανοποίηση των απαιτήσεων τους. Προϋποθέσεις της ακυρότητας αυτής είναι οι εξής: Πρώτον, διάθεση αντικειμένων της κληρονομίας από τον κληρονόμο πριν από την απόφαση που διατάσσει τη δικαστική εκκαθάριση δίχως την προηγούμενη υποβολή δήλωσης ελεύθερης διάθεσης και διαχείρισης της κληρονομίας. Δεύτερον, ματαίωση της ικανοποίησης των απαιτήσεων κληρονομικών δανειστών. Η ματαίωση έχει εδώ την έννοια ότι ο δανειστής δεν μπορεί να ικανοποιηθεί ούτε από το αντάλλαγμα που τυχόν έλαβε ο κληρονόμος από τη διάθεση των κληρονομιαίων, επειδή λ.χ. αυτό το απέκρυψε ή το ανάλωσε άμεσα, ούτε από την υπόλοιπη εμφανή ατομική περιουσία του κληρονόμου. Τρίτον, το αντάλλαγμα από τη διάθεση να μην αποδόθηκε προς ικανοποίηση απαίτησης κάποιου κληρονομικού δανειστή (νέα ΑΚ 1895 παρ. 1 εδ. γ)[53].

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η έννομη συνέπεια της ακυρότητας έχει το χαρακτηριστικό της επικουρικότητας, αφού τότε μόνο μπορεί να την επικαλεστεί ο κληρονομικός δανειστής, όταν αδυνατεί να ικανοποιηθεί από την ατομική περιουσία του κληρονόμου. Η επικουρικότητα αυτή υπαγορεύεται από την ανάγκη διασφάλισης των συναλλαγών και, κυρίως, των εύλογων συμφερόντων των τρίτων που απέκτησαν δικαίωμα σε αντικείμενο της κληρονομίας από τον κληρονόμο.

Γ. Δικαστική εκκαθάριση της κληρονομίας

1. Γενικά

Η νομοθετική αναβάθμιση της δικαστικής εκκαθάρισης της κληρονομίας ήταν αλληλένδετη με τη σοβαρή μεταβολή της ρύθμισης της ευθύνης του κληρονόμου για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας. Ο τελολογικός αρμός που συνδέει την ευθύνη του κληρονόμου για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας με τον θεσμό της δικαστικής της εκκαθάρισης εντοπίζεται στη σκέψη ότι, καθώς μοναδική υπέγγυα περιουσία για την ικανοποίηση των κληρονομικών δανειστών είναι η κληρονομία, θα πρέπει να διασφαλιστεί αφε-

51. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, Η αναθεώρηση των συστημάτων της ευθύνης, ό.π., σελ. 103.

52. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, ό.π., σελ. 104.

53. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, ό.π., σελ. 104.

νός ότι η τελευταία δεν θα διοικείται από τον κληρονόμο, ώστε να μην εκτίθενται σε κίνδυνο τα συμφέροντα των κληρονομικών δανειστών, και αφετέρου ότι η κληρονομία θα αποχωρίζεται από την ατομική περιουσία του κληρονόμου, ώστε να μην μπορούν οι ατομικοί δανειστές του κληρονόμου να ικανοποιηθούν από αυτή[54].

2. Ενεργητική νομιμοποίηση

Βασική προτεινόμενη καινοτομία αποτελεί η διεύρυνση του κύκλου των προσώπων που νομιμοποιούνται ενεργητικά να ζητήσουν τη δικαστική εκκαθάριση, στον οποίον περιλαμβάνεται κάθε πρόσωπο που δικαιολογεί έννομο συμφέρον, δηλαδή οι κληρονομικοί δανειστές, ο ίδιος ο κληρονόμος, ο κληροδόχος, ο νόμιμος μεριδούχος και οι ατομικοί δανειστές του κληρονόμου (νέα ΑΚ 1893)[55]. Η δικαστική εκκαθάριση μπορεί να διαταχθεί οποτεδήποτε. Το έννομο συμφέρον των νόμιμων μεριδούχων και των κληροδόχων δικαιολογείται από τον κίνδυνο ματαίωσης των απαιτήσεών τους αν επιληφθούν της κληρονομίας οι ατομικοί δανειστές του κληρονόμου. Και αντιστρόφως, το έννομο συμφέρον των τελευταίων συνδέεται με τη δυνατότητα του κληρονόμου να υποβάλει τη δήλωση ελεύθερης διάθεσης και διαχείρισης της κληρονομίας και να ευθύνεται, ως εκ τούτου, και με την ατομική του περιουσία. Σε αυτή την περίπτωση, οι ατομικοί δανειστές, ζητώντας τη δικαστική εκκαθάριση, θα εμποδίσουν να καταστεί υπέγγυα η ατομική περιουσία του κληρονόμου για την ικανοποίηση των δανειστών της κληρονομίας[56].

3. Συνέπειες της απόφασης που διατάσσει την εκκαθάριση

Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1894 παρ. 1, η δικαστική απόφαση, με την οποία διατάσσεται η εκκαθάριση της κληρονομίας, επιφέρει τον αυτοδίκαιο αποχωρισμό των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων της κληρονομίας από την περιουσία του κληρονόμου, με αποτέλεσμα η κληρονομία να συγκροτεί χωριστή ομάδα διοικούμενη από τον εκκαθαριστή, ο οποίος θα είναι αποκλειστικά δικηγόρος εγγεγραμμένος στον οικείο κατάλογο του δικαστηρίου της κληρονομίας. Ασφαλώς, προβλέφθηκε ότι ως εκκαθαριστής δεν μπορεί να διοριστεί πρόσωπο που είναι κληρονόμος, σύζυγος ή άλλος συγγενής εξ αίματος σε ευθεία ή πλάγια γραμμή μέχρι τον τέταρτο βαθμό με τον κληρονόμο ή δανειστής του κληρονομουμένου (νέα ΑΚ 1896).

Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1899 παρ. 1, ο εκκαθαριστής διοικεί την κληρονομία και εισπράττει τις απαιτήσεις της κληρονομίας. Στα έργα της διοίκησης περιλαμβάνεται κάθε πράξη που είναι αναγκαία για τη συντήρηση της κληρονομίας μέχρι το πέρας της εκκαθάρισης, καθώς επίσης η είσπραξη των απαιτήσεων του κληρονομουμένου από τους οφειλέτες του. Οι πράξεις αυτές μπορεί να είναι υλικές (λ.χ. επιδιόρθωση) ή νομικές (λ.χ. καταγγελία μίσθωσης κληρονομιαίου ακινήτου λόγω υπερημερίας του μισθωτή ως προς την καταβολή του μισθώματος).

4. Διαδικασία εκκαθάρισης και ικανοποίηση δανειστών της κληρονομίας

Με τις νέες ΑΚ 1896 επ., εισάγεται ένα άρτιο σύστημα ρυθμίσεων, αντικείμενο των οποίων είναι το έργο του εκκαθαριστή και η διαδικασία της εκκαθάρισης. Συναφώς προβλέπονται ρυθμίσεις για την αποδοχή του διορισμού του εκκαθαριστή, την εκ μέρους του παραλαβή και καταγραφή των αντικειμένων της κληρονομίας, καθώς και την ευρύτερη δυνατή δημοσίευση της δικαστικής απόφασης που διατάσσει την εκκαθάριση μαζί με την πρόσκληση προς τους κληρονομικούς δανειστές για την αναγγελία των απαιτήσεών τους. Έτσι, ο εκκαθαριστής, εντός ενός μήνα από τον αποδοχή του διορισμού του, υποχρεούται να γνωστοποιήσει με κάθε πρόσφορο μέσο την περίληψη της απόφασης και τη δήλωση αποδοχής του σε κάθε δανειστή που έχει εγγράψει υποθήκη ή προσημείωση υποθήκης ή έχει επιβάλει κατάσχεση σε ακίνητο της κληρονομίας ή έχει αποκτήσει ενέχυρο που είναι γραμμένο σε δημόσιο βιβλίο (νέα ΑΚ 1897 παρ. 3).

Περαιτέρω, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1898, μέσα σε έξι μήνες από την τελευταία δημοσίευση, όποιος θεωρεί ότι διατηρεί απαίτηση κατά της κληρονομίας οφείλει να την αναγγείλει στον εκκαθαριστή και να υποβάλει τα δικαιολογητικά στοιχεία. Η αναγγελία περιλαμβάνει την περιγραφή της απαίτησης και υπογράφεται από δικηγόρο, ο οποίος θεωρείται αντίκλητος του δανειστή. Ο εκκαθαριστής επαληθεύει τις απαιτήσεις των δανειστών που αναγγέλθηκαν, δηλαδή τις αποδέχεται ή τις απορρίπτει με συνοπτική αιτιολογία με βάση τα προσκομισθέντα δικαιολογητικά.

Ακολούθως, μέσα σε τέσσερις μήνες από την παρέλευση της προθεσμίας για αναγγελία, ολοκληρώ-

54. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, ό.π., σελ. 105.
55. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, ό.π.
56. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, ό.π., σελ. 106.

νει την απογραφή της κληρονομίας και συντάσσει έκθεση, την οποία υποχρεούται να καταθέσει στο δικαστήριο της κληρονομίας και να τη γνωστοποιήσει στον κληρονόμο, τους δανειστές του, εφόσον ζήτησαν την εκκαθάριση, και τους δανειστές της κληρονομίας που αναγγέλθηκαν. Η έκθεση απογραφής περιλαμβάνει όλο το ενεργητικό της κληρονομίας, το οποίο ο εκκαθαριστής προσδιορίζει κατ' αντικείμενο και αποτιμά κατ' αξία, καθώς και όλο το παθητικό με βάση τις επαληθευμένες απαιτήσεις των κληρονομικών δανειστών που αναγγέλθηκαν.

Καθένας που έχει έννομο συμφέρον μπορεί να ασκήσει αντιρρήσεις κατά της έκθεσης απογραφής μέσα σε δέκα εργάσιμες ημέρες από τη γνωστοποίηση σε αυτόν της έκθεσης απογραφής. Οι αντιρρήσεις αυτές μπορεί να αφορούν στην ύπαρξη ή στην έκταση κάποιας από τις αναγγελθείσες απαιτήσεις των δανειστών της κληρονομίας (λ.χ. προβολή ένστασης παραγραφής, εξόφλησης, συμψηφισμού) ή ακόμα και στην εκτίμηση της αξίας των στοιχείων του ενεργητικού της κληρονομίας. Σύμφωνα με την ΚΠολΔ 817, όπως τροποποιήθηκε με τη διάταξη του άρθρου 24 ν. 5303/2026, οι αντιρρήσεις ασκούνται με ανακοπή, η οποία επιδίδεται στον εκκαθαριστή και δικάζεται κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας από το δικαστήριο της κληρονομίας. Μάλιστα, προβλέπεται ρητά ότι η ανακοπή δεν αναστέλλει τη διαδικασία της εκκαθάρισης. Συγκεκριμένα ούτε η άσκηση ούτε η συζήτηση της ανακοπής συνιστούν λόγους αναστολής της διαδικασίας εκκαθάρισης, που σημαίνει ότι ο εκκαθαριστής νόμιμα μπορεί να επιχειρήσει τη ρευστοποίηση αντικειμένων της κληρονομίας. Η ρύθμιση αυτή επιβάλλεται από την ανάγκη διασφάλισης της ταχύτητας της διαδικασίας εκκαθάρισης, η οποία θα αναιρούνταν αν ασκούνταν (προδήλως) αβάσιμες ανακοπές.

Μετά τη σύνταξη της απογραφής, ο εκκαθαριστής αναλαμβάνει να ικανοποιήσει τους δανειστές της κληρονομίας. Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1899 παρ. 2, η ρευστοποίηση ορισμένου κληρονομιαίου αντικειμένου ή ολόκληρης της κληρονομίας γίνεται εφόσον αυτό είναι αναγκαίο. Η αναγκαιότητα αυτή συναρτάται από την ύπαρξη χρηματικών διαθεσίμων (λ.χ. χρηματικές καταθέσεις του κληρονομουμένου σε τραπεζικούς λογαριασμούς). Μόνο αν αυτά δεν επαρκούν επιτρέπεται η ρευστοποίηση, η οποία είναι σταδιακή, με την έννοια ότι δεν ρευστοποιείται ολόκληρη η κληρονομία, αλλά μόνο τόσα περιουσιακά στοιχεία όσο είναι αναγκαίο για την απόσβεση των οφειλών του κληρονομουμένου. Επισημαίνεται ότι, κατά τη νέα ΑΚ 1899 παρ. 2, ο εκκαθαριστής δεν θα πρέπει να προτάξει τη ρευστοποίηση ακινήτου της κληρονομίας που λειτουργεί ως οικογενειακή στέγη ή την επιχείρηση που ανήκει στην κληρονομία εκποιούνται ύστερα από την εκποίηση των λοιπών αντικειμένων της κληρονομίας, εκτός αν πιθανολογείται κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων ή τις ειδικές περιστάσεις ότι η αξία αυτών δεν επαρκεί για την ικανοποίηση των δανειστών της κληρονομίας.

Εν συνεχεία, όπως ορίζεται στις νέες ΑΚ 1901-1902, αν το προϊόν της εκκαθάρισης επαρκεί για την ικανοποίηση των απαιτήσεων των δανειστών που αναγγέλθηκαν, ο εκκαθαριστής το διανέμει, αφού προηγουμένως αφαιρέσει τα έξοδα της εκκαθάρισης περιλαμβανομένης της αμοιβής του. Αντίθετα, αν το προϊόν της εκκαθάρισης δεν επαρκεί για την ικανοποίηση των δανειστών που αναγγέλθηκαν, ο εκκαθαριστής έχει υποχρέωση, πριν εξοφλήσει οποιονδήποτε από αυτούς, να συντάξει πίνακα κατάταξης σύμφωνα με τον νόμο. Συγκεκριμένα, για τη σύνταξη του πίνακα κατάταξης, ο εκκαθαριστής θα πρέπει να λάβει υπόψη τα διάφορα γενικά και ειδικά προνόμια με τα οποία ενδέχεται να είναι εξοπλισμένοι οι αναγγελθέντες δανειστές. Αν δεν υπάρχουν προνομιούχοι δανειστές ή αν υπάρχουν περισσότεροι δανειστές της ίδιας κατηγορίας (λ.χ. περισσότεροι νόμιμοι μεριδούχοι που έχουν γενικό προνόμιο), ο εκκαθαριστής τους κατατάσσει σύμμετρα. Και τούτο, σε αντίθεση με το προγενέστερο δίκαιο, όπου ο εκκαθαριστής ζητούσε από το δικαστήριο τον κανονισμό της σύμμετρης πληρωμής των δανειστών. Μετά τη σύνταξη του πίνακα κατάταξης, ο εκκαθαριστής θα πρέπει να τον καταθέσει στη γραμματεία του δικαστηρίου της κληρονομίας και τον γνωστοποιεί μέσα σε πέντε ημέρες από την κατάθεση με κάθε πρόσφορο μέσο στον κληρονόμο και τους δανειστές που αναγγέλθηκαν (νέα ΑΚ 1902 παρ. 3 εδ. α).

Η νέα ΑΚ 1902 παρ. 3 εδ. β προβλέπει ότι, μέσα σε δέκα εργάσιμες ημέρες από τη λήξη της πενθήμερης προθεσμίας που τάσσεται στον εκκαθαριστή για τη γνωστοποίηση του πίνακα κατάταξης, κάθε δανειστής, ο οποίος είχε αναγγείλει τις απαιτήσεις του, μπορεί να τον ανακόψει ενώπιον του δικαστηρίου της κληρονομίας, το οποίο δικάζει κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας. Η άσκηση της ανακοπής κατά του πίνακα κατάταξης αναστέλλει εν μέρει τη διανομή του προϊόντος της εκκαθάρισης, καθώς, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1902 παρ. 3 εδ. β, ο εκκαθαριστής δεν μπορεί να ικανοποιήσει τους δανειστές των οποίων η κατάταξη προσβάλλεται με την

ανακοπή. Αν κατά του πίνακα κατάταξης δεν ασκηθεί εμπρόθεσμα ανακοπή, ο εκκαθαριστής διανέμει αμέσως το προϊόν της εκκαθάρισης με βάση την κατάταξη του πίνακα.

Περαιτέρω, σε αντίθεση με το προγενέστερο δίκαιο, η νέα ΑΚ 1903 παρ. 3 προβλέπει ότι δανειστές που δεν αναγγέλθηκαν ικανοποιούνται, μετά το πέρας της εκκαθάρισης, μόνο στις περιπτώσεις που ο κληρονόμος ευθύνεται και με την ατομική του περιουσία. Η ρύθμιση αυτή αποβλέπει στην προστασία του κληρονόμου, ο οποίος επιδιώκει –μέσα από τη διαδικασία της εκκαθάρισης– την άρση της αβεβαιότητας ως προς την έκταση της ευθύνης του. Πράγματι, η διαδικασία της εκκαθάριση αποσκοπεί στην περιέλευση της κληρονομίας στον κληρονόμο ελεύθερης από πάσης φύσης υποχρεώσεις (νέα ΑΚ 1903 παρ. 2), προκειμένου αυτός να μπορέσει να την αξιοποιήσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Επίσης, αν επιτρεπόταν σε δανειστή της κληρονομίας, που παρέλειψε την αναγγελία της απαίτησής του, να ικανοποιηθεί και μετά το πέρας της εκκαθάρισης, τότε ο κληρονόμος θα βρισκόταν στον κίνδυνο να ευθύνεται, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1895, και με την προσωπική του περιουσία, αν αυτός μετά το πέρας της εκκαθάρισης είχε διαθέσει αντικείμενα της κληρονομίας. Εξάλλου, η ίδια ρύθμιση θεραπεύει και το συμφέρον των ατομικών δανειστών του κληρονόμου, οι οποίοι –μετά το πέρας της εκκαθάρισης– γνωρίζουν ότι η κληρονομία δεν είναι πλέον υπέγγυα στους κληρονομικούς δανειστές.

Τέλος, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1903 παρ. 1, μέσα σε έναν μήνα από την πληρωμή των δανειστών που αναγγέλθηκαν, ο εκκαθαριστής οφείλει να δηλώσει στο δικαστήριο της κληρονομίας το πέρας της εκκαθάρισης και, εφόσον έχει απομείνει κληρονομική περιουσία, την αποδίδει στους κληρονόμους ανάλογα με τις κληρονομικές τους μερίδες. Ο καθορισμός ενός συγκεκριμένου χρονικού σημείου δηλωτικού του πέρατος της εκκαθάρισης κρίθηκε αναγκαίος, διότι από το χρονικό αυτό σημείο εκκινεί η παραγραφή της αξίωσης λογοδοσίας που έχουν ο κληρονόμος και οι αναγγελθέντες δανειστές κατά του εκκαθαριστή.

Χ. Καταπίστευμα, κληροδοσίες, εκτελεστής διαθήκης

Ελάχιστες μεταβολές γνώρισαν οι θεσμοί του καταπιστεύματος, των κληροδοσιών και του εκτελεστή διαθήκης.

Όσον αφορά στο καταπίστευμα προβλέφθηκε ότι, αν μέσα σε τριάντα έτη από τον θάνατο του κληρονομουμένου δεν επήλθε το μελλοντικό και αβέβαιο ή βέβαιο γεγονός, η επαγωγή της κληρονομίας στον καταπιστευματοδόχο ματαιώνεται και η κληρονομία παραμένει οριστικά στον κληρονόμο, ο οποίος ελευθερώνεται από το σχετικό βάρος (νέα ΑΚ 1916 παρ. 3). Έτσι, λ.χ. αν ο όρος επαγωγής του καταπιστεύματος ήταν ο θάνατος του βεβαρημένου κληρονόμου και αυτός δεν επέλθει εντός της τριακονταετίας από τον θάνατο του κληρονομουμένου, η επαγωγή του καταπιστεύματος ματαιώνεται.

Στο πεδίο των κληροδοσιών, καταργήθηκε εν μέρει η εμπράγματη κληροδοσία. Επομένως, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1962 εδ. α, ο κληροδόχος αποκτά απλώς το ενοχικό δικαίωμα να απαιτήσει από τον κληρονόμο την παράδοση του αντικειμένου που του καταλείφθηκε. Όμως, σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1962 εδ. β, αν αντικείμενο της κληροδοσίας είναι η σύσταση δικαιώματος δουλείας (πραγματικής, πλήρους ή περιορισμένης προσωπικής), ο κληροδόχος αποκτά άμεσα και αυτοδικαίως τη δουλεία με την επιφύλαξη της ΑΚ 1198. Στις περιπτώσεις της ενοχικής κληροδοσίας, η σχετική αξίωση του κληροδόχου για την εκπλήρωσή της παραγράφεται σε μία διετία, η οποία αρχίζει μόλις λήξει το έτος εντός του οποίου ο κληροδόχος πληροφορήθηκε την ύπαρξη της αξίωσης· σε κάθε περίπτωση, η αξίωση παραγράφεται μετά την πάροδο πέντε ετών από τη δημοσίευση της διαθήκης (νέα ΑΚ 1962 εδ. β και γ).

Τέλος, όσον αφορά στον εκτελεστή διαθήκης, υιοθετήθηκε η μη κρατούσα σε νομολογία και θεωρία άποψη ότι είναι έγκυρος ο διορισμός εκτελεστή διαθήκης με αμιγώς διαχειριστικές εξουσίες, δηλαδή ανεξάρτητα από την ύπαρξη διατάξεων προς εκτέλεση (νέα ΑΚ 1987 παρ. 2). Στο πλαίσιο αυτό, ειδική πρόνοια λήφθηκε για την προστασία των δανειστών της κληρονομίας από την εκ μέρους του εκτελεστή διαχείριση της κληρονομίας (νέα ΑΚ 1988).

XI. Ζητήματα διαχρονικού δικαίου

Όπως ήδη αναφέρθηκε στην αρχή της παρούσας, όλες οι νέες ρυθμίσεις θα αρχίσουν να εφαρμόζονται, σύμφωνα με το άρθρο 41 ν. 5303/2026, στις κληρονομικές σχέσεις προσώπων που θα αποβιώσουν μετά τη 16η Σεπτεμβρίου 2026, που σημαίνει ότι για τους προγενέστερους θανάτους θα εξακολουθεί να εφαρμόζεται το παλαιό δίκαιο. Ωστόσο, στη διάταξη του άρθρου 33 του ως άνω νόμου προβλέπονται ορισμένες μεταβατικές ρυθμίσεις:

Σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 33, η σύνταξη ή η ανάκληση διαθήκης πριν από την έναρξη ισχύος

του παρόντος διέπεται, ως προς τον τύπο και την ικανότητα του διαθέτη, από το έως τώρα δίκαιο, ακόμα και αν ο διαθέτης αποβιώσει μετά την έναρξη ισχύος του παρόντος. Η εν λόγω ρύθμιση εναρμονίζεται εν μέρει με την ΕισΝΑΚ 94. Η μεταβατική αυτή διάταξη αφορά μόνο στον τύπο και στην ικανότητα σύνταξης ή ανάκλησης διαθήκης. Τούτο σημαίνει λ.χ. ότι αν μια δημόσια διαθήκη που συντάχθηκε πριν από την ως άνω ημερομηνία ενώπιον δύο αντί τριών μαρτύρων είναι και παραμένει άκυρη, ακόμα και αν ο θάνατος του διαθέτη επέλθει μετά τη 16η.09.2026. Αντίθετα, το ουσιαστικό κύρος μιας διαθήκης που συντάχθηκε πριν από την ανωτέρω ημερομηνία θα διέπεται από το νέο δίκαιο, ακόμα και αν ο διαθέτης αποβιώσει μετά την ως άνω ημερομηνία. Έτσι, λ.χ. αν ο διαθέτης συνέταξε το 2025 διαθήκη με την οποία αποκληρώνει από τη νόμιμη μοίρα τον γιο του λόγω αχαριστίας, η οποία δεν προβλέπεται κατά το παλαιό δίκαιο ως λόγος στέρησης της νόμιμης μοίρας, αλλά αποβιώσει μετά τη 16η.09.2026, η σχετική διάταξη της διαθήκης είναι έγκυρη.

Περαιτέρω, διευκρινίζεται νομοθετικά στη διάταξη του άρθρου 33 παρ. 3 του ν. 5303/2026 ότι κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου και σύμβαση εκ των προτέρων παραίτησης από δικαιώματα στην κληρονομία μπορούν να συναφθούν μόνο μετά τη 16η.09.2026.

Εξάλλου, αναδρομική ισχύ προσδίδει η διάταξη του άρθρου 33 παρ. 4 του ν. 5303/2026 στις διατάξεις περί διανομής κληρονομίας. Συγκεκριμένα, ορίζεται ότι, μετά τη 16η Σεπτεμβρίου 2026, η διανομή της κληρονομίας διέπεται από τον νόμο αυτόν, ακόμα και αν ο θάνατος επήλθε πριν από την ημερομηνία αυτή, εφόσον δεν έχει ασκηθεί αγωγή διανομής. Τούτο σημαίνει ότι, αν δεν έχει ασκηθεί αγωγή διανομής μέχρι την εν λόγω ημερομηνία, κάθε συγκληρονόμος μπορεί να ζητήσει την επιδίκαση ορισμένου αντικειμένου της κληρονομίας σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1883 παρ. 3.

Τέλος, σημαντική μεταβατική ρύθμιση εισάγεται με τη διάταξη του άρθρου 33 παρ. 8 ν. 5303/2026, η οποία παρέχει τη δυνατότητα σε όσους κληρονόμους προσώπων, τα οποία αποβίωσαν μέχρι τη δημοσίευση του νόμου αυτού, και δεν είχαν δηλώσει εμπρόθεσμα ότι αποδέχθηκαν την κληρονομία με το ευεργέτημα της απογραφής να ζητήσουν μέσα σε προθεσμία έξι μηνών από τη δημοσίευση του νόμου από το δικαστήριο τον διορισμό δικαστικού επιμελητή και πραγματογνωμόνων για τη διενέργεια απογραφής. Το σχετικό δικαίωμα αναγνωρίζεται, εφόσον δεν έχει επιχειρηθεί πράξη αναγκαστικής εκτέλεσης κατά της ατομικής περιουσίας των κληρονόμων και εφόσον δεν συντρέχει λόγος έκπτωσης από το ευεργέτημα της απογραφής κατά τον χρόνο υποβολής της σχετικής αίτησης προς το δικαστήριο. Σκοπός της διάταξης είναι η προστασία όσων κληρονόμων αμέλησαν να αποδεχθούν την κληρονομία με το ευεργέτημα, ώστε –έστω και εκπρόθεσμα– να επιφέρουν μέσω της διαδικασίας της απογραφής τον χωρισμό των περιουσιών και τον περιορισμό της ευθύνης τους μόνο με την κληρονομία. Από την άλλη πλευρά, σταθμίστηκαν και τα συμφέροντα των δανειστών της κληρονομίας, καθώς και η ασφάλεια των συναλλαγών, αφού δεν θα ήταν δυνατόν να ανατραπούν πράξεις αναγκαστικής εκτέλεσης που επισπεύστηκαν κατά της ατομικής περιουσίας των κληρονόμων.

XII. Αντί επιλόγου

Δεν χωρεί αμφιβολία ότι οι αλλαγές που επέφερε ο ν. 5303/2026 στο πέμπτο βιβλίο του Αστικού Κώδικα είναι πολλές και ουσιώδεις. Παρά το γεγονός ότι οι αρκετές από τις διατάξεις του έμειναν ανεπηρέαστες, όπως λ.χ. οι διατάξεις για το περιεχόμενο της διαθήκης, για το καταπίστευμα και τις κληροδοσίες, δεν θα ήταν υπερβολικό να ειπωθεί ότι η χώρα μας απέκτησε ένα νέο Κληρονομικό Δίκαιο. Υπέρ της διατύπωσης της θέσης αυτής συνηγορεί η διαπίστωση ότι οι μείζονες μεταρρυθμίσεις, ήτοι η εισαγωγή της κληρονομικής σύμβασης αιτία θανάτου και της σύμβασης εκ των προτέρων παραίτησης από δικαιώματα στην κληρονομία, η αναδιάρθρωση και ο εκσυγχρονισμός της εξ αδιαθέτου διαδοχής, η αναμόρφωση της νόμιμης μοίρας και ο ανασχηματισμός του συστήματος ευθύνης του κληρονόμου για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας, οδήγησαν στη ριζική μεταβολή της φυσιογνωμίας του Κληρονομικού Δικαίου, η επιτυχής εφαρμογή του οποίου θα κριθεί ασφαλώς στην πράξη.